

**T.C.
GIDA TARIM VE HAYVANCILIK
BAKANLIĞI**

AVRUPA BİRLİĞİ VE DIŞ İLİŞKİLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

AB UZMANLIK TEZİ

**TARIM SEKTÖRÜNDE AİLE ÇİFTÇİLİĞİ,
KADIN VE GENÇ İSTİHDAMI ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME**

**AB UZMAN YARDIMCISI
SERHAT BURAK GÜRESİNLİ**

**DANIŞMAN
U. BURCU SERİN
AB UZMANI**

Ankara
Eylül 2015

T.C.
GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI
Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel M¼d¼rl¼Đ¼

**TARIM SEKT¼R¼NDE AİLE ÇİFTÇİLİĞİ, KADIN VE
GENÇ İSTİHDAMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

AB UZMANLIK TEZİ

SERHAT BURAK G¼RESİNLİ
AB UZMAN YARDIMCISI

DANIşMANI
U. BURCU SERİN
AB UZMANI

Ankara
Eyl¼l 2015

T.C.
GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIğI
AVRUPA BİRLİğİ VE DIŞ İLİŞKİLER GENEL MÜDÜRLÜğÜ

AB Uzman Yardımcısı Serhat Burak GÜRESİNLİ tarafından hazırlanan “Tarım Sektöründe Aile Çiftçiliği, Kadın Ve Genç İstihdamı Üzerine Bir Değerlendirme” adlı tez çalışması aşağıdaki Tez Değerlendirme Komisyonu tarafından oy çokluğu ile Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğu AB Uzmanlık Tezi olarak kabul edilmiştir.

Üye : Dr. Haldun DEMİREL
Unvanı : Genel Müdür Yardımcısı V.
Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum.
.....

Üye : Dr. Nevzat BİRİŐİK
Unvanı : Genel Müdür Yardımcısı
Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum.
.....

Üye : Dr. İbrahim ÖZCAN
Unvanı : Genel Müdür Yardımcısı
Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum.
.....

Üye : Selda COŐKUN
Unvanı : AB Uzmanı
Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum.
.....

Tez Savunma Tarihi:/...../2015

Tez Değerlendirme Komisyonu tarafından kabul edilen bu tezin AB Uzmanlık Tezi olması için gerekli őartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Çınar BAHÇECİ
Komisyon Başkanı
Genel Müdür V.

ÖZET

AB Uzmanlık Tezi

TARIM SEKTÖRÜNDE AİLE ÇİFTÇİLİĞİ, KADIN VE GENÇ İSTİHDAMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Serhat Burak GÜRESİNLİ

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü

FAO'nun tahminlerine göre, dünyada sayıları 500 milyonu aşan aile çiftçileri, gıda üretiminin yaklaşık %80'ini gerçekleştiren ve kırsal kalkınmaya en fazla katkı sağlayan tarımsal işletmecilerdir. Çoğunlukla aile işgücünün kullanıldığı aile çiftliklerinde, üretimin sadece kar ve piyasa odaklı olmayıp aynı zamanda hane içi gereksinimleri karşılamaya yönelik olması, gıda güvenliğinin sağlanmasına ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yardımcı olmaktadır. Tarım sektörünün diğer önemli parçaları olan kadın ve genç çiftçiler, doğal kaynaklara, finansal kaynaklara, eğitim-yayım kaynaklarına erişim ve etkin biçimde örgütlenme açısından dezavantajlı gruba oluşturmaktadırlar. Kadın ve genç çiftçilerin uygun politika ve yatırımlarla desteklenerek kaynaklara erişimleri sağlandığında üretim ve istihdam artmakta, yoksulluk azalmakta, kırsal alanlardan kentlere göç oranı düşmekte ve sürdürülebilir ekonomik büyüme hızlanmaktadır. İşgücünün üretken ve verimli kullanılabileceği ve üretimde çeşitliliği sağlayan alternatif tarımsal iş kollarının gelişmesi, kırsal alanlarda kadınlara ve gençlere önemli istihdam fırsatları sunmaktadır. Bu çalışmada, aile çiftçiliği temel ekseninde yerli ve yabancı literatür taraması yapılarak kadın ve genç çiftçilerin tarım sektöründe kaynaklara erişim, örgütlenme ve tarımsal istihdam olanakları, ulusal ve uluslararası temel politika ve strateji belgeleri ışığında ele alınmıştır. Dünyadan ve ülkemizden derlenen başarılı örneklerle, alternatif tarım kolları, çeşitli perspektiflerden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: aile çiftçiliği, FAO, kadın çiftçiler, genç çiftçiler, tarımsal istihdam

Eylül 2015, 103 sayfa

ABSTRACT

EU Expertise Thesis

EVALUATION OF FAMILY FARMING, WOMEN AND YOUTH EMPLOYMENT IN AGRICULTURAL SECTOR

Serhat Burak GÜRESİNLİ

Republic of Turkey Ministry of Food Agriculture and Livestock
General Directorate of European Union and Foreign Relations

Producing about 80 percent of food, over 500 million family farmers in the world are the agricultural performers who provide the greatest contribution to the rural development according to FAO's estimates. Being not only profit and market oriented but also meeting the needs of households, family farms which mostly rely on family labour, help to ensure food security and preserve biodiversity. In terms of accessing natural and financial resources and extension services, women and young farmers who are other important parts of the agricultural sector, consist of the disadvantageous groups worldwide. When women and young farmers are supported with appropriate policies and investments and give access to resources, the production and employment levels increase, poverty decreases, the movement rates from rural to urban reduce and sustainable economic growth accelerates. The growth of alternate agricultural branches providing diversity in production, productivity and efficiency give opportunities to youth and women in rural areas. In this study, by reviewing national and international literature; access to resources, employment facilities, and organizational structures of women and young farmers are addressed in the light of key national and international policy and strategy documents. Alternate agricultural branches were evaluated with case studies compiled from the world and Turkey on different perspectives

Keywords: family farming, FAO, women farmers, young farmers, agricultural employment

September 2015, 103 pages

ÖNSÖZ

Tez konumun belirlenmesinde, araştırma aşamasında ve tamamlanmasında, değerli bilgi ve deneyimlerini hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım AB Uzmanı Sayın U. Burcu SERİN'e,

Kaynak araştırma sürecindeki değerli katkılarından ötürü T.C. Roma Büyükelçiliği'nde görevli Tarım Müşaviri Sayın Hilmi Ergin DEDEOĞLU'na, Eğitim Yayın ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı'nda görevli Sayın Nimet KALELİ'ye, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nde görevli Sayın Nihat AYDOĞAN'a, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü'nde görevli Sayın Mehmet KİLCİ'ye,

Son olarak her zaman olduğu gibi, tez yazım sürecinde de yanımda olan, değerli destekleriyle bu çalışmanın tamamlanmasında büyük emeği olan sevgili eşim Cansu NALDAN GÜRESİNLİ'ye teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLO LİSTESİ	vi
GRAFİK LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1
1. AİLE ÇİFTÇİLİĞİ KAVRAMI VE AİLE ÇİFTÇİLİĞİNİN TARIMDAKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	5
1.1. Gıda Güvenliği Açısından Aile Çiftçiliğinin Önemi.....	5
1.2. Tarımsal Biyoçeşitlilik Açısından Aile Çiftçiliğinin Önemi.....	9
1.3. Sürdürülebilir Tarım ve Kırsal Kalkınma Açısından Aile Çiftçiliğinin Önemi.....	11
1.4. Dünyada Aile Çiftçiliği	13
1.5. Avrupa Birliği'nde Aile Çiftçiliği	16
1.5.1. AB'de Aile Çiftçiliğinde Karşılaşılan Zorluklar	19
1.5.2. AB'de Aile Çiftçiliğinin Geliştirilmesine Yönelik Atılan Adımlar	20
1.6. Türkiye'de Aile Çiftçiliğinin Yeri ve Önemi	23
1.6.1. Türkiye'de Aile Çiftçiliğinde Karşılaşılan Zorluklar	26
1.6.2. Türkiye'de Aile Çiftçiliğinin Geliştirilmesine Yönelik Atılan Adımlar	29
2. AİLE ÇİFTÇİLİĞİNDE KADININ YERİ VE ÖNEMİ.....	30
2.1. Kırsal Ekonomi İçerisinde Kadının Yeri.....	30
2.2. Kaynaklara Erişim Bakımından Kadınlar	33
2.2.1. Doğal Kaynaklara Erişim	33
2.2.2. Finansal Kaynaklara Erişim.....	34
2.2.3. Eğitim Yayım Hizmetlerine Erişim.....	35
2.3. Dünyada Aile Çiftçiliğinde Kadının Yeri ve Önemi.....	36
2.4. AB'de Aile Çiftçiliğinde Kadının Yeri ve Önemi.....	38
2.5. Türkiye'de Aile Çiftçiliğinde Kadının Yeri ve Önemi	39
2.5.1. Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği ve İstihdam İmkanlarının Güçlendirilmesine Yönelik Proje ve Programlar	41
2.5.1.1. Eğitim Yayım Hizmetleri.....	41
2.5.1.2. Desteklemeler, Teşvikler ve Bu Kapsamda Yapılan Yasal Düzenlemeler.....	44
2.5.1.2.1. AB Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Mali Yardım Aracı (IPARD)	44
2.5.2. Kadınların Tarımsal Örgütlenmesi	48

2.5.3. Temel Politika ve Strateji Belgelerinde Kırsal Kalkınma Alanında Kadın İstihdamına Yönelik Hedefler	53
2.6. Türkiye’de Tarım Sektöründe Kadınlara Yönelik Alternatif İstihdam Alanları.....	58
2.6.1. Organik Tarım Alanında Kadınlara Yönelik İstihdam Olanakları	59
2.6.2. Kırsal Turizm ve El Sanatları Alanında Kadınlara Yönelik İstihdam Olanakları	62
2.6.3. Tıbbi ve Aromatik Bitki Yetiştiriciliği Alanında Kadınlara Yönelik İstihdam Olanakları	68
2.6.4. Örtüaltı Yetiştiriciliği Alanında Kadınlara Yönelik İstihdam Olanakları	70
3. AİLE ÇİFTÇİLİĞİNDE GENÇLERİN YERİ VE ÖNEMİ	74
3.1. Dünyada Aile Çiftçiliğinde Gençlerin Yeri ve Önemi	76
3.2. AB’de Aile Çiftçiliğinde Gençlerin Yeri ve Önemi.....	77
3.3. Türkiye’de Aile Çiftçiliğinde Gençlerin Yeri ve Önemi	78
3.3.1. Kırsal Alanda Genç Girişimciliği ve İstihdam İmkanlarının Güçlendirilmesine Yönelik Proje ve Programlar	79
3.3.1.1. Eğitim Yayım Hizmetleri.....	79
3.3.1.2. Destekler ve Teşvikler	80
3.4. Türkiye’de Tarım Sektöründe Gençlere Yönelik Alternatif İstihdam Alanı: Yeşil Tarım	81
3.5. Kaynaklara Erişim Bakımından Gençler ve Dünya Örnekleri	84
3.5.1. Doğal Kaynaklara Erişim	84
3.5.2. Finansal Kaynaklara Erişim.....	85
3.5.3. Eğitim Yayım Kaynaklarına Erişim	86
3.5.4. Pazara Erişim ve Genç Çiftçi Birlikleri	87
SONUÇ VE ÖNERİLER	89
KAYNAKÇA	94
ÖZGEÇMİŞ	104
ETİK BEYAN	105

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Çok Yıllı Finansal Çerçeve 2014-2020 Tavan Fiyatlar (Milyar Avro)	22
Tablo 2: Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı (1000 kişi).....	24
Tablo 3: Türkiye Tarım Alanının Dağılımı (Bin Hektar).....	25
Tablo 4: Yıllara Göre Çiftçi Kayıt Sisteminde Kayıtlı Çiftçi Sayısı ve İşlenen Tarım Alanı..	25
Tablo 5: Yerleşim Yerlerine Göre Nüfus Miktarları.....	26
Tablo 6: 2014-2020 UKKS Kırsal Ekonominin Geliştirilmesi ve İstihdam İmkanlarının Artırılması Stratejik Amacı	28
Tablo 7: 2014-2020 UKKS Kırsal Çevrenin İyileştirilmesi ve Doğal Kaynakların Sürdürülebilirliğinin Sağlanması Stratejik Amacı	28
Tablo 8: 2007 Yılı AB 27’de Erkek Ve Kadın İşletmecilerin Çiftliklerinde Arazi Kullanımı	39
Tablo 9: Tarımla İlişkili Kooperatif, Birlik, Merkez Birlik ve Ortak Sayıları (2015)	51

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Nominal ve Reel Değerlerden Gıda Fiyat Endeksleri	7
Grafik 2: Küresel Düzeyde MDG 1C Hedefi ve Geline Nokta.....	8
Grafik 3: Arazi Ebatlarına Göre Dünya Çiftliklerinin Dağılımı	13
Grafik 4: Gelir Grupları Bazında Çiftliklerin Dağılımı.....	14
Grafik 5: Bölge ve Ülke Grupları Bazında Çiftliklerin Dağılımı.....	15
Grafik 6: AB-27 Hektar Boyutları (%)	17
Grafik 7: 2005, 2007 ve 2010 İtibariyle AB-27’de Tarım İşletmelerinin Yasal Statüleri	18
Grafik 8: SIGI Endeksine Göre Tahıl Üretimi (ton/ha)	32
Grafik 9: Tarımsal İşgücünde Kadının Payı (%).....	37
Grafik 10: 2011 Yılı Faaliyet Alanları Bazında AB’de Kadın ve Erkek İstihdamı (%)	38
Grafik 11: AB Üye Devletlerinde Çiftçilerin Yaş Ortalaması (%)	77

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BM	Birleşmiş Milletler
COA	Council of Agriculture- Taiwan (Tayvan Tarım Konseyi)
CONAJOC	La Coordinadora Nacional de Jóvenes Cafetaleros (Genç Çiftçi Yetiştiricileri Ulusal Koordinasyon Komitesi)
CTA	Technical Centre for Agricultural and Rural Cooperation (Tarımsal ve Kırsal İşbirliği Teknik Merkezi)
ÇATAK	Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma
ÇATOM	Çok Amaçlı Toplum Merkezi
ÇKS	Çiftçi Kayıt Sistemi
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
FAO	Food and Agriculture Organization (Gıda ve Tarım Örgütü)
FIRA	Fond d'investissement du reve de agricole (Tarımın Geleceği için Yatırım Fonu)
G20	Group of 20 (20 Grubu)
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GLASOD	The Global Assessment of Soil Degradation (Toprak Bozunumu Küresel Değerlendirme Projesi)
GTHB	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
HLPE	High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition (Gıda Güvenliği ve Beslenmeye İlişkin Üst Düzey Uzmanlar Paneli)
IFAD	International Fund for Agricultural Development (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu)
ILO	International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IPA	The Instrument for Pre-accession Assistance (Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı)
IPARD	Instrument for Pre-accession Assistance in Rural Development (Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Mali Yardım Aracı)
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
JNC	La Junta Nacional del Café (Peru Ulusal Kahve Üreticileri Birliği)
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme İdaresi Başkanlığı

MDG	Millennium Development Goal (Binyıl Kalkınma Hedefi)
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
NFCP	The National Federation of Coffee Producers in Colombia (Kolombiya Kahve Üreticileri Ulusal Federasyonu)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OTP	Ortak Tarım Politikası
REST	Relief Society of Tigray (Tigray Canlı Toplum Kuruluşu)
SIGI	Social Institutions Gender Index (Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksi)
SOFA	State of Food and Agriculture (Gıda ve Tarım Raporu)
SOFI	State of Food Insecurity (Gıda Güvensizliği Raporu)
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TAÖP	Tek Alan Ödeme Planı
TKDK	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TÖP	Tek Ödeme Planı
TZOB	Türkiye Ziraat Odaları Birliği
UKKS	Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi
USDA	United States Department of Agriculture (ABD Tarım Bakanlığı)

GİRİŞ

Batıda Mezopotomya, Güney Anadolu ve Suriye, doğuda Ürdün-Filistin hattıyla birlikte Mısır topraklarının oluşturduğu ‘‘Bereketli Hilal’’ bölgesi, günümüzden 5 ila 10 bin yıl önce yerleşik hayata geçilerek ve bitki kültürlemelerinin yapılarak, modern tarımın ortaya çıktığı bölge olarak kabul edilmektedir. Söz konusu bölgede bitki kültürlemeleri yoluyla başta buğday, arpa, yulaf, olmak üzere daha büyük tohumlu ve kırılğanlığı az olan başak eksenli türlerin geliştirilmesi (Şenel, 2006) yine aynı dönemlerde Güney Asya’da çeltik ve birkaç darı türünün kültürleme faaliyetlerinin doğması çiftçiliğinin ivme kazanmasını sağlayan tarihteki belirleyici gelişmeler olarak kabul edilmektedir (Science Direct, 2008).

Günümüzde aile çiftçiliği, sosyo-ekonomik, çevresel ve kültürel bakımdan ülkeler açısından büyük bir öneme sahiptir. Özellikle aile çiftçiliğinin yoğun olduğu ülkelerde tarım politikalarının hedef kitlesi sadece aile işletmeleri olabilmektedir. Hem kalkınmakta olan hem de kalkınmış ülkelerde aile çiftçiliği, gıda üretimi alanında en yaygın olarak görülen yapıyı oluşturmaktadır.

Dünya gıda üretiminin %80’inden fazlasını gerçekleştiren aile çiftlikleri (FAO, 2014a), dünya tahıl üretiminin %50’sini, et üretiminin %60’ını ve süt ve süt ürünleri üretiminin %75’ini gerçekleştirerek birçok ülkede tarımın belkemiğini oluşturmaktadır (Dioula, Deret, Morel, Vachat, & Kiaya, 2013). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)’nün tahminlerine göre sayıları 500 milyonu aşan aile çiftçileri (FAO, 2014a), kırsal istihdama ve sürdürülebilir tarımsal üretime en fazla katkı sağlayan tarımsal işletmeciler olup, çoğunlukla aile fertlerinin kendi istihdamlarını ve yatırımlarını oluşturdukları modellerdir.

Tarımsal faaliyetlerin artması ve piyasalara daha fazla gıda sunulması gıda fiyatlarının düşmesini sağlamakta, bu da, daha iyi beslenme anlamına gelmektedir (Dioula, Deret, Morel, Vachat, & Kiaya, 2013). Aile çiftçilerinin tarımsal girdiler, destekler ve diğer kaynaklara erişimleri sınırlı olmasına rağmen, arazilerini dikkatli değerlendirmeleri;

gıda arzı, beslenme ve geleneksel gıda ürünlerinin korunmasında belirleyici olmaktadır (FAO, 2014b).

Aile çiftçiliği kavramının genel geçer bir tanımı bulunmamakta, çoğu zaman daha spesifik faaliyet şekli olan küçük aile çiftçiliği kavramıyla karıştırılmakta ya da birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. FAO'nun yaptığı bir araştırmada, akademisyenler, hükümetler ve sivil toplum kuruluşlarınca (STK) yapılan 36 farklı tanımlamayla karşılaşılmıştır (Garner & O Campos, 2014).

FAO tarafından aile çiftçiliği “bir aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, kadınlar ve erkekler dahil olmak üzere, ağırlıklı olarak hane işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve su ürünlerine yönelik üretim faaliyetlerini organize etme aracı” (FAO, 2014c) şeklinde tanımlanırken, Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı (USDA) Ekonomik Araştırmalar Bölümü bahse konu kavramı, “faaliyetlerin çoğunluğunun işletmeciye ait olduğu ve işletmecinin meskeninde ikamet etmeyen yakınları dahil işletmeciye kan veya evlilik yoluyla bağlı olan bireylerin olduğu çiftlikler” olarak tanımlamaktadır (Hoppe & Banker, 2010). USDA, Çiftlik Kredi Programları Tüzükleri'nde ise aile çiftçiliği kavramının nitelenmesinde 5 kriter belirlenmiştir (HLPE, 2013):

- Tarımsal emtia üretimi, satışı ve çiftçi ailenin ikameti,
- Aile ve tarım işletme giderlerini karşılayabilecek, borç ödeyebilecek ve mülkü devam ettirecek yeterlikte gelir elde etmesi (tarım dışı istihdam dahil),
- İşletmeci tarafından yönetilmesi,
- İşgücünün büyük oranda işletmeci ve işletmecinin ailesi tarafından sağlanması,
- Hasat zamanı süresince mevsimlik ve belirli miktarda tam zamanlı işgücü kullanılması.

Aile çiftçiliği, küçük ölçekli aile çiftçiliğine indirildiğinde de birden fazla tanımlamayla karşılaşılmaktadır. FAO, en fazla 10 hektar arazide meracılık, ormancılık, balıkçılık faaliyetlerinde bulunan kişileri küçük aile çiftçileri olarak tanımlamakta (FAO, 2012a), fakat sadece hektar büyüklüğünü baz alan bir tanımlama; araziye yapılan yatırımları, mahsulleri, üzerindeki taşınmazları, hayvancılık faaliyetlerinin niteliğini ve

kullanılan ekipmanın niteliği ile niceliği gibi faktörleri içermeyeceğinden yeterlilik arz etmemektedir.

Bu tanımların yanı sıra, çiftliğin yönetim şeklini, mülkiyetini ve işgücü kaynağını temel ölçüt alan tanımlarla da karşılaşılabilmektedir. Sonuç olarak, bölgesel, ulusal ve yerel farklılıklara göre değişkenlik gösteren çiftlik büyüklükleri, üretim ve yatırım ölçekleri ve sürekli dönüşen tarımsal ekonomiler sebebiyle küçük aile çiftçiliği kavramına ilişkin yapılan her tanımlama eksiklik içerecektir (HLPE, 2013).

Afrika ve Latin Amerika ölçekleri incelendiğinde, Afrika kıtasında 2 hektardan daha az alanda gerçekleştirilen faaliyetler küçük çiftlik ölçeğinde sayılmakta ve bu oran tüm Afrika'daki aile çiftliklerinin %80'ine (33 milyon çiftlik) denk gelmekte iken; Latin Amerika'nın birçok bölgesinde, ağırlıklı olarak asgari 10 hektara kadar olan çiftlikler, küçük ölçekli aile çiftliği olarak değerlendirilmektedir (FAO, 2014a).

Söz konusu farklı ölçütlere rağmen, küçük aile çiftçilerinin her yerde ortak olan özelliğinin, üretimdeki temel motivasyonlarının aile işgücünü kullanarak geçimlerinin çok büyük kısmını çiftliklerinden sağlamak olduğu ifade edilebilir (IFAD, 2014). Özellikle Tarım

Aile çiftliklerinde üretimin, sadece kâr ve piyasaya değil, aynı zamanda ailelerin geçimlerini idame ettirebilmelerine yönelik olması, özellikle kırsal alanlarda düşük gelirli kadın ve genç çiftçiler açısından sürdürülebilir istihdam ile üretimin sağlanması açısından önem arz etmektedir (Anonim, 2013a). İşletmenin fertleri, gelir artışı ya da çeşitlendirmesi için çiftliğe gelir getirici birden fazla işte çalışabilmekte, çeşitli tarım dışı faaliyetlerde bulunabilmektedir (İlkdoğan & Toprak, 2014). Gelirlerini yine kırsal bölgelerde kullanan aile çiftçileri, yerel ürün ve hizmetleri satın alarak tarım dışı ekonominin canlanmasına katkı sağlamakta, yeni tarım dışı iş kollarının doğmasına olanak sağlamaktadır (Hazell & Rahman, 2014).

Aile çiftçileri, hava, su, toprak, bitki gibi ekolojik çevreyi oluşturan doğal kaynakları ekonomik faaliyetlerinde kullanırken, aynı zamanda bu kaynakların muhafazasını sağlamakta, küresel iklim değişikliğinin ve elverişsiz arazi şartlarının yol

açtığı çevresel ve ekonomik risklere karşı bilgi ve tecrübeleriyle geliştirdikleri karmaşık üretim teknikleriyle adaptasyon sağlayabilmektedirler.

Kırsal alanda temel sosyal ve ekonomik dokuyu oluşturan ve tarımsal üretim açısından dünyadaki en yaygın faaliyet alanı olan aile çiftçiliğinin kırsal kalkınma, gıda güvenliği, biyoçeşitlilik ve kırsal refaha katkılarında küresel çapta dikkat çekilmesi amacıyla Birleşmiş Milletler (BM)'in 66. Genel Kurul Oturumu'nda 2014 yılı Uluslararası Aile Çiftçiliği yılı olarak ilan edilmiş olup hükümetler, BM'ye bağlı kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri bu alanda çalışmalar yapmaya başlamıştır.

Bu çalışma, aile çiftçiliğinin ulusal ve uluslararası bazda önemi çerçevesinde kadın ve genç aile çiftçilerine yönelik tarımsal istihdam olanakları değerlendirilerek karşı karşıya olunan sorunları ve çözüm önerilerini gündeme getirmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde, aile çiftçiliği ve küçük aile çiftçiliği kavramlarına açıklık getirilerek çeşitli alanlardaki önemine yer verilmekte; dünya, AB ve Türkiye ölçeklerinde aile çiftçiliğinin mevcut durumu ortaya konmaktadır. İkinci ve üçüncü bölümlerde; tarım alanında faaliyet gösteren kadın ve gençlerin tarımsal kaynaklara erişimlerine ilişkin sorunlar ve çözüm yaklaşımları, tarım sektörüne yönelik uygulanan ulusal ve uluslararası strateji ve politikalar ortaya konmakta, öne çıkan örnek uygulamalarla alternatif tarımsal istihdam alanları vurgulanmaktadır. Sonuç bölümünde ise, aile çiftçiliği bağlamında kadın ve genç çiftçilerin kaynaklara erişimi, örgütlenme olanakları ve tarım alanında istihdamlarının güçlendirilmesine yönelik genel bir değerlendirme yapılmakta ve öneriler sunulmaktadır.

1. AİLE ÇİFTÇİLİĞİ KAVRAMI VE AİLE ÇİFTÇİLİĞİNİN TARIMDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Bu bölümde aile çiftçilerinin kırsal kalkınmaya sağladığı katkılar, arz ettiği önem ve karşı karşıya olduğu sorunlar, kırsal kalkınmanın temel bileşenleri olarak nitelendirilebilecek gıda güvenliğinin sağlanması, biyoçeşitliliğin korunması ve kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından ele alınmaktadır.

1.1.Gıda Güvenliği Açısından Aile Çiftçiliğinin Önemi

FAO tarafından gıda güvenliği, “Tüm insanların aktif ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için beslenme gereksinimlerini ve gıda tercihlerini karşılayacak yeterli, güvenilir, besleyici gıdaya her daim fiziksel, sosyal ve ekonomik erişimi” olarak tanımlanmaktadır (FAO, 2001). Gıdanın bulunabilirliği (gıda kaynağının miktar ve kalitesi), erişilebilirliği (satın alınabilirliği), kullanılabilirliği ve istikrarlılığı (sürekli fiyat istikrarı ve gıda kaynaklarına erişim) gıda güvenliğinin temel dayanaklarını oluşturmaktadır.

FAO, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) ve Dünya Gıda Programı tarafından ortaklaşa hazırlanan 2015 Dünya Gıda Güvensizliği Raporu (SOFI 2015)’na göre dünyada kronik açlık çeken insan sayısı 795 milyon seviyelerinde olup bunun 780 milyonu gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Afrika’nın Aşağı Sahra Bölgesi ve Güney Asya’nın yoksul bölgeleri gıda güvensizliğinin en yaygın görüldüğü bölgelerdir. Bu durumun temel sebebi “Gıdaya Erişim Problemi”dir. 2050 yılında, dünya nüfusunun 9,6 milyara ulaşacağı ve küresel gıda talebinin iki katına çıkacağı göz önünde bulundurulduğunda, bu talebin karşılanması için tarımsal üretimin %70 oranında artması gerekmektedir (FAO, IFAD, WFP, 2014).

Gıda güvenliğinin sağlanmasının önündeki başlıca engeller olarak şunlar öne çıkmaktadır:

- Yüksek seviyelerde dalgalı seyreden gıda fiyatları,
- Tarım yatırımlarının eksikliği ve tarım alanlarının kısıtlı olması,
- Tarım ürünlerinin hayvan yemi olarak kullanılması,
- İklim değişikliği ve kuraklık,
- Petrol fiyatlarının artması sonucunda ülkelerin biyoyakıt gibi alternatiflere yönelmesi,
- Nüfus artışı

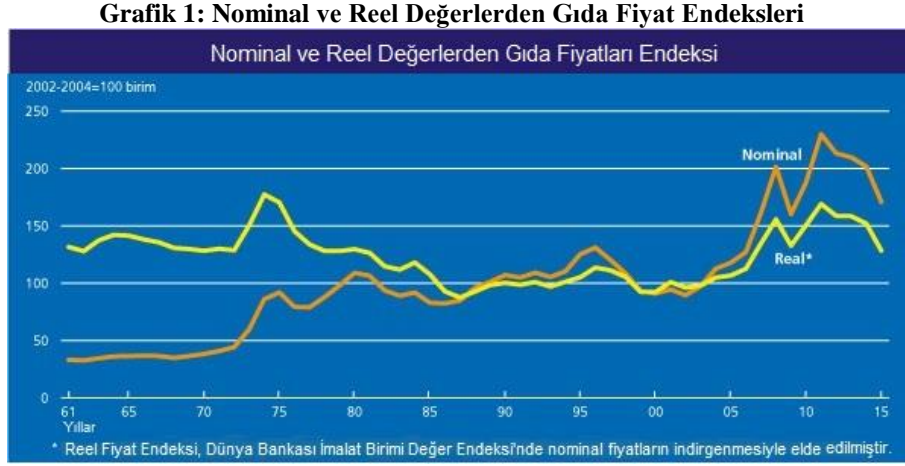
Yukarıda sayılan engeller tarımsal üretimi doğrudan etkileyen sebeplerdir ve bu noktada aile çiftliklerinin kritik rolü gündeme gelmektedir. Küresel gıda güvenliği ile ayrılmaz şekilde bağlantılı olan aile çiftçiliği, hem gelişen hem de gelişmekte olan ülkelerde gıda üretimi sektöründe tarımın en etkin unsurlarından biridir.

Aile çiftçileri, gıda güvenliğinin sağlanmasındaki temel rollerine rağmen, kaynaklara ilişkin sıkıntılardan ve iklim değişikliği gibi doğal olumsuz koşullardan en fazla etkilenen grubu oluşturmaktadır.

Küresel iklim değişikliğinin 21. yüzyılın başlarından itibaren kuraklık, sel ve mevsimsel değişiklikler gibi şiddetli doğa olaylarıyla etkisini yoğun biçimde göstermeye başlaması, gelişmekte olan ülkelerde tarım ürünlerine olan talebin ve biyoyakıt kullanımının artması gibi sebeplerle, 2007 yılından itibaren dünyada tarımsal ürün ve gıda fiyatları hızla yükselmeye başlamış ve bu durum küresel gıda krizinin patlak vermesine yol açmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014a). Söz konusu krizle birlikte gıda güvenliği dünya kamuoyunun gündemine yerleşmiştir. 2006 yılında küresel piyasalarda temel gıda ürünlerinde %9 oranında gerçekleşen fiyat artış oranı, 2008 yılı ortalarında %40'lara çıkmış olup (Braun, 2008) özellikle pirinç, mısır ve buğday fiyatlarında artış dikkate değer olmuştur.

Mısırın fiyatı, 2008 yılında 2000 yılına göre üç katına çıkmış, aynı dönemde tarımsal yakıt olarak kullanılan buğday stoklarındaki yetersizlik sonucu buğday fiyatları dört katına çıkmıştır (Mitchell, 2008). Pirincin fiyatı da başlıca ihracatçı ülkelerin uyguladığı ihracat kısıtlamaları sebebiyle Nisan 2008 tarihinde dört katına çıkmıştır. Bazı

ölçümlere göre gıda fiyatları, Haziran 2008 tarihinde son 30 yılın en yüksek seviyesine çıkmıştır (FAO, 2013).

Kaynak: (FAO, 2015a)

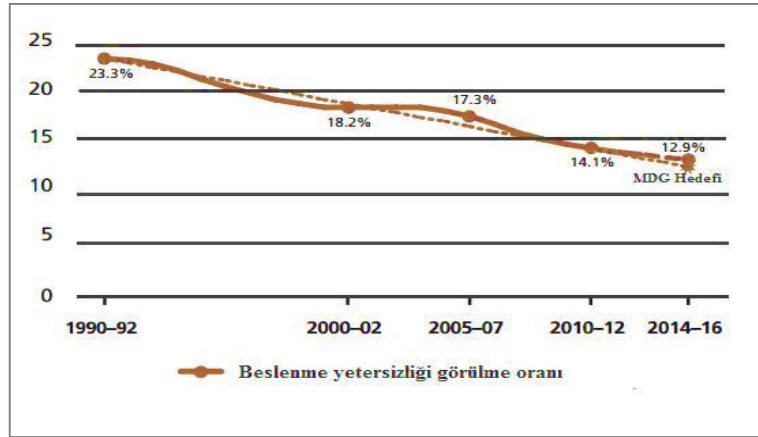
Dünya Bankası'nın raporlarına göre, 2008 yılı ilk çeyreğinde fiyat artışlarına yönelik gerekli önlemler alınmadığı için yaklaşık 105 milyon insan yoksullukla karşı karşıya kalmıştır (FAO, 2013).

Kırsal hane nüfusu, gıda fiyatlarındaki artıştan genellikle en fazla etkilenen tüketici grupları arasında yer almaktadır. Birçok küçük çiftçinin, temel girdilere erişim sorunuyla birlikte iklim ve toprak elverişsizliği gibi doğal sorunlarla mücadele etmesi ve çoğu zaman ailesinin geçimini sağlayacak yeterli üretimi gerçekleştiremediği için net gıda alıcısı olması bu durumun başlıca sebebi olarak ifade edilebilir.

2014 yılında FAO tarafından yayımlanan Gıda ve Tarım Durumu Raporu (SOFA)'na göre, bu sorunun çözümünün, süre gelen uygulamaların yanında küçük aile çiftçilerinin, kamu ve özel sektörün, sivil toplum organizasyonlarının dahil olacağı inovasyon yatırımlarının nitelikli biçimde artırılmasıyla ve inovasyon geliştirilmesi ile birlikte tarımda teknolojinin etkin kullanımı, alt yapıların geliştirilmesi, kadın ve gençlerin tarımsal işgücünde daha aktif yer alması, eğitim ve yayım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, pazarlara entegrasyon ve elverişsiz iklim şartlarıyla mücadele politikalarının geliştirilmesi yoluyla sağlanabileceği vurgulanmaktadır (FAO, 2014a).

Eylül 2000’de BM’ye üye devletler, New York’ta düzenlenen BM Zirvesinde yoksulluğun azaltılmasına yönelik, gelişmekte olan ülkelerde açlık oranını referans dönem olarak kabul edilen 1990-92 dönemindeki seviyeden (%23,3) 2015 yılında yarı yarıya indirmek olarak belirlenmiştir (BM, 2015a). 2015 yılı itibariyle bu oran %12,9’a gerilemiş olup söz konusu hedefe ulaşılmak üzeredir (FAO, IFAD, WFP, 2015). Buna rağmen, azımsanmayacak sayıda insan hala gıdaya erişim problemi yaşamaktadır.

Grafik 2: Küresel Düzeyde MDG 1C Hedefi ve Geline Nokta

Kaynak: SOFI 2015

Gıda güvenliği sorununun son yıllarda G20 ülkelerinin de gündemine gelmesiyle birlikte; gıda güvenliği ve beslenmenin önündeki engellerin mevcut durumu ve öngörülen tedbirlerin yer aldığı G20 Gıda Güvenliği ve Beslenme Uygulama Planı, 2015 yılında İstanbul’da düzenlenen G20 Tarım Bakanları Toplantısı’nda onaylanmıştır. Hem Eylem Planı’nda hem de Nihai Bildiri’de; üretimi artırıcı, doğal kaynakların etkin ve sürdürülebilir kullanımını teşvik edici nitelikte sürdürülebilir üretim sistemlerinin geliştirilmesinin sadece gıda güvenliği ve beslenme sorunlarının çözümüne değil, aynı zamanda, küçük ölçekli aile çiftçileri, kırsaldaki kadınlar ve gençlere yönelik nitelikli iş ve mesleklerle birlikte, ekonomik ve sosyal fırsatların doğmasına da yardımcı olacağına vurgu yapılmıştır (Anonim, 2015).

Gıda güvenliğine erişim ve açlığı yok etme politikalarında başarılı ülke uygulamalarına örnek olarak, Brezilya’nın “sıfır açlık” (zero hunger) politikası verilebilir (Silva, Grossi, & França, 2011).

Brezilya’da 2003-2004 yıllarında hayata geçirilen devlet destekli bu programın başlıca amaçları; çocuklarda büyüme yetersizliğini iki yıl içerisinde yok etmek, yoksul ailelerin yıl boyunca ihtiyaç duydukları gıdalara erişimini sağlamak, tüm gıda kaynaklarını sürdürülebilir kılmak, küçük aile çiftçisinin verimliliğini ve gelirini yüzde yüz artırmak ve gıda israfını minimum düzeye çekmek olarak belirlenmiştir. Program çerçevesinde, aralarında tarım sigortalarının, sübvansiyonların ve mikro kredilerin de yer aldığı birçok farklı alanda, kapsamlı proje ve politikalar hayata geçirilmiştir.

Ayrıca, küçük aile çiftçilerinin gıdaya erişimlerini sağlamak ve sürdürülebilir üretime geçmelerini temin etmek için devlet tarafından fiyat garantili ürün satın alınması için bütçe ayrılmıştır (Silva, Grossi, & França, 2011). Bu ürünler devlet tarafından tedarik edildikten sonra aralarında okullar, hastaneler, bakım evleri olan kurum ve kuruluşlardan teşekkül eden bir ağa dağıtılmış ve bu programla aile çiftçilerinin üretim faaliyetleri desteklenerek gıda güvenliği güçlendirilmiştir.

Program, ülkedeki aile çiftçilerinin %2,5’luk kısmını kapsamış olsa da bu çiftliklerin üretimi gıda güvenliğinden yoksun hanelerin dörtte birine ulaşmıştır (Lewis, 2011). Program sayesinde Brezilya’da 28 milyon insan açlıktan kurtulmuştur (SAPO, 2011).

Aile çiftçilerinin doğal ve finansal kaynaklara erişimlerinin sağlanması, girdi sorunlarının çözülmesi ve ellerindeki kaynakların inovatif yöntemlerle ve çevreye uyumlu olarak geliştirilmesi bu kesimlerin üretimlerini artırarak hem yoksulluğun azaltılmasına hem de dünya gıda arzının artmasına yardımcı olabilecek temel tedbirlerdir. Çiftçilerin istihdam koşulları iyileştirilerek kırsal ekonomiye entegrasyonlarının sağlanması; açlık ve çatışma riskinin azalmasına ve kırsal alanlardan kente göç hızının düşmesine yardımcı olacaktır (FAO, IFAD, WFP, 2015).

1.2. Tarımsal Biyoçeşitlilik Açısından Aile Çiftçiliğinin Önemi

Nesiller boyu insanların bilgi birikimi ve deneyimleriyle doğal çevrenin sunduğu kaynakların kullanılması, çeşitlendirilmesi, geliştirilmesi ve muhafaza edilmesi sonucu ortaya çıkan tarımsal zenginliklerin bütününe kapsayan biyoçeşitlilik, gıda ve beslenme

güvenliği, iklim değişikliğine adaptasyon ve sürdürülebilir tarımsal üretim açısından önem arz etmektedir.

Tarımsal üretim yoluyla gıda arzını sağlayan aile çiftçileri, yerel tüketimin yerel kaynaklardan sağlanmasıyla dışa bağımlılığı azaltmakta, biyolojik çeşitliliğin ve sosyal dokunun korunmasına yardımcı olmaktadır.

Küresel iklim değişikliğinin sebep olduğu yağış düzensizlikleri ve sıcaklıktaki artışlar, üretkenlik ve kalitede azalmaya sebep olmakta, bu durum da aile çiftçilerinin gelirlerini, maliyetlerini, ihracat-ithalat dengesini, işlenebilir arazi ebatlarını, gübre ve ilaç kullanımını olumsuz yönde etkilemekte ve toprak yapısını değiştirmektedir (Kan, Küçükçongar, Demirtaş, & Kan, 2014).

Küresel iklim değişikliğinin, ülkelerin arz güvenliği ve tarımsal üretim stratejilerini bu şekilde tehdit etmesi, yeterli tarımsal üretim, sürdürülebilirlik, kalkınma ve ekolojik dengeyi koruyan politikaları gündeme getirmektedir (GTHB, 2013). İşte bu noktada geleneksel tarım sistemleri ile birlikte küçük aile çiftçiliğinin rolü devreye girmektedir (Karahan & Gürbüz, 2014).

Aile çiftlikleri; dünya ekilebilir arazilerinin %80'ini yöneterek doğal kaynakların korunması ve kullanılmasında temel rol oynamakta, biyoçeşitliliğin koruyucuları olarak gerek iklim değişiklikleri gerekse de toprağın yapısını tanımaları sebebiyle ürün çeşitliliğinin tanımlandırılması ve korunmasını sağlamakta, geleneksel gıda ürünlerinin korunmasına yardımcı olurken, aynı zamanda dengeli beslenmeye ve dünyada tarımsal çeşitliliğin korunmasına ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına da katkıda bulunmaktadır. Yerel ekolojiler ve arazi imkanları konularında bilgilerini ve deneyimlerini sürdürülebilir şekilde yönetme becerileri ile değişken çevresel, ekonomik ve sosyal durumlara karşı teknik ve yaratıcı toprak yönetim tekniklerini uygulayarak, genetik adaptasyonu devam ettirmektedirler (HLPE, 2013).

Araştırmalar, ayrıca üretim sahalarında biyoçeşitliliği sağlayabilmiş aile çiftçilerinin doğal koşullara karşı daha dirençli olduklarını göstermektedir. Biodiversity International'in bir araştırmasında, Uganda muz üreticilerinin farklı türlerde bitki yetiştirmeleri neticesinde pestisitlerin %75 oranında azaldığı gözlemlenmiştir. Ike

Kasırgası'ndan sonra Orta Amerika yamaçlarında yetişen ve %90-%100 oranlarında kayıp veren mono kültür çiftliklerle karşılaştırıldığında çok kültür çiftliklerin %50 oranlarında kayıp verdikleri tespit edilmiştir (Bioversity International, 2014).

Tarımsal biyoçeşitlilik üzerine inşa edilecek çevreci ve doğal kaynakları ön planda tutan tarım faaliyetlerinin yaygınlaşmasında, aile çiftçilerinin dış girdilere ve dış etkilere karşı daha fazla dayanıklılığının sağlanmasında, üreticilerle birlikte hükümetler ve bilim adamları da önemli sac ayaklarıdır. Bilim adamlarının veri analizleri ve gen kaynakları biriktirme gibi bilimsel katkıları, çiftçilerin nesiller boyu süre gelen uygulama ve deneyimleriyle sentezlendiğinde efektif sonuçlar verebilmekte (Anonim, 2014a), ayrıca hükümetlerin yatırım ve destekleme politikaları, uygun çevresel teknolojilerin hayata geçmesine yardımcı olmaktadır.

1.3.Sürdürülebilir Tarım ve Kırsal Kalkınma Açısından Aile Çiftçiliğinin Önemi

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme ve hizmet sektörünün büyümesiyle birlikte seksenli yıllardan itibaren tarım sektörü ikinci plana atılmış ve bunun sonucunda birçok tarım bankası faaliyetlerini sonlandırırken; desteklemeler, alt yapı yatırımları, eğitim yayım hizmetleri azalmıştır (HLPE, 2013). Bununla birlikte, tarımsal ihracat yapan büyük firmalar ve büyük aile çiftçileri teşvik edilirken, geçimlik ve yerel pazara üretim sağlayan küçük ölçekli aile çiftçileri ihmal edilmiştir.

Aynı tarihlerden itibaren neoliberal politikaların etkisiyle dış ticaret gümrük koruma duvarları kaldırılmaya başlanmış ve Amerika ve Avrupa'da iç pazara yönelik korumacı önlemlerden kısmen ya da tamamen vazgeçilmiştir. Gelişmekte olan birçok ülke de tarımsal üretim ve yerel üreticiyi destekleme politikalarından vazgeçerek, tarım alanındaki fiyat ve girdi desteklerini azaltmış, küçük aile çiftçilerinin üretimlerinin pazarda oluşacak fiyatlar prensibine göre şekil alması beklenmiştir (Saçlı, 2014).

Sanayileşmiş ülkelerde aile çiftçiliğinin piyasanın iradesine bırakılması zamanla asgari ihtiyaçlara cevap veren bu üretim kolunun zayıflamaya başlamasına ve yoğun şekilde kırsaldan kente göçün artmasına neden olmuştur. İlerleyen dönemde Dünya Ticaret

Örgütü üye ülkeleri nezdinde yapılan tarımsal dış ticaret müzakerelerinin çoğunlukla sonuçsuz kalması, küresel iklim değişikliği, tarım ürünlerinin orta ve uzun vadeli opsiyon piyasalarına konu olması ve borsalarda emtia olarak ciddi bir talep görmesi ile gıda fiyatlarındaki artış sonucunda, aile çiftçiliği tekrar hükümetlerin ve tarım alanında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşların gündemine girmiştir (Saçlı, 2014). Kırsal kalkınma açısından aile çiftliklerinin ve tarımsal işletmelerin sürdürülebilirliğinin devam etmesi gerektiği yargısı öncelikli amaç olarak ülke hükümetlerinin politika ve programlarında yer almaya başlamıştır. Buna göre, sürdürülebilirlik kavramı iki bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenlerin ilki, işletmenin üretimden gelir elde etmesi, ikincisi ise gelir getirici faaliyetin sürekliliği yani sonraki kuşaklara geçerek devam etmesidir (Saçlı, 2014).

Dünyadaki aile çiftliklerinin büyük kısmının geçimlik küçük aile çiftlikleri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, sürdürülebilirliğin tehdit altında olduğu belirtilebilir. Sürdürülebilirliğin sağlanmasında; doğal, finansal, eğitim yayım kaynaklarına erişimin sağlanması ile birlikte, aile çiftçilerinin etkin kooperatifler aracılığıyla aktif olarak örgütlü yapılarda yer almaları, geçimlik aile çiftçiliğinden pazarlamaya dönük gelir getirici aile çiftçiliği modellerine geçişi sağlayacak ve çiftçilerin pazarlama zincirlerinde aracılardan inisiyatiflerinden bağımsız olarak hareket edebilmelerine imkan yaratacaktır.

Küçük aile çiftçiliği birçok ülkede sosyo-ekonomik dengenin önemli bir parçası olup, uygun politika ve yatırımlarla desteklendiğinde üretim ve istihdam artışı olmakta, yoksulluk azalmakta, kırsaldan kente göç dalgası yavaşlamakta ve sürdürülebilir ekonomik büyüme hızlanmaktadır. Bunun yanı sıra, yerelde üretilen katma değer yine tarımsal ve tarım dışı yerel ekonomiye dahil olması, kırsal ekonominin canlanmasına ve yeni iş alanlarının doğmasına olanak sağlamaktadır.

Şirketleşen büyük tarım işletmeleri, doğrudan kâr odaklı oldukları ve daha kârlı üretim araçlarını tercih ettikleri takdirde, tarım sektöründen çıkma riskleri göz önünde bulundurulduğunda; sahip oldukları doğal kaynaklarıyla, bunların nesilden nesle aktarılmasıyla ve iklim değişikliğiyle kısıtlanan üretim faktörlerini faaliyete sokabilme beceri ve tecrübeleriyle aile çiftçileri, üretim faaliyetlerine devam ederek sürdürülebilir kırsal kalkınmada kilit rol oynamaktadırlar (Arısoy, 2014).

1.4. Dünyada Aile Çiftçiliği

Dünyada çiftliklerin büyük çoğunluğu, bir şahıs veya bir aile tarafından işletilmekte ve temel olarak ailesel iş gücüne dayanmaktadır. Sayısal verilerle ifade edildiğinde (FAO, 2014a), aile çiftlikleri;

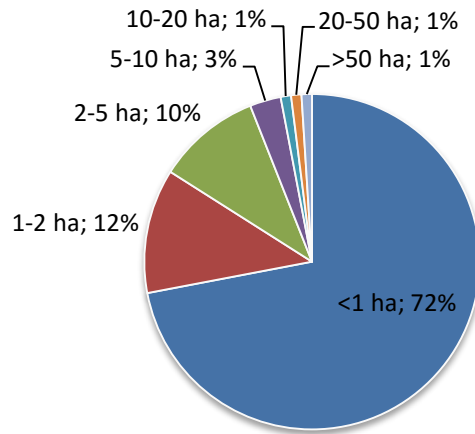
- Dünya genelinde 500 milyonu aşan sayılarıyla en yaygın tarımsal işletmelerdir,
- Çiftçi işletmelerinin %98'inden fazlasını oluşturmaktadırlar,
- Tahmini olarak, dünyadaki gıdanın %80'den fazlasını üretmekte ve kolektif olarak en büyük istihdam kaynağı olmaktadır.

Arazi genişliği baz alındığında ise;

- Toplam çiftliklerin %72'si, büyüklüğü 1 hektardan az olan çiftliklerden oluşmakta, fakat toplam tarımsal alanın sadece %8'ini kontrol edebilmektedir,
- Toplam çiftliklerin %1'i ise büyüklüğü 50 hektardan büyük çiftliklerden oluşmakta, fakat dünya tarımsal alanının %65'ini kontrol etmektedir.

Arazi ebatlarına göre çiftliklerin dağılımı Grafik 3'te gösterilmektedir:

Grafik 3: Arazi Ebatlarına Göre Dünya Çiftliklerinin Dağılımı¹

Kaynak: SOFA 2014

¹ Bu istatistik 111 ülkede 460 milyondan fazla çiftliği kapsamaktadır.

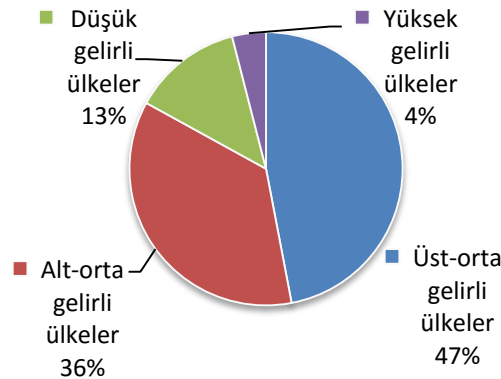
Bu oranlar, FAO Gıda Güvenliği ve Beslenmeye İlişkin Üst Düzey Uzmanlar Paneli (HLPE)'nin Haziran 2013 tarihinde yayınladığı “Gıda Güvenliği Kapsamında Küçük Aile Çiftçiliğine Yatırım Raporu”nda (HLPE 2013) yer verilen ve değişik bölgelerden seçilmiş 81 ülkeyi kapsayan tarımsal sayım istatistikleriyle benzerlik taşımaktadır (Grafik 4).

Aile çiftçiliğinin ülkelerin tarımsal ekonomilerindeki yerini vurgulaması açısından Brezilya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Fiji örnekleri incelendiğinde şu veriler ortaya çıkmaktadır (FAO, 2014b):

- Brezilya’da aile çiftçileri tarımsal arazilerin %25’inden daha küçük bir kısmında çalışarak temel ürünlerin yaklaşık %40’ını üretmektedir,
- ABD’de aile çiftçileri tarıma elverişli toplam arazilerin %78’inde çalışarak tüm tarım ürünlerinin -toplam satış değeri 230 milyar ABD dolarına denk gelen %84’lük kısmını üretmektedir,
- Fiji’de aile çiftçileri tarımsal arazinin %47,4’ünde faaliyette bulunarak, tatlı patates, pirinç, manyok, mısır ve fasulye üretiminin %84’ünü üretmektedir.

Çiftlik genişliklerinin ülkeler arasında dağılımı, tarih, kurumlar, ekonomik kalkınma, tarım dışı sektörlerin gelişmesi, toprak ve iş gücü pazarları, arazi kiralama ve mülkiyet haklarına ilişkin politikalar gibi faktörlere dayanmaktadır (FAO, 2014a). Bununla birlikte dünya çiftliklerinin önemli kısmını barındıran az ve orta gelirli ülkelerde son birkaç on yıllık dönemde aile çiftliği sayısı artmakla birlikte, ortalama çiftlik genişlikleri azalmıştır (Grafik 4).

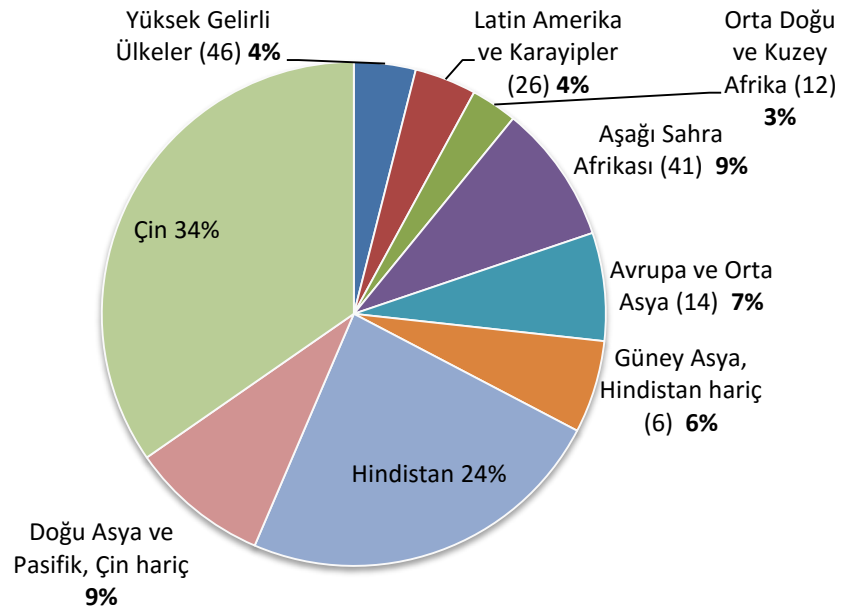
Grafik 4: Gelir Grupları Bazında Çiftliklerin Dağılımı

Kaynak: SOFA 2014

Grafik 5'te yer alan veriler ışığında, dünyada aile çiftliklerinin %58'inin Çin ve Hindistan'da kümelendiği buna karşın yüksek gelir grubunda yer alan 46 ülkedeki toplam çiftlik sayısının dünya aile çiftliklerinin sadece %4'ünü oluşturduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde sanayi ve hizmetler sektörü kentleşmeyle birlikte ülke ekonomilerinin ana yapısını oluşturmasına rağmen, Çin ve Hindistan'da kırsal alanda yaşayan ve tarımla uğraşan nüfus yoğunluğu fazladır.

Grafik 5: Bölge ve Ülke Grupları Bazında Çiftliklerin Dağılımı²

Kaynak: SOFA 2014

Dünyadaki aile çiftliklerinin %84'ü 2 hektardan küçük olmakla birlikte, büyüklüğü 50 hektardan fazla olan çiftlikler dünya tarımsal alanının üçte ikisini teşkil etmektedir. Yüksek ve orta yüksek gelirli ülkelerde büyük çiftlikler, kapladıkları tarımsal alanın genişliği vasıtasıyla tarımsal üretimin önemli kısmını karşılamaktayken; az gelirli ve orta az gelirli ülkelerde küçük çiftlikler tarımsal üretimin büyük kısmını oluşturmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde küçük çiftliklerde hektar başına olması gerekenden daha fazla işgücü kullanılmakta, bu da işgücünün aşırı kullanımına yol açmaktadır. Sonuç olarak büyük çiftliklere nazaran hektar başına yüksek toprak üretkenliği sağlanmakta iken, düşük işgücü üretkenliği elde edilmektedir. Bu da kişi başı gelirden azalmaya yol açmaktadır.

² Grafik 4 ve Grafik 5 Ortalama 570 milyon çiftlik ve 161 ülkeyi kapsamakta olup parantez içindeki sayılar ülke sayısıdır.

Sürdürülebilir gelir artışı ve yoksulluğu azaltmak için küçük çiftçi ailelerin işgücü üretkenliğinin artması gerektiği savunulmaktadır (FAO, 2014a).

İnovasyon hedefli çalışmalar, ürün artışıyla birlikte gıda güvenliğinin sağlanmasına, yoksulluğun azaltılmasına ve gıda fiyatlarının düşmesine yardımcı olacaktır. Aile çiftçilerinin üretimlerini artıracabilecek, birbiriyle bağlantılı iki adımdan birincisi, yeni teknolojilerin ve çiftlik yönetim uygulamalarının geliştirilmesi ve adaptasyonu ile mevcut kaynakların daha üretken olmasının sağlanması; ikincisi ise, mevcut teknolojiler ve uygulamaların daha geniş çapta kullanılmasıdır.

1.5. Avrupa Birliği'nde Aile Çiftçiliği

Aralık 1997 tarihinde Avrupa Konseyi, aile çiftçiliğini Avrupa Tarım Modeli'nin kilit ögesi olarak nitelendirmiş ve farklı üretim tiplerinin, çeşitlilik içerisinde bu modelde kucaklanması gerektiğini belirtmiştir (European Parliament, 2014).

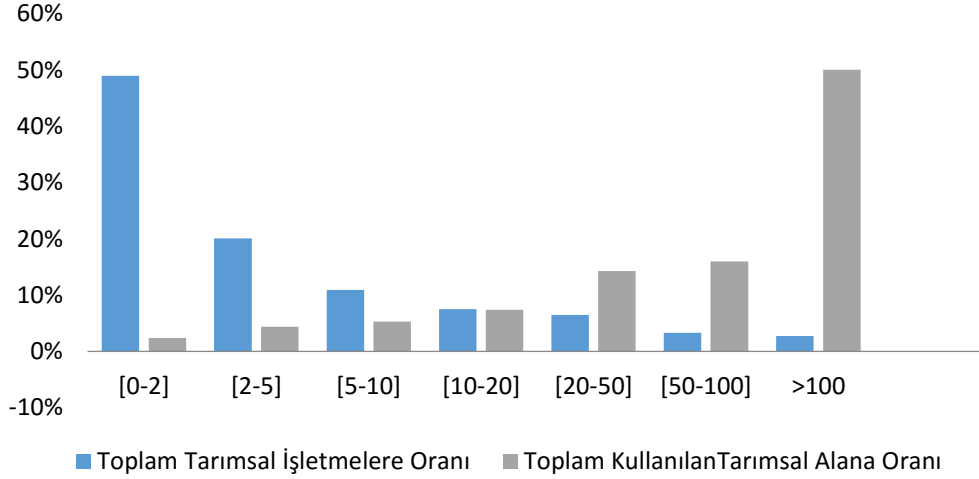
Aile çiftçiliğine ilişkin AB'de genel geçer bir tanım yapılmamakta ve farklı parametreler kullanılmaktadır. Bunlar; iş gücünün dağılımı, mülkiyet ve kontrol, işleten sayısı (tek sahipli olup olmama statüsü), riskin üstlenilmesi ve arazi büyüklüğü gibi faktörlerdir. Sermaye parametresine göre çiftliğin sahibi eğer tek bir kişi ise, bu bir aile çiftliği olarak değerlendirilmiştir.

FAO'nun 2014 yılı Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı kapsamında yaptığı tanımlama baz alındığında, AB'deki tarımsal işletmenin %95'inden fazlasının aile çiftlikleri olarak nitelendirilmesi gerekmektedir (Hennessy, 2014). Eurostat'ın 2012 verilerine göre, Avrupa Birliği (AB)'nde ortalama tarımsal işletme büyüklüğü 14.2 hektar olup, toplam çiftliklerin %49'u 2 hektardan, %67'si 5 hektardan küçüktür.

AB'de 2 hektardan küçük çiftlikler, ağırlıklı olarak geçimlik ya da yarı geçimlik işletmelerdir ve bu çiftliklerin toplam tarımsal işletmelere oranı %49, toplam kullanılabilen tarımsal alanlara oranı %2.5'tir. Buna karşın büyük çiftlikler açısından, durum tam tersi olup, büyüklüğü 100 hektardan büyük çiftliklerin toplam tarımsal işletmelere oranı %2.70, toplam kullanılabilen tarımsal alanlara oranı %50.1'dir (Grafik 6).

Ayrıca 100 hektardan fazla tarımsal alana sahip çiftçi sayısı 199 bindir ve bu büyük çiftliklerin %60'ı aile çiftliği, geri kalanı ise aile dışı çiftliklerdir (aile şirketleri, kooperatifler, çok ortaklı çiftlikler).

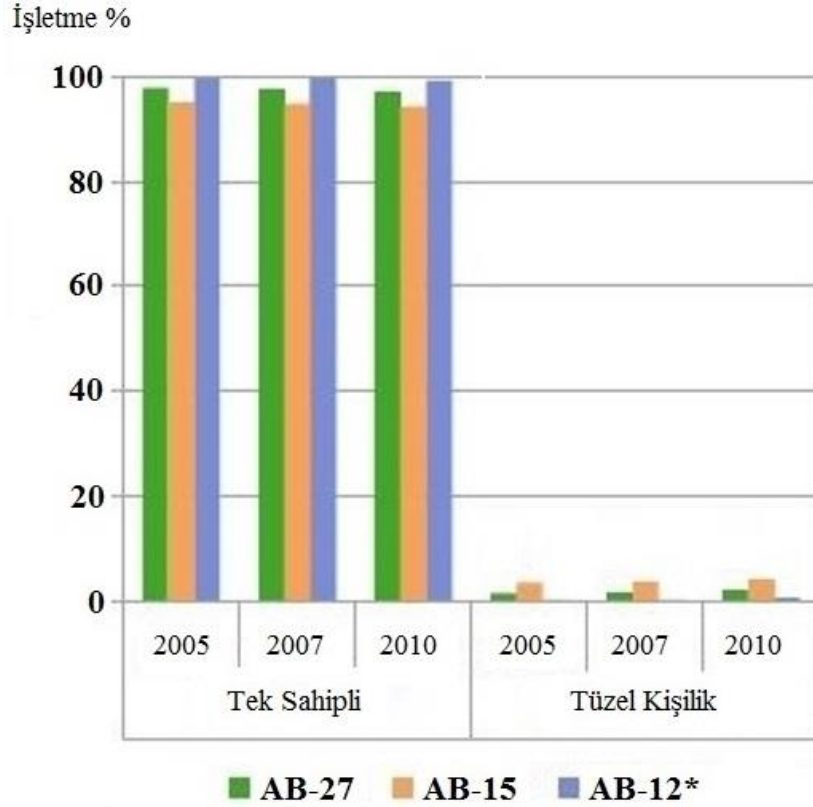
Grafik 6: AB-27 Hektar Boyutları (%)

Kaynak: Eurostat, 2012

Eurostat'ın 2014 yılında, 2010 yılını baz alarak hazırladığı rapora göre, AB-28 ülkelerinde 12 milyon civarında çiftlik bulunmakta olup, bu çiftliklerin %97'si tek sahipli çiftliklerdir (Grafik 7).

Grafik 7: 2005, 2007 ve 2010 İtibariyle AB-27’de Tarım İşletmelerinin Yasal Statüleri

*2004 ve 2007 genişlemesiyle üye olan ülkeler

Kaynak: Eurostat, FSS.

Yine Eurostat 2010 verilerine göre, AB’de tarım alanında düzenli iş gücü olarak 25,5 milyon kişi bulunmaktayken, bunların 24 milyonunu aile çiftçileri oluşturmaktadır. Bu veri, tarımsal istihdamda en büyük payın aile çiftçiliğine ait olduğunu göstermektedir. Toplam çiftlik işgücününün %88’ini aile çiftçileri oluşturmaktadır.

AB’de aile çiftçileri çoğunlukla gelir getirici nitelikte çeşitlendirilmiş birden fazla işte çalışmakta ve toplam hane halkı gelirleri içerisinde çiftçilik gelirinin önemi ve kapsamı, tek gelir kaynağı olmasından en küçük gelir kaynağı olmasına kadar çeşitlilik göstermektedir. AB’de aile çiftçileri hem genel ekonomiye hem de kırsal ekonomiye büyük katkı sağlamaktadır. Her ülkede olduğu gibi; gıda güvenliğinin, biyoçeşitliliğin ve kırsal ekonominin sürdürülebilirliğinde tarım dışındaki sektörlere nazaran daha fazla teşvik edici olmaktadır. Bu özellikleriyle aile çiftliklerinin AB’deki etkilerinin öngörülebilir gelecekte devam edeceği görülmektedir (Davidova & Thomson, 2014).

1.5.1. AB’de Aile Çiftçiliğinde Karşılaşılan Zorluklar

AB’de, özellikle gıda zincirinde yerlerini güçlendirme açısından arazi, sermaye ve pazar gibi çiftçilik kaynaklarına erişim temel zorluklar olarak öne çıkarken, arazilerine rehin, ipotek gibi teminatlar konulması riskini almak istemeyen çiftçiler için resmi kanallardan finansal hizmetlere erişim de oldukça güç olmaktadır (Davidova & Thomson, 2014).

Genç çiftçiler açısından ise, hem Avrupa’da yaşanan nüfusa paralel olarak aile çiftçilerinde de yaş ortalamasının artması hem de arazi fiyatlarının yüksekliği ile birlikte kredilerden sağlanacak sermaye ihtiyacının artması, çiftliklerde kendi ad ve hesaplarına çalışacak ve işletmeyi yönetecek genç çiftçi işgücünün çiftliklerden uzaklaşmasına neden olmaktadır (Matthews, 2013).

Bir diğer yapısal zorluk, üretimin yarından fazlasının iç tüketimde kullanıldığı yarı geçimlik çiftliklerin sayıca fazlalığıdır. Yarı geçimlik çiftlikler, üretimlerinin yarından daha azını satan, geri kalan kısmını geçimlerinde kullanan çiftliklerdir. 2010 yılı verilerine göre, AB-27 içerisinde 5.8 milyon yarı geçimlik çiftlik bulunmakta ve bunların %86’sı yeni üye ülkelerde (%61’i Romanya’da, %9’u Polonya ve Macaristan’da) yer almaktadır. Bulgaristan, Yunanistan, Litvanya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Letonya, Malta, Slovakya ve Slovenya yarı geçimlik çiftliklerin ağırlık teşkil ettiği ülkelerdir (Davidova, ve diğerleri, 2013). Az geliri ve yoksulluğa karşı dirençsiz olan bu çiftlikler, inovasyondan ve kaynaklardan yeterince istifade edememekte, eğitim düzeyi düşük yaşlı işgücü tarafından işletilmekte ve kırsal kalkınmaya negatif yönde etki etmektedir. Bu olgular, AB’de söz konusu çiftliklere yönelik politika ve program geliştirilmesinin önemini göstermektedir (Matthews, 2013).

Aile çiftçilerinin nispeten yeni karşılaştıkları sorunlardan bir tanesi, iklim değişikliğidir. İklim değişikliğinden ötürü kuraklık, kıtlık, hastalık riskleri artmakta, bu risklere karşı teknoloji geliştirilmesi ise büyük ölçekli aile çiftçiliğini ve diğer çiftçilik modellerini desteklemektedir. Buna paralel olarak, ekonomik uygulanabilirlik ve sürdürülebilir çevresel yönetim ihtiyacı da aile çiftçileri için zorluk yaratmaktadır. Çoğu durumda küçük çiftçiler yönetim masraflarını karşılayamamakta ve modern çevresel

yönetim için gereksinim duyulan kapasite gelişimi ile bilgi birikiminden mahrum kalmaktadır (Davidova & Thomson, 2014).

1.5.2. AB’de Aile Çiftçiliğinin Geliştirilmesine Yönelik Atılan Adımlar

AB’nin aile çiftçiliğinin geliştirilmesine yönelik planladığı stratejiler, Ortak Tarım Politikası (OTP) 2014-2020 Paketi, Avrupa 2020 Strateji Belgesi, çiftçilerin yerel pazarlardaki konumlarına ilişkin Kalite Paketi ve çerçeve belge niteliğinde olan “Çok Yıllı Finansal Çerçeve 2014/2020” belgelerinde düzenlenmiştir (İlkdoğan & Toprak, 2014).

AB’de tarım desteklerinin temelini oluşturan OTP; tarımsal üretimi artırmak, başta çiftçiler olmak üzere üreticilere daha iyi bir yaşam seviyesi yaratmak ve piyasaları istikrara kavuşturarak arzın devamlılığını sağlamak üzere 1962 yılında uygulamaya girmiştir. 1 Ocak 2014 yılında yürürlüğe giren son reform paketi ise, yeni üye devletlerin katılımıyla tarımsal yapının çeşitlenmesi sebebiyle, üye devletlere esneklikler tanımakta ve tarım politikasının her ülke veya bölgenin ihtiyaçlarına göre farklı şekillerde uyarlanmasını sağlamaktadır (İlkdoğan & Toprak, 2014). Oluşturulduğu ilk yıllarda Birlik bütçesinden yaklaşık %75 pay alan bu sektörün günümüzde de %40’ı aşan oranda paya sahip olması topluluk tercihi, ortak pazar ve mali dayanışma ilkelerine dayanan OTP’nin ağırlığının bir göstergesidir.

OTP son 50 yılda AB içinden ve dışından gelen zorluklara cevap vermek amacıyla önemli reformlar geçirmiştir. Bu reformlar doğrultusunda uzun bir dönem tarım sektöründe korumacı politikalar benimsenmiş, müdahale alımları, ihracat teşvikleri ve ithalat kotaları gibi piyasa araçları devreye sokulmuştur. Bunların sonucu olarak tarımsal üretimde meydana gelen artışla beraber, tarımsal piyasada denge sağlanmış ve desteklenen aile çiftçilerinin yaşam standardı yükselmiştir.

Tarımsal reform sürecinde son 15 yıllık gelişmelerin ilki, Gündem 2000 reform paketidir. Bu paket ile birlikte, aynı zamanda pazarda rekabeti, kırsal kalkınmayı teşvik eden ve çevreyi daha fazla gözeten anlayışla birlikte ürün kalitesini güvence altına alan önlemler yürürlüğe sokulmuş ve OTP’nin günümüzdeki iki sütunlu yapısının temeli atılmıştır.

Üretim desteklerinin ilk sütunu, kırsal kalkınmanın ise ikinci sütunu oluşturduğu bu yapılanmada, ikinci sütun kapsamında gelir çeşitlendirmesi, üretici örgütlerinin oluşturulması, genç çiftçilerin desteklenmesi gibi kırsal kalkınma tedbirleri yer almıştır. 2003 yılı reformunda ise desteklerin verilmesi, çapraz uyum ile, belirli çevre, hayvan ve bitki sağlığına ilişkin standartlara uyulması koşuluna bağlanmıştır (Atılğan, 2013).

2003 reformuyla birlikte çiftçilerin piyasaya yönelik üretimlerinin artırılması amacıyla desteklerin büyük çoğunluğunun üretimle bağlantısını kesen “Tek Ödeme Planı” (TÖP) devreye girmiştir.

2008 reformu ile birlikte, OTP'nin ikinci sütununu oluşturan kırsal kalkınmanın güçlendirilmesi ve bölgeler arası farklılıkların kaldırılması amacıyla, bu alana doğrudan desteklerden fon aktarımı (modülasyon) karara bağlanmıştır.

OTP kapsamında verilen desteklere ilişkin hükümler 73/2009 sayılı Konsey Tüzüğü ile getirilmiştir. Söz konusu Tüzük ile birlikte TÖP'nin yanında giderek azalmış olan üretimle bağlantılı doğrudan desteklere ilişkin de kurallar getirilmiş olup, ayrıca yeni üye devletlerdeki aile çiftçilerine yönelik Tek Alan Ödemesi Planı (TAÖP) altında geçici ve sadeleştirilmiş gelir desteği planına yer verilmiştir (GTHB, t.y.a). Hektar başına sabit oranlı bir ödeme olan TAÖP sisteminde, söz konusu ülkeye sağlanan toplam destek miktarının kullanılan tarımsal araziye bölünmesiyle hektar başına ödeme miktarı tespit edilmektedir. Bu sistem 2013 sonuna kadar uygulanmıştır (GTHB, t.y.a).

Üye devletler arasında son genişleme dalgası ile birlikte desteklerin daha adil dağıtılması, artan fiyat dalgalanmalarına ve çevresel endişelere cevap verecek şekilde gözden geçirilmesi, taleplerinin yüksek sesle dile getirilmesi ve buna paralel olarak son yıllarda yaşanan gıda krizleri, küresel ısınma, biyoçeşitliliğin azalması ve doğal kaynakların giderek bozulması gibi faktörler, Birliği Aralık 2013'te OTP'de yeni bir reform gerçekleştirmeye iten nedenler olmuştur. Reform ile birlikte, daha önceleri TÖP ve belli koşullar altında verilen üretimle bağlantılı destek ile sınırlı ödemeler, üçü zorunlu olmak üzere altı yeni ödeme kalemi içerecek şekilde genişletilmiştir (Atılğan, 2013).

2014-2020 Çok Yıllı Finansal Çerçeve kapsamında belirlenen OTP tavan ödeme tutarı Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Çok Yıllı Finansal Çerçeve 2014-2020 Tavan Fiyatlar (Milyar Avro)

	2014-2020 (Cari Fiyatlar)	2014-2020 (2011 fiyatları)
Sütun 1	312,74	277,85
Sütun 2	95,58	84,94
Toplam OTP	408,31	362,79

Kaynak: DG-AGRI

2013 Sonrası Reformu ile aile çiftçiliğine ilişkin şu hususlar düzenlemeye dahil olmuştur:

1. TÖP ve yeni üye devletlerde uygulanan TAÖP yerine, tüm AB ülkelerinde uygulanmak üzere “Temel Ödeme Planı” getirilmiştir. Bu planda üye devletler diğer ödeme kalemlerine tahsis edilen ödemeler mahsup edildikten sonra, tahsis edilen mali bütçenin %70’ini bu plana tahsis edeceklerdir; fakat yeni üye ülkeler için 2020 yılına kadar TAÖP uygulanmaya devam edecek, 2020 yılında söz konusu ülkeler de Temel Ödeme Planına geçecektir (Atılğan, 2013).

2. Ödeme planlarından bir diğeri, kırsal kalkınma başlığını oluşturan ikinci sütuna yönelik olup, doğrudan ödemelerin daha çevreci hale getirilmesi (greening) kapsamında çapraz uyumun ötesine geçen aile çiftçilerinin iklim, çevre, ekolojik alanların (arazilerin %5’inin ekolojik odaklı alanlara ayrılması) ve kalıcı meraların muhafazasının sağlanmasına yardımcı olmaları ile ürünlerin ve üretim metotlarının çeşitlendirilmesini öngören düzenlemedir. Belirlenen bu tip uygulamaları sağlayan çiftçilere yeşil (greening) ödeme kapsamında üye devletlerin yıllık ulusal mali tavanlarının %30’u oranında ödeme yapılması öngörülmektedir (European Commission, 2013).

3. Küçük aile çiftçileri için küçük çiftçi planı devreye sokulmuştur. Bu plan; halihazırda üretimi kısıtlı olan küçük çiftçilere basitleştirilmiş sabit ödeme sunan, çapraz uyum ve kontrol yükümlülükleri azaltılmış ve çiftçileri yeşil ödeme planından muaf tutan plandır. Söz konusu plan kapsamına giren çiftçilere üye devletler, 500 ile 1250 avro arasında yıllık ödeme yapılmakta ve ödemeler, üye devletlerin ulusal mali tavanının %10 oranına kadar finanse edilmektedir.

4. Tarımsal faaliyete başlayan genç çiftçiler (40 yaş altı çiftçiler) için ilk 5 yıl boyunca üye devletlerin yıllık ulusal mali tavanın %2’si oranına kadar tarıma başlama ve kurulum

yardımları verilmektedir. Bu oran, her genç çiftçi için 70.000 avroya tekabül etmektedir. Ayrıca başlangıç ödeneğinin yanında genç çiftçilere yönelik fiziksel materyallere erişim, eğitim ve danışmanlık hizmetleri ve genel yatırımlar bu program kapsamında yer almaktadır (Davidova & Thomson, 2014).

5. Son yardım planı, zorlu doğal kısıtlamaların olduğu uzak bölgelerde faaliyette bulunan küçük çiftçilere yönelik ödeme planıdır. Bu plan kapsamında tarımsal faaliyetlerin devamı için küçük çiftçiye mevcut ödemelere ek olarak, üye devletin yıllık ulusal mali tavanının %5'i oranına kadar gönüllü yardım verilmesi hususu düzenlenmektedir. Bu sayede üretimde sürdürülebilirlik ve biyoçeşitliliğin korunması hedeflenmektedir.

1.6. Türkiye’de Aile Çiftçiliğinin Yeri ve Önemi

Türkiye’de tarım sektörü, sanayileşmenin hızlanmasıyla birlikte milli gelirden aldığı pay azalan ve işgücü kaybına uğrayan bir sektördür. 1968 yılında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH)’dan %33,5 pay alan tarım, 2014 yılında %7,1 pay almıştır (GTHB, 2015a). Bu gelişmeye rağmen önemli oranda nüfus, tarım sektöründe faaliyet göstermeye devam etmekte ve tarımsal işletmeler kırsal alanlarda temel ekonomik sektör olmaya devam etmektedir.

Türkiye’de aile çiftçiliği konusuna geçmeden önce, aile çiftçiliği kavramına ilişkin henüz ulusal düzeyde resmi bir tanımlama yapılmadığını belirtmek gerekmektedir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) bünyesinde Tarım Reformu Genel Müdürlüğü’nün çalışması olan “2014 Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı Çalışma Raporu”nda bu alana yönelik sorunlar ve politikaların belirlenmesi amaçları göz önünde bulundurularak, farklı kriterlerin değerlendirilmesi suretiyle geçimlik aile çiftçiliği ve pazara yönelik aile çiftçiliği ayrımı yapılması önerilmektedir (TRGM, 2015a).

Geçimlik aile çiftçiliği; üretimin yapıldığı yerde yaşayan aile fertlerinin gereksinimlerinin karşılanması amacıyla, aile iş gücü kullanılarak gerçekleştirilen, işletme sermayesi öz sermaye olan çiftçilik olarak tanımlanmaktadır.

Pazara yönelik aile çiftçiliği ise; aile fertlerinin üretimin yapıldığı yerde yaşamaları kaydıyla, aile işgücü, dışarıdan işgücü ve teknoloji transferi kullanılarak aile

gereksinimlerinin yanı sıra, pazarlara yönelik polikültür üretim gerçekleştiren ve üyesi olduğu birlikler vasıtasıyla satış yapıp, gelir elde eden çiftçilik faaliyeti olarak tanımlanabilir.

Ülkemizde 2014 yılı TÜİK istatistiklerine göre, 3.076.649 adet tarım işletmesi mevcuttur. Tarım işletmelerinin ortalama büyüklüğü 5,9 hektar olup, bu işletmelerin %99'u tek aile, %0,22'si birden fazla aile, %0,01'i ise şirket ya da kooperatif tarafından işletilmektedir. 2013 yılı verilerine göre tarım alanında kişi başına düşen milli gelir yaklaşık 3.500 dolardır. Dokuzuncu Kalkınma Planı Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda, tarım işletmelerinin küçüklüğü ve işletme başına nüfus göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'de tarımın geçimlik işletme düzeyinde kaldığı tespiti yapılmıştır (Çivioğlu, Tatlıcan, & Kıymaz, 2014).

TÜİK verilerine göre, 2014 yılında, ülkemizde tarım sektöründe istihdamın toplam istihdama oranı %21,1'dir ve bu oran 5.475.000 kişiye tekabül etmektedir (GTHB, 2015a).

Tablo 2: Türkiye'de İstihdamın Sektörel Dağılımı (1000 kişi)

YILLAR	İşsizlik Oranı (%)	Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)	Toplam İşgücü	Toplam İstihdam	Tarım		Sanayi		İnşaat		Hizmetler	
					Kişi	Payı %	Kişi	Payı %	Kişi	Payı %	Kişi	Payı %
2011	9,1	11,3	25.594	23.266	5.412	23,3	4.842	20,8	1.680	7,2	11.332	48,7
2012	8,4	10,3	26.141	23.937	5.301	22,1	4.903	20,5	1.717	7,2	12.016	50,2
2013	9,0	10,9	27.046	24.601	5.204	21,2	5.101	20,7	1.768	7,2	12.528	50,9
2014	9,9	12	28.786	25.933	5.470	21,1	5.316	20,5	1.912	7,4	13.235	51,0

Kaynak: TÜİK.

Türkiye'de tarım işletmelerinin arazi mülkiyet yapısı incelendiğinde ise; TÜİK 2014 verilerine göre işletmelerin %85,1'i kendi arazisini, %12,7'si hem kendi arazisini hem kira arazisini, %1,6'sı sadece kiralama ile arazisini işletmektedir. %0,6'sı ise diğer şekilde ya da iki ya da daha fazla tasarruf şekli ile arazisini işletmektedir.

Türkiye'de toplam tarım alanı 38,5 milyon hektar olup bu alanın 24,3 milyon hektarı işlenmektedir.

Tablo 3: Türkiye Tarım Alanının Dağılımı (Bin Hektar)

Yıllar	Toplam Tarım Alanı	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alanı		Sebze Bahçeleri Alanı	Süs Bitkileri Alanı	Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri Alanı	Çayır ve Mera Arazisi
		Ekilen Alan	Nadas				
2010	39.012	16.333	4.249	802	-	3.011	14.617
2011	38.231	15.692	4.017	810	4	3.091	14.617
2012	38.399	15.463	4.286	827	5	3.201	14.617
2013	38.428	15.618	4.148	808	5	3.232	14.617
2014	38.560	15.789	4.108	804	5	3.328	14.617

Kaynak: TÜİK, 2014.

Ülkemizde önemli miktarda tarım arazisi, çoraklaşma ve erozyon tehdidi ile karşı karşıyadır. Halihazırda işlenen tarım arazilerinin % 59'unda, mera arazilerinin ise % 64'ünde erozyon söz konusudur. Diğer taraftan, 4,2 milyon hektar alan değişen oranlardaki tuzlanma nedeniyle verimliliğini kısmen ya da tamamen yitirmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014b).

Tablo 4: Yıllara Göre Çiftçi Kayıt Sisteminde Kayıtlı Çiftçi Sayısı ve İşlenen Tarım Alanı

Yıllar	Çiftçi Sayısı	Değişim (%)	Alan (dekar)	Değişim (%)	Ortalama İşletme Genişliği (Da)
2001	2.182.767	-	121.964.486	-	56
2002	2.588.666	18,60	164.960.378	35,25	64
2003	2.765.287	6,82	167.346.718	1,45	61
2004	2.745.424	-0,72	167.099.180	-0,15	61
2005	2.679.737	-2,39	165.826.141	-0,76	62
2006	2.609.723	-2,61	164.930.261	-0,54	63
2007	2.613.234	0,13	167.277.814	1,42	64
2008	2.380.284	-8,91	157.694.645	-5,73	66
2009	2.328.731	-2,17	154.360.407	-2,11	66
2010	2.320.209	-0,37	151.027.251	-2,16	65
2011	2.288.366	-1,37	156.287.667	3,48	68
2012	2.214.390	-3,23	153.438.732	-1,82	69
2013	2.183.270	-1,41	147.293.244	-4,01	67
2014	2.214.500	1,43	148.950.000	1,12	67

Kaynak: GTHB.

Tablo 4'ten de görülebileceği üzere, 2014 yılında GTHB Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS)'ne kayıtlı olan 2.214.500 çiftçi, yaklaşık 14.8 milyon hektar alanda tarımsal faaliyette bulunmaktadır. ÇKS'ye kayıtlı çiftçilerin ortalama işletme büyüklüğü ise 6,7 hektardır.

TÜİK 2014 verilerine göre, Türkiye'de tarım işletmelerin % 21,6'sı 4-5 parçadan, %21,3'ü de 6-9 parçadan oluşmaktadır. Bunu %13,3 oranıyla 2 ve 10-15 parçadan oluşan tarım işletmeleri takip etmektedir. Geriye kalanların ise %13,2'si 3 parçadan, %10,2'si tek

parçadan ve %7,1'i de 16 ve daha fazla parçadan oluşmaktadır. 9 milyon hektarlık tarım alanının Çiftçi Kayıt Sistemine girememiş olmasının sebebi, miras uygulamaları nedeniyle Türkiye’de tarım işletmelerinin parçalanmış olmasıdır. Bu durum çiftçilerin desteklerden yararlanmasına engel olmakta, üretimde verimliliğin düşmesine yol açmakta, girdi kullanımı ile işgücü kaybını artırmaktadır. Ülkemizde tarım arazilerinin parçalanmasının sebep olduğu ekonomik kayıp ciddi boyutlarda olup (Köse, 2014) arazi parçalanmasının önüne geçilmesi amacıyla geçmişten bugüne birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Yapılan son düzenleme 5403 sayılı Kanun’da değişiklik yapan 30.04.2014 tarih ve 6537 sayılı “Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”dur.

TÜİK 2012 verilerine göre, Türkiye’de kırsalda yaşayan nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı %22,72 iken, aşağıdaki tabloda görüleceği üzere, 06.12.2012 tarih ve 28489 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6360 sayılı Kanunla belediye sınırlarının mülki sınır olarak belirlenmesi nedeniyle, 2013 ve 2014’te bu oran, %8,25’e gerilemiştir.

Tablo 5: Yerleşim Yerlerine Göre Nüfus Miktarları

Yıllar	Toplam			İl ve ilçe Merkezleri			Belde ve Köyler		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2007	70.586.256	35.376.533	35.209.723	49.747.859	24.928.985	24.818.874	20.838.397	10.447.548	10.390.849
2008	71.517.100	35.901.154	35.615.946	53.611.723	26.946.806	26.664.917	17.905.377	8.954.348	8.951.029
2009	72.561.312	36.462.470	36.098.842	54.807.219	27.589.487	27.217.732	17.754.093	8.872.983	8.881.110
2010	73.722.988	37.043.182	36.679.806	56.222.356	28.308.856	27.913.500	17.500.632	8.734.326	8.766.306
2011	74.724.269	37.532.954	37.191.315	57.385.706	28.853.575	28.532.131	17.338.563	8.679.379	8.659.184
2012	75.627.384	37.956.168	37.671.216	58.448.431	29.348.230	29.100.201	17.178.953	8.607.938	8.571.015
2013	76.667.864	38.473.360	38.194.504	70.034.413	35.135.795	34.898.618	6.633.451	3.337.565	3.295.886
2014	77.695.904	38.984.302	38.711.602	71.286.182	35.755.990	35.530.192	6.409.722	3.228.312	3.181.410

Kaynak: TÜİK.

1.6.1. Türkiye’de Aile Çiftçiliğinde Karşılaşılan Zorluklar

Türkiye’de tarımsal işletmeler, ortalama 5,9 hektar arazi büyüklükleri ve çoğunlukla aile işletmeleri olarak yönetilmeleri sebebiyle, küçük ölçekli aile işletmeleri olarak nitelendirilebilir. İşletmeler nezdindeki arazilerin miras hukuku uygulamaları, coğrafi şartlar ve tarım arazilerinin hatalı kullanımı ve farklı alanlara tahsis edilmesinden ötürü parçalı ve dağınık olması, sektörün inovasyon, eğitim, mekanizasyon, işgücü

verimliliği ve finans kaynaklarına erişimde yaşanan zorluklar üretimi olumsuz etkileyen, kentlere göçü teşvik edici unsurlardır (Anonim, 2014b).

Türkiye’de özellikle 80’li yıllarda artan dışa açılma, sanayileşme ve hizmetler sektörünün gelişimi ile birlikte tarım, ülke ekonomisindeki ağırlığını kaybetmeye başlamıştır. Her ne kadar tarımsal gayri safi milli hasıla yıllar içerisinde artış gösterse de, diğer iki sektördeki hızlı büyüme ile birlikte istihdam imkanlarının artması, ekilebilir tarımsal alanlardaki dağınık ve parçalı yapı, tarımda makineleşme, eğitim, sağlık, altyapı ve sosyal olanakların eksikliği gibi sebeplerle bağlantılı olarak kırsal alanlardan kentlere göç yoğunlaşmış, bu gelişmeler diğer sektörlerle yoğun işgücü transferiyle sonuçlanırken kırsal alanda yaşlı nüfus oranlarının artışına sebep olmuştur (ÇSGB, 2013). Bununla birlikte, kırsal istihdam alanında tarım işletmeleri %60 oranında istihdam ile kırsal ekonominin bel kemiği olmaya devam etmektedir (Anonim, 2014b). 10. Kalkınma Planı’nda kırsal kalkınma politikasının temel hedefi, kırsal kesimin iş ve yaşam koşullarının söz konusu kişilerin bulunduğu yörede iyileştirilmesi olarak ifade edilmektedir. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS)’nde ise potansiyelin harekete geçirilmesine yönelik inovasyon uygulamalarının desteklenmesi, tarımsal istihdam çeşitliliği ve tarım dışı istihdam alanlarının güçlendirilmesi stratejik amaçlar olarak vurgulanmaktadır (Anonim, 2014b). Tablo 6’da görüleceği gibi, UKKS, tarımsal istihdamın çeşitlendirilmesi stratejik amacı çerçevesinde, kırsal turizmin geliştirilmesi ve yerel ürünlerde katma değeri artırıcı faaliyetlerin geliştirilmesi öncelikli stratejik araçlar arasına girmiştir.

Tablo 6: 2014-2020 UKKS Kırsal Ekonominin Geliştirilmesi ve İstihdam İmkanlarının Artırılması Stratejik Amacı

Öncelik 1.1 Tarım ve Gıda Sektörlerinin Rekabet Gücünün Geliştirilmesi

Tedbir	1.1.1	Üretici örgütlerinin kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi
Tedbir	1.1.2	Tarım-gıda ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması
Tedbir	1.1.3	Üreticilere yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi
Tedbir	1.1.4	Tarım ve gıda işletmelerinin modernize edilmesi
Tedbir	1.1.5	Gıda güvenilirliğinin artırılması

Öncelik 1.2 Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi

Tedbir	1.2.1	Kırsal turizmin geliştirilmesi
Tedbir	1.2.2	Tarım ve tarım dışı yerel ürünlerde katma değer artışının sağlanması
Tedbir	1.2.3	Tarım dışı sektörlerdeki ticari işletmelerin modernize edilmesi
Tedbir	1.2.4	Mikro işletmecilik temelinde girişimciliğin teşvik edilmesi
Tedbir	1.2.5	Su ürünleri yetiştiriciliğinin geliştirilmesi

Kaynak: UKKS.

Küresel ısınma ve toprak kaybı, çiftçilerin üretim hacminin düşmesine neden olan doğal faktörler olarak öne çıkmaktadır. Doğal engellere karşı çevre dostu tarımsal uygulamaların yerleştirilmesi ve organik tarımın geliştirilmesi, UKKS’de kırsal çevrenin iyileştirilmesi ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması stratejik amacı kapsamında öngörülen tedbirler olarak yer almaktadır.

Tablo 7: 2014-2020 UKKS Kırsal Çevrenin İyileştirilmesi ve Doğal Kaynakların Sürdürülebilirliğinin Sağlanması Stratejik Amacı

Öncelik 2.1 Toprak Ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilirliğinin Sağlanması

Tedbir	2.1.1	Çevre dostu tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması
Tedbir	2.1.2	Organik tarımın geliştirilmesi
Tedbir	2.1.3	Tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan çevre kirliliğinin önlenmesi
Tedbir	2.1.4	Meraların ıslah edilmesi

Öncelik 2.2 Tarım Arazilerinin Kullanımında Etkinliğin Sağlanması

Tedbir	2.2.1	Sulama altyapısının geliştirilmesi
Tedbir	2.2.2	Arazi toplulaştırmasının yaygınlaştırılması

Öncelik 2.3 Orman Kaynaklarının Sürdürülebilirliğinin Sağlanması

Tedbir	2.3.1	Orman ürünlerine yönelik gelir getirici faaliyetlerin geliştirilmesi
Tedbir	2.3.2	Ormanların rehabilitasyonu ile ağaçlandırmanın yaygınlaştırılması
Tedbir	2.3.3	Korunan alanlarda ve civarında gelir getirici faaliyetlerin geliştirilmesi

Kaynak: UKKS.

Parçalı ve dağınık tarımsal alanların yol açtığı olumsuzlukları asgariye indirme politikası doğrultusunda 2014 yılında yürürlüğe giren 6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun; toprağın doğal veya yapay

yollarla kaybını, niteliklerini yitirmesini engelleyerek korunmasını, geliştirilmesini ve planlı arazi kullanımını amaçlamaktadır. 6537 sayılı Kanunla, toprakların miras devri yoluyla bölünmesine neden olan 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 658-669. maddeleri arasında yer alan 10 madde, yürürlükten kaldırılmış ve yeter gelirlili tarımsal arazilerden müteşekkil tarımsal işletmelerin tarım dışında çalışan mirasçılara devredilmeyip öncelikle tarımla geçimini sürdüren "ehil mirasçılara" devredileceği hükmü getirilmiştir.

Genel olarak üretici örgütlenmesi açısından ise, Türkiye'de çok sayıda ve farklı türde üretici örgütü bulunduğu görülmekte, bu sebeple söz konusu örgütlerin etkinliklerinin düşük olduğu gözlemlenmektedir. Üretici örgütlerinin amaçları ve iştiğal alanları hakkında aile çiftçilerini bilgilendirmeye yönelik eğitim-yayım faaliyetlerini henüz yaygınlaştıramadıkları, pazarlama kapasitelerini yeterince genişletemedikleri tespit edilmektedir. Üretici örgütlerinin pazara erişiminde görülen bu sorunlar ürün piyasalarında sürekli kamu müdahalesi beklentisinin doğmasına neden olmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

1.6.2. Türkiye'de Aile Çiftçiliğinin Geliştirilmesine Yönelik Atılan Adımlar

Dünya'da olduğu gibi, Türkiye'de de "aile çiftçiliği" kavramının tarım literatürüne yeni girmeye başladığı göz önünde bulundurulduğunda, arazi toplulaştırma, modern sulama tekniklerinin uygulanması, tarımsal örgütlenme, eğitim yayım, kredi/hibe, makine/teçhizat, mazot yardımı, tarım sigortaları, tarımsal çevre ve doğal kaynakların korunması gibi alanlarda kırsal alana yönelik güçlendirici ve istihdamı teşvik edici proje, program ve desteklemelerin büyük çoğunluğunun, yukarıdaki veriler ışığında aslında aile çiftçilerini kapsadığı belirtilebilir (TRGM, 2015a).

Aile çiftçiliğinde spesifik olarak kadınlara ve gençlere yönelik atılan adımlar; çalışmanın ana konuları olan "aile çiftçiliğinde kadının yeri ve tarım sektöründe kadınlara yönelik istihdam alanlarının değerlendirilmesi" başlıklı ikinci ve "aile çiftçiliğinde gençlerin yeri ve tarım sektöründe gençlere yönelik istihdam alanlarının değerlendirilmesi" başlıklı üçüncü bölümde detaylı olarak incelenecektir.

2. AİLE ÇİFTÇİLİĞİNDE KADININ YERİ VE ÖNEMİ

Kadınlar, 20. yüzyıl başlarına kadar tüm dünyada iş hayatında düşük ücretli işgücü olarak, tarım ve hayvancılık alanında ise hayvanların bakımı, süt işlenmesi, basit çiftlik işleri, keten ve kenevir işlenmesi gibi yoğun emek gerektiren fakat düşük katma değer getiren alanlarda faaliyet göstermişlerdir (Keskin, 2004).

Sanayileşen batılı ülkelerde sanayi ve hizmetler sektörünün hızla büyümesi ve tarımın büyümeden aldığı payın daralması, kentlerde söz konusu sektörlerle yönelik işgücü talebini doğurmuş ve kırsaldan kente göç dalgası gerçekleşmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak, söz konusu ülkelerde kadınların sosyal güvenlik, çalışma, mülkiyet gibi temel özgürlük haklarının genişletilmesi, kadınların kent hayatına hızla adapte olmalarını sağlamış, tarım sektöründeki kadın nüfus oranı da bu gelişmelerin doğal sonucu olarak azalmıştır.

Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ise, sanayileşmenin yavaş gerçekleşmesi sonucu tarım sektörünün ekonomiden aldığı pay yüksek olmaya devam etmiş ve kırsal nüfus yoğunluğu daha yavaş oranlarda azalmıştır. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde tarım alanında faaliyet gösteren kadın nüfus oranının gelişmiş ülkelere göre daha fazla olmasının arka planı olarak bu gelişmeler ifade edilebilir.

2.1. Kırsal Ekonomi İçerisinde Kadının Yeri

Kırsal alanlarda tarım sektörünün, kalkınmanın motoru olduğu, uluslararası toplum tarafından farkına varılmasıyla birlikte, dünya tarımsal işgücünün yaklaşık yüzde 43'ünü oluşturan, dünya gıda üretiminin yüzde 60-80'ini gerçekleştiren kadınların statülerinin güçlendirilmesi çalışmaları artmıştır (FAO, 2011a). Binyıl Kalkınma Hedefi (MDG) olarak belirlenen "Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin ve Kadının Güçlendirilmesi" (MDG 3) ve BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi gibi küresel hedefler içeren tedbirler yoğunlaşmıştır.

Bir diğerk MDG olan “Kadınlar ve Gençler Dahil Herkesin Tam Zamanlı ve Üretken İstihdama ve İyi İŖe Kavuşması” (MDG 1) kadın istihdamının önemini vurgulanmaktadır.

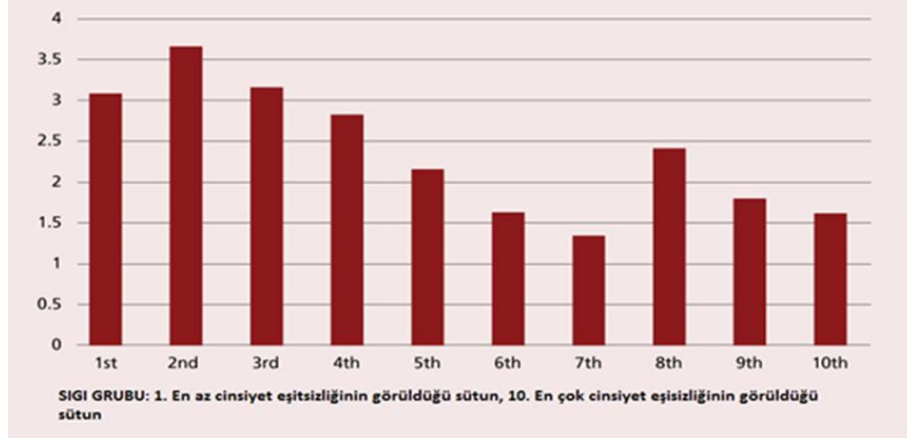
MDG 1’e ulaşmak için ise dört alt hedef belirlenmiştir. Bu hedefler; istihdam yaratma, sosyal koruma, çalışma standartlarının güçlendirilmesi (hukuki düzenlemeler) ve sosyal diyalogdur (FAO, IFAD, WFP, 2011). Kadının güçlendirilmesi; kadınların yaşam tercihlerini etkileyebilecek kararlar üzerinde ekonomik açıdan söz sahibi olabilme kapasitelerinin artırılması ve baskı ve şiddetten uzak olmaları olarak tanımlanmaktadır (Hossain & Jaim, 2011). Kırsal alanlarda bölgeden bölgeye yoğunlukları değişiklik gösterse de, kadınlar çiftçi, yatırımcı, işçi gibi çeşitli rollere ek olarak hanelerin çocuk bakımı temizlik gibi günlük gereksinimlerinin karşılanmasında hayati rol oynamaktadırlar. Kaynaklara (doğal, finans, eğitim yayım, teknolojik) ve pazarlara erişim, istihdama ve sosyal hayata katılım, medeni durum, sivil özgürlükler ve örgütlenme alanlarında ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlerle karşılaştıkları cinsiyet temelli kısıtlamalar kadınların özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretime, ekonomik büyümeye ve ailelerin refah düzeyine olan katkılarına olumsuz yönde etki etmektedir.

Araştırmalar, kadınların kaynaklara erkeklerden daha az erişim sağlayabildikleri için %20-30 oranlarında daha az verim alabildiklerini ve erkeklerle eşit oranlarda kaynaklara erişebilmeleri durumunda gelişmekte olan ülkelerde % 2,5-4 oranında ürün artışı olabileceğini göstermektedir. Bu oranlar da, dünyada açlık çeken insan sayısının %12-17 oranlarında azalması anlamına gelmektedir (FAO, 2011b).

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) Kalkınma Merkezi’nin hazırlamış olduğu Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (SIGI), cinsiyet ayrımının artışı ile tarımsal üretim arasındaki bağlantıya ilişkin ipucu vermektedir.

Grafik 8’de, yatay sırada 1’den 10 a kadar en azdan en fazlaya doğru toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin görüldüğü ülkeler yer almakta, dikey sırada bu ülkelerin ürün artışları gösterilmektedir. Grafik incelendiğinde, en az toplumsal cinsiyet eşitsizliği görülen ülkelerin (1,2,3) aynı zamanda en fazla ürün artışı olan ülkeler olduğu görülmektedir. Diğerk bir deyişle cinsiyet ayrımının azalmış olduğu toplumlar daha fazla üretim yapmaya eğilimlidirler.

Grafik 8: SIGI Endeksine Göre Tahıl Üretimi (ton/ha)³

Kaynak: SOFA, 2011

Uzmanlar, ekonomik kalkınma programları sayesinde, kadınların kırsal alanlarda ekonomik statülerinin güçlenmesinin önünün açılabileceğini ve hem ailede hem de toplumda statülerinin güçlenebileceğini belirtmektedir (Hossain & Jaim, 2011).

Dünya Bankası'nın 2010 yılında yaptığı bir çalışmaya göre, kırsal istihdamdaki %6'lık artış, gelirden %7'lik bir artışa, yoksullukta ise %15'lik bir azalışa yol açmaktadır (WorldBank, 2010).

FAO ve Dünya Bankası'nın araştırmalarına göre, hükümetlerin mülkiyet haklarını güçlendirerek iyi yatırım iklimi oluşturması ve su, elektrik, yol, eğitim, destekler ve teknoloji gibi kamu ve altyapı hizmetlerini sağlaması, kadınların iş gücü pazarında üretken istihdama dahil olmalarını hızlandıracak etkenlerdir. Bunlara ilaveten, MDG 1'in bileşenlerinden olan sosyal diyalogun geliştirilmesi, yatırım planlaması oluşturulurken kadınların katılımlarının sağlanmasıyla gerçekleştirilebilir (FAO, 2011b).

FAO'nun "Tarımda Kadınlar" konulu yayınında; kadınların kırsal alanda üretkenliğinin artırılması için tarımsal kaynaklara, eğitim, yayım, finans ve pazarlara erişimlerinin önündeki engellerin kaldırılması, adil, esnek ve eşitlikçi kırsal işgücü piyasasına katılımlarına olanak sağlanması ve hem zaman kazandırıcı hem de üretken

³ Grafik, cinsiyet eşitsizliği ve üretim arasındaki neden-sonuç ilişkisini değil, cinsiyet eşitsizliği en az görülen ülkelerin daha fazla üretim yapma eğiliminde olduklarını göstermektedir.

teknoloji ve altyapılara (eğitim, sağlık, ulaşım vb.) yatırım yapılması şeklinde çözüm önerileri sunulmuştur (FAO, 2011b).

2.2.Kaynaklara Erişim Bakımından Kadınlar

Tarımsal alanda faaliyet gösteren işletmecilerin gıda güvenliğini güvence altına alarak, geçimlerini sağlamaları ve ürünlerini pazarlayarak gelir elde etmelerine yönelik belirleyici unsurlardan biri de kadınların doğal, finansal, eğitim yayım kaynaklarına erişim sağlayabilmeleri ve kooperatiflerde yer almalarıdır.

2.2.1. Doğal Kaynaklara Erişim

Küçük ölçekli kadın işletmecilerin toprağa, suya, arazi güvenliğine erişimi, ortak kaynakları kullanım hakkı, kırsal alanlardaki rolleri ve erkek nüfusun hızla tarım dışı alanlara yönelmesi sebebiyle bir kat daha önem taşımaktadır.

Doğal kaynaklar ikiye ayrılmaktadır. Bitkiler ve hayvanlar, canlı doğal kaynakları oluştururken; toprak, hava, su ve yer altı zenginlikleri cansız doğal kaynakları oluşturmaktadır. Cansız doğal kaynakların niteliği ve zenginliği, canlı doğal kaynakların aynı derecede nitelikli, çeşitli ve bol olmasını sağlamaktadır.

Tarım faaliyetlerinin gerçekleştiği toprağın yeterli boyutlarda ve nitelikte olması, elde edilen bitkisel ve hayvansal ürünler aracılığıyla küçük aile çiftçisinin beslenmesine ve gelir elde edebilmesine imkân sağlamaktadır. Günümüzde erozyon, yanlış tarımsal faaliyetler, tarım arazilerinin maksat dışı kullanımı, yerleşime açılması, arazilerin miras ve devir yollarıyla bölünmesi neticesinde tarımsal faaliyetler olumsuz etkilenmektedir (Taşkaya, 2004).

Bir diğer önemli doğal kaynak, sudur. Nüfus artışı, sanayileşme, şehirleşme, iklim değişikliği kaynaklı yağış düzensizlikleri ve yanlış sulama sistemleri su kaybının başlıca nedenleridir. Taban suyu yükselmesi, tuzluluk, gübre ve kimyasal ilaç kalıntılarının sulama suyuyla derine inmesi, sulamadan dönen suların tuz konsantrasyonlarını artırarak yeraltı ve yerüstü sularına karışması, iz elementlerin su kaynaklarında birikmesi ve bu sulardan yararlanan canlılar (bitki, hayvan ve insan) üzerinde hastalık ve zararların oluşması yanlış

sulama uygulamalarının yol açtığı olumsuz sonuçlardır (İkincikarakaya, Beyaz, & Rezaei, 2013).

Dünya su tüketiminin %65'inin gerçekleştiği tarım sektöründe, su miktar ve kalitesinin korunması, yüzey ve yer altı sularının kirlenmesinin önlenmesi, yanlış sulama sistemlerine bağlı olarak ortaya çıkan su kaybının önlenmesi sürdürülebilir tarım için önemli etkenlerdir (Taşkaya, 2004).

Gelişmekte olan ülkelerde tüm toprak sahipleri içerisinde kadınların oranı %10 ile %20 arasında değişmektedir. Kadınların işlettiği çiftliklerin büyüklüğü, erkeklerin işlettiği çiftliklerin büyüklüğünün yarısı veya üçte ikisi oranında, erişim sağlayabildikleri topraklar ise sıklıkla daha düşük kalitelerde ve ebatlarda olmaktadır (FAO, 2011b).

SOFA 2011 analizlerine göre, kadınların üretken kaynaklara ve hizmetlere ulaşımı ve kullanımının sağlanması, üretkenlik potansiyellerinin kullanılmasını sağlamakta ve bu durum, tarımda ürün ve niteliği artırmaktadır. Ayrıca kadınlar ekonomik açıdan güçlendikçe, gelirlerini erkeklere nazaran daha fazla gıda, sağlık, giyim, eğitim harcamalarına ayırmakta, bu da uzun dönemde insan sermayesinin iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu katkı; iyileştirilmiş sağlık, beslenme ve eğitim koşulları sayesinde ekonomik refahın artmasıyla sonuçlanmaktadır (FAO, 2011b). İlaveten arazi ve işletmenin miras ile intikalinde yasal düzenlemelerle kadınların statülerinin yükseltilmesi ve sahip oldukları haklarla ilgili bilinçlendirilmesi (Brown, 2003), kırsal alanlarda toplumsal cinsiyet temelli eşitliği ve geliri artırıcı unsurlar olarak tespit edilmektedir (Ikdahl, 2008).

2.2.2. Finansal Kaynaklara Erişim

Kamusal ve özel tasarruflar, krediler ve sigorta gibi finansal hizmetler kadın çiftçilerin üretim kaynaklarına erişimleri için gereken sermayeyi sağlayan araçlardır. Finansal destekler, kadın çiftçilerin tarım alanında yenilikçi yatırımlar gerçekleştirmelerine, kısa vadeli masrafları karşılayabilmelerine, pazarlarda kalıcı olmalarına, yeni pazarlara erişebilmelerine ya da üretim artırıcı teknolojik imkanlara kavuşabilmelerine yardımcı olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kadın çiftçilerin toprak ve mevduat gibi sermaye unsurlarına erişimde dezavantajlı olmaları, eğitim düzeyinin

düşüklüğü, ücretsiz aile işçiliğinin yaygın olması ile yaşadıkları bölgelerde mevcut olan sosyal ve kültürel normlar kadın çiftçilerin kendi ad ve hesaplarına kredi kuruluşlarına başvuramamalarına ve finansal muamelelerde bulunamamalarına yol açmaktadır. Bu durum, kadınların tarımsal üretimlerinde düşüklüğe yol açmaktadır (FAO, 2011b). Araştırmalar, finansal kaynaklara erişim sağlayabilen kadınların aynı zamanda gıda güvenliği, eğitim, aile ve çocuk sağlığı açılarından avantajlı konuma geçebildiklerini göstermektedir (FAO, 2011b).

Kırsal alanlarda coğrafi kısıtlılıklar, masraflı işlem ve bilgi maliyetlerinden ötürü finansal hizmet sağlamada güçlüklerle karşılaşmaktadır (Rahman & Smolak, 2014). Ayrıca risk primi oranlarının birçok az gelirli ülkenin özel bankalarında yüksek olması ve teminatsız, kefilsiz kredi verilmiyor olması, istenen teminatların aile çiftçilerince karşılanmasında güçlük çekilmesine sebep olmaktadır.

Dünyada kırsal alanlarda düşük gelirli kadınlara yönelik yaygın olarak sağlanan finansal hizmet olarak mikro krediler karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak 1970'li yıllarda Bangladeş'te finansal hizmetlere erişim zorluğu çeken en yoksul kesimlerin gelir elde etmesi amacıyla başlatılan bu program, zamanla birçok ülkede uygulanan model olmuştur. Söz konusu krediler, yoksul kişilerin üretici faaliyetlere girişmelerine veya küçük işletmelerin üretimlerini artırmaya yardımcı olmak amacıyla düşük meblağlarda verilmektedir. Teminat ve kefalet gerektirmeyen program, bireysel başvuru yerine grup olarak yapılan başvurulara cevap veren grup tabanlı bir modeldir (Güneş S. , 2009). Bangladeş'te yapılan bir araştırmada, mikro kredi programlarından yararlananların ve ailelerinin kişi başına tüketimlerinin yıllık yaklaşık %18 arttığı ve her yıl faydalanıcıların %5'inin yoksulluk sınırlarından çıktığı tahmin edilmektedir (Kulak, 2011).

2.2.3. Eğitim Yayım Hizmetlerine Erişim

Bilgi ve teknolojik ilerlemeler ile dönüşümün hızla yaşandığı günümüzde, tarım sektörü de bu ilerlemeden payını almaktadır. Makineleşme ve teknoloji kullanımı artmakta, sulamada, hayvancılıkta ve toprak işlemede yeni teknikler geliştirilmektedir. Bu alanda bilgi ve donanım sahibi olmanın öncelikli adımı tarımsal eğitim-yayım faaliyetlerinin kırsalda yaygınlaştırılmasıdır. Bu faaliyetler, sadece teknik bilgi değil; aynı zamanda

ekonomik ve yasal hakların ve çevresel bilincin artırılması açısından eşsiz katkılar vermektedir.

Tarım alanında kadınların erkeklere nazaran daha çok emek yoğun faaliyetlerde bulunmaları, daha az kredi ve desteklemelere başvurmaları, daha az kooperatifleşme faaliyetinde bulunmaları; hem üretim verimliliğinin artışı hem de zaman tasarrufu sağlaması açısından eğitim ve yayım faaliyetlerinin yaygınlaştırılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Ayrıca toprağın ve suyun etkin kullanımı ve tarım teknikleri konularında çiftçilerin bilgi ve becerilerinin artırılması bu sayede gerçekleştirilebilmektedir (Gümüş & Kaya, 2014). Bununla birlikte araştırmalar, dünyada tarımsal yayım kaynaklarının sadece %5'lik kısmının kadınlara ayrıldığını ve yayım personeli içerisinde kadınların oranının %15 olduğunu göstermektedir (Abedi, Allahyari, & Khodamoradi, 2011).

2.3.Dünyada Aile Çiftçiliğinde Kadının Yeri ve Önemi

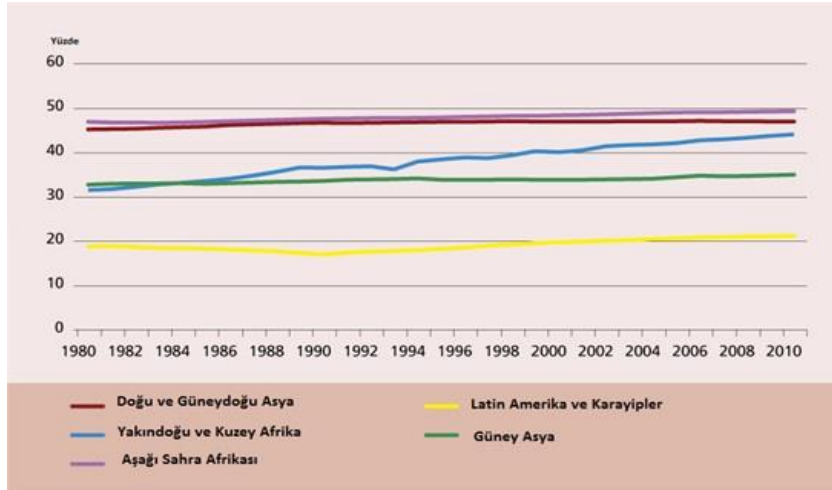
Tarımsal işgücü, tarım alanında ücrete tabi ya da ücretsiz olarak resmi ya da gayri resmi işlerde çalışan ya da iş arayan insanları kapsamaktadır. Aile çiftliklerinde kendi adına ve hesabına kendi işletmesinde çalışan kadın işgücü, hem bitkisel hem de hayvansal üretim süreçlerinin her aşamasında yer almakta, tarımsal işgücünde önemli bir yer tutmaktadır (FAO, 2011b).

Gelişmekte olan ülkelerde tarımsal işgücünün %43'ünü kadınlar oluşturmaktadır. Grafik 9'da görülebileceği üzere, bu oran Latin Amerika'da %20'lerde, Doğu ve Güney Doğu Asya ile Sahraaltı Afrika'da %50'lerdedir. Yakın Doğu ve Kuzey Afrika'da 1980'lerde %35'lerde olan bu oran bugün %45'lere çıkmıştır (FAO, 2011b).

Sahraaltı Afrika, gelişmekte olan bölgelerde tarımsal iş gücüne katılımın diğer bölgelere göre daha fazla olduğu bir bölgedir. Bunun temel sebebi, kültürel normların kadınlara kendi çabalarıyla tarımsal üretimlerini gerçekleştirme sorumluluğunu vermesi ve geleneksel olarak kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmasını teşvik etmesidir (FAO, 2011b).

Latin Amerika’da genel işgücüne katılım diğer gelişmekte olan bölgelere göre daha yüksek olmasına rağmen, tarımsal işgücüne katılım daha düşük seviyededir. Bunun sebebi, nispeten eğitim seviyesinin ve şehirleşmenin daha yüksek olması ve kültürel normların kadınları hizmet sektörüne katılıma teşvik etmesidir.

Grafik 9: Tarımsal İşgücünde Kadının Payı (%)⁴

Kaynak: FAO, 2010.

Bazı araştırmacılar, cinsiyete dayalı tarımsal işgücüne katılım istatistiklerinin net sonuçlar sunamayacağını, kadınların tarım alanında daha fazla çalışsalar bile bu durumu tanımlayıp beyan etmelerinin nadiren gerçekleştiğini belirtmektedir (FAO, 2011a). Buna rağmen, zaman kullanım anketleriyle alınan sonuçlar da yukarıda verilen istatistiklere yakın sonuçlar vermektedir.

Her ne kadar kadınların tarımsal aktivitelere katılım oranları yüksek olsa da, kadınlar genellikle aile çiftliği bünyesinde ücretsiz ya da düşük ücretli tarım işçileri olarak faaliyet göstermektedir. Bu durum kadınların üretimden aldıkları payın düşük kalmasına yol açmakta ve yoksulluk oranlarını yükseltici etki yapmaktadır. Ayrıca kadınlar, yüksek katma değerli yeni iş alanları ve ihracat odaklı tarımsal sanayi gibi gelir getirici yeni iş sahalarından daha az faydalanmaktadır.

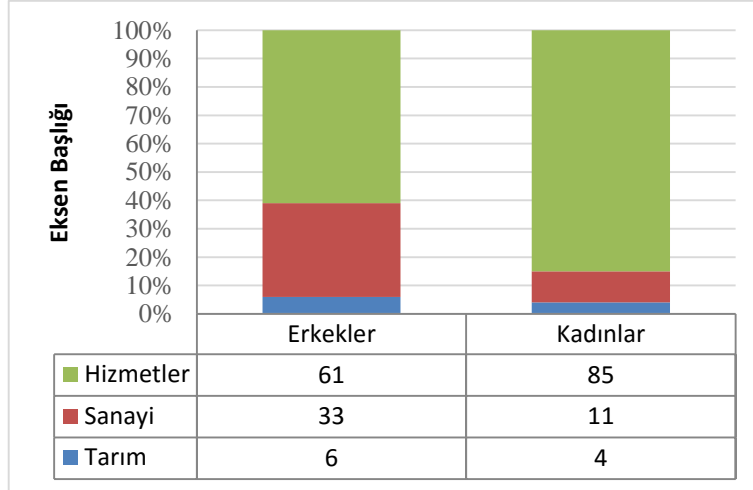
⁴ Tarım sektöründeki aktif kadın nüfusun, toplam ekonomideki aktif kadın nüfusa bölünmesiyle tarımsal işgücündeki kadınların payına ulaşılmıştır.

2.4.AB’de Aile Çiftçiliğinde Kadının Yeri ve Önemi

Avrupa Birliği’nde hizmetler ve sanayi sektörünün ekonomideki payının yüksek oluşu ve kadınların bu alanlarda istihdamlarının yoğunlaşması ile paralel olarak 2011 yılı verilerine göre toplam kadın işgücünün sadece %4’ü tarım alanında faaliyet göstermektedir (Grafik 10), (European Commission, 2012).

AB-28’de birçok aile çiftliğinde kadınlar, işgücü ve üretime önemli destek vermelerine rağmen, çiftlik üzerinde yönetim ve karar alma mekanizmalarında daha az rol oynamaktadır. Genel işgücüne katılımda kadınların oranı %44, tarımsal işgücünde ise %40’ın biraz altındadır. Tarım alanında faaliyet gösteren kadınların %50’si çiftlik işletmecisi ya da işletme sahibinin eşidir (Hennessy, 2014). Yeni üye ülkeler ile AB-15 arasında ise dikkat çekici farklar bulunmaktadır. Örneğin, Bulgaristan’da çiftlik sahiplerinin %23’ü kadındır fakat çiftlikte çalışan hane üyeleri işgücünün %70’ini oluşturmaktadır. Hırvatistan’da bu oranlar %22’ye %65, Slovakya’da %18’e %59, Danimarka’da %9’a %72 ve Hollanda’da %6’ya %63’tür (Davidova & Thomson, 2014).

Grafik 10: 2011 Yılı Faaliyet Alanları Bazında AB’de Kadın ve Erkek İstihdamı (%)

Kaynak: Eurostat, 2011.

AB’de kadınların işlettiği çiftlikler genellikle erkeklerin işlettiklerinden daha az sayıda ve daha düşük ebatlarda olup, kullanılabilir tarımsal arazinin %12’si kadınlara aitken %64’ü erkeklere, kalan %24 ise tüzel kişilere aittir. Bu büyük farka rağmen, arazi kullanımında kadın ve erkekler arasında küçük farklılıklar mevcuttur (Tablo 8).

Tablo 8: 2007 Yılı AB 27’de Erkek Ve Kadın İşletmecilerin Çiftliklerinde Arazi Kullanımı

Arazi Kullanımı	Kadınlar (%)	Erkekler (%)
Sürülebilir Arazi	54.5	60.9
Bostan	0.6	0.2
Çayır ve Mera	34.3	32.6
Kalıcı Çok yıllık ürünler	10.7	6.3
Toplam	100	100

Kaynak DG AGRI.

AB’de her ne kadar eğitim seviyeleri ve işgücü piyasasındaki sayıları artsa da, kadınlar kırsal alanlarda ekonomik açıdan aktif nüfus içerisinde yeterince temsil edilmemektedir. Aktif işgücünde yer alan kadınlar ise, ev işleri yükünün yanında erkeklerden daha az ücrete çalışmakta ve karar alma süreçlerine yeterince katılamamaktadır.

AB’de bu alandaki cinsiyet ayrımcılığını sonlandırmaya yönelik, cinsiyet bazında istatistiki veri sistematığının kurulması ve yeni programların uygulamasına geçilmeden önce cinsiyet eşitliği bazında analizlerin yapılması Avrupa Komisyonu’na önerilmektedir (European Commission, 2012).

Nitelikli istihdam fırsatları yaratılarak kadınların işgücü piyasasına katılımlarının sağlanması için kırsal alanlarda; kredi, sağlık, eğitim ve çocuk bakımı gibi hizmetlerin yaygınlaştırılması, tecrübelerin paylaşımı ve iyi tarım uygulamaları için kadın organizasyonlarının desteklenmesi, yatırımsal ve yönetsel becerilere yönelik işgücü piyasasında kapasite geliştirme çalışmaları yapılması, kadınların beceri ve rekabetçiliklerinin artırılması ve eşit işe eşit ücret verilmesi, cinsiyet ayrımının azaltılması ve gelirlerinin artmasına yönelik tartışılan diğer önerilerdir (European Commission, 2012).

2.5.Türkiye’de Aile Çiftçiliğinde Kadının Yeri ve Önemi

Türkiye’de tarımsal istihdam, özellikle 80’li yıllardan itibaren dışa açılma politikalarıyla birlikte sanayi ve hizmet sektörlerinin büyümesi ve kırsaldan kente göçün artmasıyla yıldan yıla düşmesine rağmen; tarım sektörü, kadın nüfusun hizmetler sektöründen sonra en çok istihdam edildiği sektör olma özelliğini sürdürmektedir.

TÜİK Nisan 2015 verilerine göre, tarımda çalışan 5 milyon 511 bin kişinin %53,3’ünü erkekler, %46,7’sini ise kadınlar oluşturmaktadır. Türkiye’de kadınların

işgücüne katılım oranı %31,4 olup, istihdam edilen 8 milyon 118 bin kadının 2 milyon 570 bini (%31,6) tarım alanında çalışmaktadır. ÇKS'ye kayıtlı kadın işletmeci sayısı ise 331.325'tir. Erkek nüfus içerisinde ise işgücüne katılma oranı %71,2 olup, istihdam edilen 18 milyon 520 bin erkekten 2 milyon 941 bini yani sadece %15,8'i tarım alanında çalışmaktadır. Türkiye'de 2014 yılında tarım sektörü kadın istihdamı açısından hizmetler sektöründen sonra en fazla istihdam yaratan sektör olmuştur (%32,9). Kırsal alanda tarım dışı yaratılan istihdam alanlarında çoğunlukla erkekler faaliyette bulunmaktadır (GTHB, 2012).

Tarım sektöründe yer alan ailelerin gelirlerinin düşük kalması ile birlikte, kadınların kırsalda tarım dışı iş olanaklarının sınırlı olması, tarım alanında ise temel işteğal alanının ücretsiz aile işçiliği ve mevsimlik işçilik olması, sosyal güvenceden yoksun olmalarına yol açmakta, ekonomik ve toplumsal hayata katılımlarını zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra, kadınların ev, bahçe işleri ve çocuk bakımı gibi ailenin günlük gereksinimlerini karşılayacak faaliyetlerde bulunması, zaman ve emek tüketimini de hızlandırmaktadır.

Kadınlar elde edilen tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasında sınırlı olarak yer almakta ve kooperatif gibi örgütlenmelere katılımda iradeleri kırılmaktadır. Kente göç eden kadınlar ise diğer sektörlerde yeterince iş olanağı bulamamakta ya da diğer kayıt dışı istihdam alanlarında çalışmaktadırlar (GTHB, 2012).

Kırsal alanda kadınların işgücüne katılımı, toplumun ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel mekanizmaları, ailenin sahip olduğu arazi ve hayvan varlığı, pazara açılma durumu, kullanılan teknoloji düzeyi, ailenin toplumsal konumu ve geliri, demografik özellikleri ve tarımsal alanın eve yakınlığı gibi faktörlere bağlı olarak değişmektedir (Kadim, Ar, & Gülçubuk, 2014). Eğitim oranlarının artışına bağlı olarak, kadın ve erkek istihdam oranında ve cinsiyet ayrımcılığında farklılık azalmaktadır (TÜİK, 2015a).

TÜİK 2015 verilerine göre, Türkiye'de bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan (kayıt dışı) çalışanların oranı 2014 yılında %35 olarak gerçekleşmiştir. Kayıt dışı istihdamın en fazla olduğu sektör ise %82,3 ile tarım sektörüdür (TÜİK, 2015b). Tarım

alanında kayıt dışı istihdamda kadınların oranı Ağustos 2014 verilerine göre %53,8'dir. Kadınların %71,8'i ücretsiz aile işçisi statüsündedir (TÜİK, 2015a).

Kadınların aile çiftçiliğinde tarımsal faaliyetlerdeki rollerini, topraksızlık ve çiftlik büyüklüğüne yönelik belirleyen bir sınıflandırmada (Kadim, Ar, & Gülçubuk, 2014);

- Büyük çiftliğe sahip ailelerde, kadınların tarımsal faaliyetlerde yer almadığı erkeklerin ise çiftliğin yönetimi, denetimi, pazarlama, aşamalarında yer aldığı,
- Küçük çiftliklerde, kadınların emek yoğun tarımsal faaliyetlerde bulunurken, erkeklerin tarımsal üretime katılmama durumunda tarım dışı gelir kaynakları aradıkları,
- Topraksız aile çiftçilerinin mevsimlik ya da düşük ücretli tarım işçileri olarak çevre bölgelerde çalıştıkları tespit edilmiştir.

2.5.1. Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği ve İstihdam İmkanlarının Güçlendirilmesine Yönelik Proje ve Programlar

Türkiye'de kamu kurum ve kuruluşları, STK'lar ve özel sektör kaynaklı girişimlerin, kalkınma (özellikle kırsal kalkınma) strateji ve uygulamalarında, toplumsal cinsiyet eşitliğini esas alan yaklaşımlara daha fazla yer vermeye başladığı; dezavantajlı grupları spesifik olarak belirleyerek, kadınlara yönelik gelir yaratıcı ya da artırıcı faaliyetleri, doğal kaynak kullanımı ve çevrenin korunması konusunda bilinçlendirme ve kapasite geliştirme çalışmaları ile birlikte düşünmeye başladığı gözlemlenmektedir.

2.5.1.1. Eğitim Yayım Hizmetleri

GTHB'nin çıkarmış olduğu mevzuat çerçevesinde ilgili kamu ve özel sektör kuruluşlarınca yürütülmekte olan Kadın Çiftçiler Tarımsal Üretim Eğitim ve Yayım Çalışmaları, Kadın Çiftçi Eğitimi İşbirliği Protokolü eğitimleri, Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi gibi faaliyetlerle eğitim yayım hizmetleri nitelikli olarak genişletilmektedir. İlaveten çiftçi tarla okulları, kadın çiftçilere bilgi ve teknoloji transferi açısından katılımcı ve efektif bir yol sağlayan teorik bilgiyle uygulamayı bir arada sunmakta ve kadınların pesitit kontrol teknikleri, ıslah edilmiş tohum varyasyonları, hayvancılık yönetimi ve

tarım aletlerinin kullanımını içeren teknolojileri daha kısa sürede ve daha iyi biçimde öğrenerek kullanabilmeleri için yol gösterici olmaktadır.

GTHB tarafından toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi, girişimciliğin ve istihdamın artırılması esaslarına dayanılarak kırsal kesimde yaşayan kadınlara götürülen hizmetlerin ana akış noktası eğitim yayım hizmetleri olup, GTHB'nin bu alandaki faaliyetleri şunlardır:

- i. Kırsal alanda yaşayan kadınların teknolojik imkânlardan, gelişmelerden ve yeni yayım yöntemlerinden yararlanmasını sağlamak için yapılan eğitim ve yayım çalışmaları,
- ii. Tarımda kadın girişimciliğini destekleyici, kırsal alanda yaşayan kadınlar için gelir getirici, faaliyet çeşitliliğini artırıcı ve sosyo-ekonomik yönden güçlendirici projeler,
- iii. Kadınların kooperatif kurmasının desteklenmesi, mevcut kooperatifler içerisinde ortaklıklarının artırılması ve aktif rol almalarının sağlanmasına yönelik çalışmalar,
- iv. Kırsal alanda yaşayan kadınlara yönelik tarımsal yayım hizmetlerinin daha yaygın ve etkili bir şekilde sunulması, kadın çiftçilerin görünürlüklerinin artırılması çalışmaları,
- v. Kırsal alanda yaşayan kadınların sorunlarının tespit edilmesi ve sorunların çözümüne yönelik stratejilerin oluşturulması çalışmalarını kapsamaktadır.

Kırsal alanda kadınlara yönelik olarak, GTHB tarafından eğitim yayım faaliyetleri kapsamında, birçok proje ve program hayata geçirilmiş olup, bu bölümde bütçesi faydalanıcısı ve kapsamının genişliğiyle, biri Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) İdaresi bünyesinde, diğer ikisi GTHB bünyesinde olmak üzere öne çıkan üç projeye yer verilmektedir.

- **GAP Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM)**

GAP İdaresi tarafından “GAP Bölgesinde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması” bulgularına dayalı olarak hazırlanan Eylem Planı'ndan hareketle faaliyete giren ÇATOM'lar, GAP Bölgesi'nde, 1995 yılından itibaren 9 ilde, 44 merkezde çoğunlukla düşük ücret karşılığı, geçici ve mevsimlik işlerde çalışan, ücretsiz aile işçisi statüsündeki yoksul kadınlara yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Proje kapsamında eğitim yayım, girişimciliği destekleyici programlar, sosyal destek, sosyal sorumluluk programları ve sağlık hizmetleri sunulmaktadır kadınlara daha fazla

katılımlarına, kamusal hizmetlerden daha fazla yararlanmalarına, yeni iş modelleri geliştirmelerine olanak sağlanmakta ve kadınlara yönelik yeni istihdam olanakları açılmaktadır.

Bugüne kadar programa katılım sağlayan ve programın sunduğu sağlık hizmetlerinden faydalananların sayısı 250.000'i bulmuştur (Anonim, t.y.).

- **Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi**

GTHB tarafından yönetilen bu projede, seçilmiş proje illerindeki kadınlara yönelik, proje konularına göre (meyvecilik, süt sığırcılığı, hayvancılık, sebze yetiştiriciliği ve örtü altı sebze yetiştiriciliği ve örtü altı çiçek yetiştiriciliği vb.) eğitim çalışmaları yapılmakta, eğitim sonrasında başarılı olan ve rol model olacak kadın çiftçilere girdi temini yapılarak girişimci olmaları ve istihdama katılmaları yönünde destek verilmektedir.

2015 yılında Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi kapsamında; “Tarımda Kadın Girişimciliğinin Güçlendirilmesi” çalışması ile 8 pilot ilde her bir il için 50 kadın çiftçiye Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü (İŞKUR) ve/veya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) işbirliği ile istihdama yönelik sertifikalı girişimcilik eğitimleri verilmiş ve eğitim alan kadın çiftçiler tarafından farklı ve özgün girişimcilik projeleri hazırlanmıştır. Proje Pazarı yarışmaları neticesinde finale kalan projeler desteklenmek üzere değerlendirilmektedir. 2015 yılı itibariyle 8 ilde 407 kadın çiftçiye eğitim verilmiş ve 407 proje hazırlanmıştır.

“Kadın Çiftçilere Yönelik Özel Projeler” çerçevesinde proje konularına göre kadın çiftçilere eğitimler verilerek mesleki vasıf kazandırmak ve bu yolla istihdam edilebilirliklerini ve girişimcilik kapasitelerini artırmak hedeflenmektedir. Bu kapsamda yapılan özel projeler;

- İzmir ilinde “Balıkçılıkta Kadın Eli Projesi”,
- Hatay ilinde “Hatay İli İçin Sürdürülebilir Bir Kalkınma Modeli: Kadın Çiftçiler ile İpekböcekçiliği Yetiştiriciliği ve Buna Bağlı İpek Ürünlerin Geliştirilmesi ve Yaygınlaştırılması Projesi”,

- Kayseri ilinde “Kadın Çiftçiler Vermikompost (Solucan Gübre Yapımı) Üretiyor Projesi” dir.

- **Kadın Çiftçi Eğitimi İşbirliği Protokolü**

GTHB, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) arasında imzalanan protokol ile kırsal alanda yaşayan ve çiftçilikle uğraşan kadınların tarımsal ve sosyal konularda (toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddet, kişi hak ve özgürlükleri vb.) eğitilmesi, girişimcilik ve kurumlar arası işbirliğinin teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Kadın Çiftçi Eğitimi çalışmaları 2012 yılında 5 pilot ilde (Diyarbakır, Gaziantep, Kayseri, Sakarya, İzmir) başlamış, 2014 yılında 81 ile yaygınlaştırılmış ve bugüne kadar 771 kadın çiftçiye bu konularda eğitim verilmiştir.

2.5.1.2. Desteklemeler, Teşvikler ve Bu Kapsamda Yapılan Yasal

Düzenlemeler

Türkiye’de aile çiftçilerine sağlanan destekleme ve teşvikler açısından, AB Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Mali Yardım Aracı (IPARD) haricinde yaş ve cinsiyet kategorilerine yönelik spesifik sınıflandırma yapılmamakta, tüm destekleme ve teşvikler kadın ve genç çiftçileri de kapsamaktadır.

2.5.1.2.1. AB Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Mali Yardım Aracı (IPARD)

IPARD çerçevesinde kadınlara yönelik tarımsal teşvikler konusuna geçmeden önce Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA)’na kısaca değinmek gerekmektedir.

IPA, AB’ye aday ve potansiyel aday ülkelere mali destek sağlanması amacıyla oluşturulan mali yardım aracıdır. IPA kapsamında aday ve potansiyel aday ülkelere AB standartları, politikaları ve müktesebatı konularında uyumlaştırma amaçlı destek sağlanmaktadır. IPA’nın ana amacı aday ülkelerde, AB’ye üyelik sürecinde gereksinim ve önceliklere cevap veren projelerin desteklenmesidir. Projeler aracılığıyla kullanılan

fonlar, AB müktesebatına uyumu ve bu uyum için gerekli idari kapasite oluşturulmasını hedeflemektedir.

1085/2006 sayılı Tüzük ile IPA'nın belirlenen beş bileşeni: Geçiş Dönemi Desteği, Kurumsal Kapasite Geliştirilmesi, Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği, Bölgesel Kalkınma, İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi ve Kırsal Kalkınma'dır. IPA kapsamında 2007-2013 yıllarında ülkelere yaklaşık 9.9 milyar avro tutarında fon tahsis edilirken bu tutarın yaklaşık yarısını oluşturan 4,8 milyar avro, nüfus ve yüzölçümü büyüklüğü dikkate alınarak Türkiye için ayrılmıştır (AB Bakanlığı, 2013).

IPA'nın kırsal kalkınma ayağı olan IPARD programı ile aday ülkelerde OTP'ye uyumun sağlanmasına yönelik politikaların uygulanması çerçevesinde, tarımda AB düzeyine ulaşacak biçimde rekabetin artırılması ve sürdürülebilir kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak tarım, hayvancılık, gıda, balıkçılık ve alternatif tarım alanlarında faaliyet gösteren işletmelere, üreticilere, kooperatiflere ve üretici birliklerine hibeler yoluyla fon desteği sağlanmaktadır (Anonim, 2014b). Program sayesinde tarımsal işletmelerin üretim teknikleri ve işlemleri, hijyen, refah, gıda güvenliği, kalite yönetimi, iş güvenliği ve çevre koruma standartları iyileştirilmekte, topluluk standartlarına ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Projelerin değerlendirilmesinde göz önünde tutulan etmenler şunlardır:

- Özgün nitelikte olması,
- Ekonomik sürdürülebilirliği olması,
- Gelir ve istihdam imkânlarını artırması,
- İnsan kaynakları ve örgütlenme düzeyini geliştirmesi,
- Fiziki ve sosyal altyapı hizmetlerini yaygınlaştırması,
- Doğal, kültürel ve çevre kriterleri temelinde kırsal kesimin refahını artırıcı nitelikte olması.

Kırsal Kalkınma Programı'nın yönetim otoritesi olarak GTHB belirlenmiştir. GTHB tarafından hazırlanan ve 2007-2013 dönemi için ülkemize tahsis edilen IPARD fonunun kullanımını düzenleyen program, AB Komisyonu'nca 25 Şubat 2008 yılında

onaylanmıştır. Ödemelerden sorumlu, program uygulayıcı birim olarak Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), 2011 yılında AB Komisyonu'ndan gerekli yetki devrini almıştır. Programın uygulanmakta olduğu 42 ilde, uygun bulunan projelere %50 ile %65 arasında değişen oranlarda hibe desteği sağlanmaktadır.

2007-2013 yıllarını kapsayan IPARD'ın 1. döneminde, ülkemize 854,6 milyon avro tahsis edilmiştir (AB Bakanlığı, 2013).

IPA'nın 2007-2013 yıllarını kapsayan ilk döneminin bitmesinin ardından, IPA II döneminin hukuksal çerçevesini belirleyen AB tüzüklerinin yürürlüğe girmesiyle birlikte, IPA'nın 2014-2020 yıllarını kapsayan ikinci dönemi başlamıştır.

IPA I döneminde geçerli olan bileşen yapısı IPA II döneminde terk edilmiş olup politika alanları ve tematik öncelikler oluşturulmuştur. Bu kapsamda tarım ve kırsal kalkınma politika alanında öncelikli tematik alanlar şunlardır:

- Gıda güvenliği ve güvenilirliğine katkı sağlanması, kırsal alanların canlı tutularak çeşitli ve uygulanabilir tarım sistemlerinin sürdürülmesine katkı sağlanması,
- Tarımsal gıda sektörünün rekabet baskısı ve piyasa faktörleri ile mücadele etme yeteneğinin artırılması ve ekonomik, sosyal ve çevresel hedefleri gözetilen dengeli bir bölgesel kırsal alan kalkınması amacı takip edilirken, Birlik kural ve standartlarına tedrici olarak uyum gösterme (GTHB, t.y.b).

IPA II kapsamında, 2014-2020 arası ülkelerin İndikatif Ülke Strateji Belgelerinde ve İndikatif Çok Ülkeli Strateji Belgesinde yer alan toplam IPA fonu 11 milyar avro civarındadır.

IPA II fonlarından en büyük payı yaklaşık 4,5 milyar avro ile ülkemiz almakta olup, bu meblağın %20,5'ine tekabül eden 912,2 milyar avro tarım ve kırsal kalkınma alanına ayrılmıştır (GTHB, t.y.b).

IPARD programının hedeflerinden biri, kırsalda yaşayan kadınların fon sayesinde hibelerden faydalanarak pazara, üretim kaynaklarına, eğitim yayım hizmetlerine erişimlerinin sağlanması ile tarımsal üretime ve istihdama aktif katılımlarına yardımcı

olmaktadır. Bu amaçlarla, program kapsamında kadınlar için teşvik edici hibe seçenekleri getirilmiştir. Programa başvuran kadın işletmecilere ya da istihdam edilen personelin %50'sinin, bazı sektörlerde ise %75'inin kadın olması gibi durumlarda bu başvurulara öncelik verilmektedir (TKDK, 2015a). Örneğin;

- Meyve ve sebzelerin işlenmesi ve pazarlanması projeleri için başvuru yapmayı planlayan işletmede, çalışanların en az %75'inin kadın olması durumunda 100 puana kadar puan alınabilmektedir.
- Su ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması projeleri için başvuru yapmayı planlayan işletmede, çalışanlarının en az %75'inin kadın olması durumunda, 100 puana kadar puan alınabilmektedir.

TKDK, 42 ilde uygulanmakta olan IPARD Programı kapsamında, 2011 yılından bu yana 612 kadın yatırımcıyla sözleşme imzalamıştır. Aralarında kanatlı et yetiştiriciliği, arıcılık ve kırsal turizm faaliyetleri olan yatırımlar kapsamında, kadın yatırımcılara 80 milyon TL hibe ödenmiştir (TKDK, 2015b).

Yasal Düzenlemeler

- **2011 tarihli 611 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması İle Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**

Bu kanun ile kadınlara yeni istihdam imkânlarının sağlanması bakımından pozitif ayrımcılık yapılarak, 18 yaşından büyük kadınların istihdam edilmesi halinde belli koşullara göre 12 ila 54 ay süresince sigorta primlerinin işveren hisselerinin, İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılanacağı hususları düzenlenmiştir. Kanunla ayrıca, kadınların çalışma hayatını iyileştirici düzenlemeler getirilmiştir.

- **Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun**

2003 tarih ve 4956 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanununun ve Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal

Sigortalar Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Yürürlükten Kaldırılması ve Bu Kanunlara Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun ve 2012 tarih ve 6270 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile kendi nam ve hesabına tarımsal faaliyette bulunan kadın çiftçilerin sigorta kapsamında sayılması için aile reisi olmaları koşulu yürürlükten kaldırılmıştır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015).

- **193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu**

2007 yılında yapılan değişiklik ile hane içinde üretilen ürünlerin düzenlenen kermes, festival, panayır ile kamu kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde satılması sonucu elde edilen gelirler vergiden muaf tutulmuştur.

- **2015 yılında yayımlanan Kredi Garanti Kurumlarına Sağlanacak Hazine Desteğine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Karar**

2015 tarihinde yürürlüğe giren kararda, kadın girişimcileri destekleyecek şekilde pozitif ayrımcılık içeren hükümler yer almaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015).

2.5.2. Kadınların Tarımsal Örgütlenmesi

Tarım sektöründe küçük aile işletmeleri, üretim için gerekli girdiyi uygun koşullarda temin edebilmek, ürünlerinin pazarlara uygun fiyatlardan ulaşmasını sağlayabilmek, tarımsal fiyat belirleme mekanizmasında yer almak, üreticiler arasında işbirliği ve dayanışmayı sağlamak, eğitim yayım, finans, teknoloji kaynaklarına erişebilmeyi kolaylaştırmak ve işletme sürekliliğini sağlamak için tarımsal örgütlenmeye gereksinim duymaktadır (Özkurnaz & Güven, 2014). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarım kooperatiflerinin önemli bir yeri bulunmakta; dünya çapında en büyük 300 kooperatif şirketinin 90'ını tarım kooperatifleri oluşturmaktadır (FAO, 2015b).

Türkiye'de kırsal yerleşim yapısının coğrafi ve altyapı sorunlarından ötürü dağınık olması, küçük çiftçilerin fiyat belirleme açısından söz sahibi olamaması, pazar koşullarına direnemeyen çiftçinin ürünlerini düşük fiyatla pazarlamak zorunda kalması ve aracılardan

pazarlama marjlarından büyük pay almaları sonucu üreticilerin eline ancak maliyetlerini karşılamaya yetecek kadar gelir kalması, örgütlenme gereksinimini artıran en önemli nedenlerdir. Tarımsal alanda örgütlenme ülkemizde de genel olarak kooperatifler vasıtasıyla gerçekleşmektedir (Ziraat Mühendisleri Odası, 2015).

Türkiye’de kooperatifleşme verilerine değinmeden önce, kooperatif tanımı ve Türkiye’de kooperatifleşmenin yasal dayanağına değinilmesinde yarar görülmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nün tanımıyla kooperatif, “ortak bir şekilde sahiplenilen ve demokratik yollarla kontrol edilen bir teşebbüs yoluyla ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına ve arzularına ulaşmak için gönüllü olarak bir araya gelen kişilerin kurduğu özerk birliktir” (OR-KOOP, t.y.).

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nda ise “Tüzel kişiliğe haiz olmak üzere, ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve kamu tüzel kişileri tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir” şeklinde tanımlanmıştır.

Türkiye’de kooperatifler, türlerine göre üç ayrı Kanuna tabi olarak kurulmakta ve faaliyet göstermektedirler;

- **1163 sayılı Kooperatifler Kanunu**

Kooperatifçilik sektörünü düzenleyen temel kanundur. 24 Nisan 1969 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Öte yandan, söz konusu Kanunun 98. maddesine göre, kanunda aksine açıklama bulunmayan konularda Türk Ticaret Kanunu’nun anonim şirketlere ilişkin hükümleri uygulanmaktadır.

- **1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu**

Tarım Kredi Kooperatiflerinin kuruluş ve işleyişlerine ilişkin özel hükümleri içeren bu Kanun, 18 Nisan 1972 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunda hükmü bulunmayan konular hakkında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu hükümlerine başvurulmaktadır.

- **4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun**

Tarım satış kooperatifleri için çıkarılan özel kanundur. 1 Haziran 2000 tarihinde yürürlüğe giren bu Kanunda genel olarak tarım satış kooperatif ve birliklerine özgü hususlara yer verilmektedir. Bu Kanunda düzenlenmemiş konularda ise 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu hükümleri uygulanmaktadır.

Kooperatifler, kadınların sosyal sermayelerinin inşası, bilgi alışverişi, kaynakların dağılımı, risklerin tanımlanması ve öngörülmesi ve her düzeyde karar alma mekanizmalarına katılımları açısından önemlidir. Kırsal alanda kadının sosyo-ekonomik durumunun güçlendirilmesi temelinde istihdama katılım, kaynaklara erişim sorunlarının çözülmesi, yoksulluğun azaltılması, sağlıklı ve gelişmiş çevrede yaşam imkanı sağlanması açısından kadın kooperatifleri önemli ekonomik kalkınma araçları arasında yer almaktadır.

Türkiye’de tarımsal kadın kooperatiflerinin kırsalda yaşayan kadınlar için oynadığı temel roller olarak (Kaleli, 2013);

- Kadınların doğal ve finansal kaynaklara ve eğitim yayım kaynaklarına daha fazla erişimi sağlanarak ürünlerinin pazarlarda uygun fiyatlarda yer almasına imkan sağlanması,
- Yerel yönetimlerin, mülki idarelerin, kalkınma ajanslarının desteklerinin daha hızlı ve kolay temin edilmesine yardımcı olması,
- Kadınların bir araya gelerek ortak proje ve programlarda yer almaları ile eğitim ve mesleki kurslar yoluyla özgüvenleri, becerileri, bilgi ve tecrübeleri gelişirken sosyal ve ekonomik hayata daha fazla katılımlarını sağlaması,
- ÇKS’ye ve sosyal güvenlik kapsamına dahil olma süreçlerinin kısılmasında etkin rol oynaması,
- Tarımsal üretim girdilerini düşük fiyattan alıp rasyonel kullanarak, uygun fiyatlardan satma imkanı tanınması (Özkurnaz & Güven, 2014),
- Ürün alma, işleme, standardizasyon, depolama, kalite kontrol hizmetlerinin sunulması sayılabilir (Özkurnaz & Güven, 2014).

Türkiye’de gelişen başarılı kadın kooperatifi modelleri sayesinde günümüzde söz konusu kooperatif ortakları içerisinde kadınların oranı %80-100’dür (GTB, 2012). Kadın

kooperatifçiliğinin desteklenmesi kapsamında kırsal kalkınma kooperatifleri, GTHB'ye, diğer kooperatifler ise Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'na (GTB) bağlıdır.

Kadınlar tarafından kurulan ve üyelerinin çoğunluğunu kadınların oluşturduğu tarımsal kalkınma kooperatifleri 2000'li yıllarla birlikte artmaya başlamış olup bugün Türkiye'de kadın kooperatifi sayısı 49'dur. Tablo 9'da Türkiye'de 2015 yılı verilerine göre tarımla ilişkili kooperatif sayıları verilmektedir. Bu verilere göre ülkemizde GTHB'ye bağlı tarımsal amaçlı kooperatif sayısı 2015 yılında 11.952 adet olup, bu kooperatiflerin 3.646.228 üyesi bulunmaktadır (TRGM, 2015b).

Tablo 9: Tarımla İlişkili Kooperatif, Birlik, Merkez Birlik ve Ortak Sayıları (2015)

İlgili Bakanlık	Kooperatif Türleri	KOOPERATİF	
		Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
GTHB	Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	7.358	799.132
	Sulama Kooperatifi	2.390	283.814
	Su Ürünleri Kooperatifi	548	30.679
	Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.477.967
	Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	1.054.636
TOPLAM		11.952	3.646.228

Kaynak: GTHB, 2015.

Kırsaldaki kadınların etkin ve aktif biçimde örgütlenmesine yönelik olarak “Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı”nda, kadın üye kotası olan ve sürekli eğitim hizmetleri veren kolaylaştırıcı niteliğe sahip kadın kooperatifleri destek merkezlerinin kurulması ve yayınlarla desteklenmesi, kooperatifler arasında ürünlerin alışverişinin yapılmasını sağlayacak kadın iletişim ağının oluşturulması hedeflerine yer verilmiştir (GTHB, 2012).

GTHB'nin, kadınların kooperatif kurmasının desteklenmesi, mevcut kooperatifler içerisinde ortaklıklarının artırılması ve aktif rol almalarının sağlanmasına yönelik çalışmaları kapsamında, Bakanlık tarafından desteklenen “ortaklar mülkiyetinde tarımsal kalkınma kooperatifleri”nin buldukları yerlerdeki kadın çiftçilere, genel kooperatifçilik ve kooperatiflerin faaliyet alanlarıyla (hayvan bakımı ve beslenmesi, hayvan hastalıkları, sağım teknikleri ve hijyeni, hijyenik süt üretimi, sütün çeşitli şekillerde değerlendirilmesi, ahır bakımı ve temizliği, koyun yetiştiriciliği, arıcılık, seracılık vb.) ilgili 2004 yılından beri 81 ilde eğitimler verilmektedir (GTHB, 2015b).

Ayrıca, GTHB, ASPB ve TZOB arasında 14 Mayıs 2012 tarihinde imzalanan “Kadın Çiftçi Eğitimi İşbirliği Protokolü” çerçevesinde GTHB İl Müdürlüklerince kooperatifleşme konularında kadın çiftçilere eğitim verilmektedir. Bunun yanı sıra, bahsi geçen Protokol çalışmaları kapsamında, GTHB ile Alman Kooperatif Konfederasyonu (DGRV) arasında kırsal alanda kadınların örgütlenme faaliyetlerini artırmak, girişimci kooperatifçilik kapasitelerini geliştirmek, kadın istihdamına katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilen işbirliği çerçevesinde Bakanlık bünyesinde kurulan kadın kooperatiflerinden 67 kooperatif ortağı kadın, “Girişimci Kooperatifçilik Eğitimi” almıştır.

FAO-Türkiye Ortaklık Programı kapsamında 2013 yılında başlayan ve 250 bin dolar bütçesi olan Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Alanında Toplumsal Cinsiyet ve Sosyo-ekonomik Açından Kırsal Kadına Yönelik Kapasite Geliştirme Desteği Projesi ile hijyenik gıda üretimi, beslenme, gıda güvenliği konularında kadın örgütlerine yönelik eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yoluyla kapasite geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu proje ile ekonomik ve sosyal yaşamda aktif olarak varlığını sürdürecektir kadın birliklerinin kurulması teşvik edilmektedir.

GTHB 2014 Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı Çalışma Raporu’nda; Türkiye’de örgütlenmenin daha aktif olmasına yönelik teknik danışmanlık hizmetinin yaygınlaştırılması, örgütlenmenin tek çatı altında toplanması, kooperatif ürünlerinin teşhir edileceği aile çiftçiliği bayraklı pazar yerlerinin ve fuarların yaygınlaştırılması, sübvansiyonlu kredilerin daha fazla banka tarafından sağlanması, kadın ve genç çiftçilerin örgütlenmeye teşvik edilmesi önerilmektedir.

Ülkemizde tarımsal kadın kooperatiflerinin başarılı örnekleri bulunmaktadır. Bu örneklerden biri, S.S İpekyolu Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi’dir. Mardin’de 2005 yılında kurulan kooperatifte 2008-2009 yılında, Kalkınma Bakanlığı Sosyal Destek Programı (SODES) ve Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı ortaklığı ile ‘Mardin’de Kadınların Ekonomik Faaliyetlere Katılımlarının Artırılması Projesi’ni yürütmektedir. Ekonomik İş Destek Merkezi’nde kadınlar tarafından geleneksel sıcak sistem teknikleri kullanılarak yaklaşık 20 çeşit bitki ve meyveden her ay yaklaşık 10,000 doğal sabun üretilmekte, bu ürünler kadınların işlettiği Nahıl Mardin Dükkan’da satılmaktadır. Ürünler ulusal ve uluslararası fuarlarda tanıtılmaktadır. Kooperatifte ayrıca genel sağlık taramaları,

çocuklara, gençlere ve kadınlara okuma yazma eğitimleri, gençlerin okullandırılması ve danışmanlık gibi hizmetler verilmektedir (Anonim, 2014c).

Bir diğer başarılı örnek olarak Sarıcakaya Tarımsal Kalkınma Kooperatifi gösterilebilir. Eskişehir'in Sarıcakaya ilçesinde, GTHB'nin Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDP) kapsamında Sarıcakaya Tarımsal Kalkınma Kooperatifine verdiği desteklerle, kadın çiftçilerin faaliyet gösterdiği ana ürün olarak domates, biber, salatalık, ara ürün olarak da roka, marul, yeşil soğan ve semizotu yetiştirilen seralarda yılda dört bazen de beş kez ürün alınabilmekte, ilçenin mikroklima özelliğinin sağladığı ılıman ikliminden dolayı brokoliden enginara, zeytinden zencefile hatta nara kadar çok geniş bir ürün yelpazesinde üretim yapılabilmektedir. Üretim artışı ile birlikte önceden sadece küçük ilçe pazarlarında satılabilen ürünler kooperatifin girişimleriyle soğuk hava deposu ve paketlenme ünitesi gibi birimlerin faaliyete geçmesiyle artık büyük illerde pazarlanabilmekte ve kadın çiftçilere gelir getirmektedir (GTHB, 2011).

2.5.3. Temel Politika ve Strateji Belgelerinde Kırsal Kalkınma Alanında Kadın İstihdamına Yönelik Hedefler

Ülkemizde, kırsal alanlardaki kadınların hem tarımda hem de tarım dışı alanlarda istihdam edilmesine yönelik adımlar, birçok temel politika ve strateji belgesi kapsamında söz konusu alana yönelik oluşturulan hedefler doğrultusunda atılmaktadır.

- **Tarım Kanunu**

5488 sayılı ve 18.04.2006 tarihli Tarım Kanunu'nun "Kırsal Kalkınma" başlıklı 15. Maddesi'nin "Bakanlık, kırsal alanlarda tarım ve tarım dışı istihdamın geliştirilmesi, gelirlerin artırılması ve farklılaştırılması, kadın ve genç nüfusun eğitim ve girişimcilik düzeyinin yükseltilmesine yönelik tedbirleri alır." hükmü, GTHB tarafından kadın istihdamının artırılmasına yönelik verilen destek, teşvik ve eğitim yayım faaliyetlerine esas teşkil etmekte ve yapılacak düzenleme ve faaliyetlerin dayanağını oluşturmaktadır.

- **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)**

2 Temmuz 2013'te, TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilen ve 6 Temmuz 2013'te Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2014-2018 dönemini kapsayan 10.Kalkınma Planı'nda, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki rolünün güçlendirilmesi, aile kurumunun korunarak statüsünün geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin kuvvetlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almaları, istihdamlarının artırılması, eğitim ve beceri düzeylerinin yükseltilmesinin sağlanması politikalarına yer verilmekte, ayrıca işgücüne katılım ve bölgesel, yerel ve sektörel işgücü dinamikleri dikkate alınarak istihdam oranlarının Plan dönemi sonunda sırasıyla %34,9 ve %31'e yükseltilmesi hedeflenmektedir.

- **Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Genelgesi**

2010/14 sayılı Başbakanlık Genelgesi kapsamında “Kadınların sosyo-ekonomik konularının güçlendirilmesi, toplumsal yaşamda kadın erkek eşitliğinin sağlanması, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sosyal kalkınma amaçlarına ulaşılabilmesi için kadınların istihdamının artırılması ve eşit işe eşit ücret imkânının sağlanması” amaçları belirlenmiştir.

Genelgeye ilişkin altı çizilmesi gereken noktalar olarak ilgili kamu kurum ve kuruluşların, STK'ların ve üniversitelerin katılımıyla “Kadın İstihdamı Ulusal İzleme ve Koordinasyon Kurulu”nun oluşturulması, yerel yönetimlerce çalışma yaşamına ilişkin istatistiklerin cinsiyet temelinde toplanması, İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları tarafından iller bazında yapılacak iş piyasası analizlerinden hareketle kadın istihdamı için ön plana çıkan sektörlerle yönelik mesleki beceri eğitimlerine ağırlık verilmesi, kamu kurum ve kuruluşları ve yerel yönetimlerin hazırlayacakları stratejik plan, performans programları ve faaliyet raporlarına kadın-erkek eşitliği yaklaşımının dahil edilmesi, bu metinlerde istatistiksel veriler ile bilimsel araştırmalar ve bunlar için kullanılacak ödeneklere yer verilmesi hükümleri gösterilebilir.

- **Ulusal İstihdam Stratejisi Belgesi (2014-2023)**

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın (ÇSGB) koordinatörlüğünde, ilgili tüm kurum ve kuruluşlar ile STK'ların görüşleri alınarak hazırlanan "Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planları (2014-2015)"nda; işgücü piyasasındaki yapısal sorunların çözülmesi, orta ve uzun vadede büyümenin istihdama katkısı artırılarak işsizlik sorununa kalıcı çözüm sağlanması ve kadınların işgücüne katılımı konusunda 2012 yılında %54,2 olan kayıt dışı istihdam oranının, 2023 yılında %30 seviyesine indirilmesi hedeflenmektedir.

İstihdam esnekliği yüksek olan sektörlerle yönelik 40 somut hedef, 57 politika ve 201 tedbirden oluşan Strateji'nin hayata geçirilmesi amacıyla, ilki 2014-2016 Eylem Planı olmak üzere 3'er yıllık Eylem Planları hayata geçirilmektedir.

Eylem Planı'nda belirlenen istihdam tedbirleri arasında; tarım sektöründeki mesleklerin tanımlanarak mesleki standartların belirlenmesine yönelik hedeflerin ortaya konulması, özel sektörün bu sektöre daha nitelikli ve yoğunlukta yatırım yapması için teşvik ve kredi desteklerinin artırılması, Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri kurularak tarım sanayi entegrasyonunun desteklenmesi ve mesleki becerilerin geliştirilmesine yönelik eğitimler verilmesi öne çıkan tedbirlerdir.

Planda özellikle tarım sektöründeki kadınlara ilişkin iki tedbir belirlenmiştir. Bu tedbirler; tarım sektörü çalışanlarına yönelik olarak özellikle kadın girişimciliği ve girişimcilik faaliyetlerinin kooperatifler aracılığıyla yapılmasının desteklenmesi ve sosyal güvenlik sisteminde yapılacak düzenlemelerle tarım sektöründe istihdam edilenlerin özellikle kadınların sosyal güvenlik kapsamına girmelerinin kolaylaştırılmasıdır.

- **Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji Belgesi (2014)**

Başbakanlık Yüksek Planlama Kurulu'nun kararıyla 21 Şubat 2015 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Strateji'de, kırsal kesimde kadınları ve gençleri de kapsayacak şekilde gelir getirici faaliyetlerin çeşitlendirilmesine yönelik destekler vasıtasıyla ulaşılmaya çalışılacak amaçlar şu şekilde sayılmıştır:

- Başta orman köyleri olmak üzere, tarımla kalkınması mümkün olmayan yörelerin yerel kaynaklara dayalı olarak alternatif faaliyetlere yönlendirilmesi,
- Tarımdan ayrılacak işgücüne, yöresinde yeni iş imkanları sağlanması,
- Sadece tarımsal faaliyetlerle geçimini sağlayan geçimlik işletmelerin gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi,
- İşsizlik sorunu yaşayan gençler ve tarımda gizli işsiz konumunda ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilen kadınlar için iş imkanları oluşturulması.

- **Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı (2012-2016)**

GTHB tarafından 2008 yılında gerçekleştirilen ‘‘Kırsal Alanda Kadın Çalıştayı’’nda ele alınan yoksulluk, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, tarımsal üretim, girişimcilik, örgütlenme, istihdam, pazarlama, doğal kaynakların kullanımı ve korunması konularında kadınların sorunlarının ve sorunlara yönelik çözüm önerilerinin bölgesel düzeyde incelenmesi gerektiği ortaya konmuştur. Bu nedenle, 2009-2010 ve 2011 yıllarında 9 tarım bölgesinde Bölgesel Kırsal Alanda Kadın Çalıştayı gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştaylar sonucunda elde edilen veriler ve gözlemlere dayanılarak Bakanlık tarafından Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı (2012-2016) hazırlanmıştır. Söz konusu Eylem Planı kapsamında, 81 ilimizde KOSGEB, İŞKUR, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) işbirliği ile kırsalda kadın girişimciliğine yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

Ülkemizde kırsaldaki kadınların sorunlarının çözümüne yönelik amaçlar, hedefler ve faaliyetleri içeren ve 2012-2016 dönemini kapsayan bu Plan, bağlayıcı olmayıp yol gösterici ve tavsiye niteliğindedir.

GTHB, ÇSGB ve MEB’in sorumluluklarında ve koordinasyonunda; kırsal istihdam ve sosyal güvenlik önlemlerinin alınmasına yönelik olarak söz konusu Plan’da öne çıkan amaçlar, hedefler ve öngörülen faaliyetler şunlardır:

- Kırsal alanda çalışan kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesini sağlanmasına yönelik olarak; mevcut çalışma koşullarının saptanarak sorunlarının tespiti, işverenlerin duyarlılıklarının artırılması, altyapı hizmetlerinin götürülmesi, çalışma sürelerinin yasal

teminat altına alınması ve takibi, kadınlara ve işverenlere iş güvenliği konusunda eğitimler verilmesi faaliyetleri,

- Kadın aile çiftçilerinin mesleki kapasitesini artırmaya yönelik olarak; bölgesel özellikleri dikkate alarak ilgili kurumlar arası işbirliği ve teknolojik yenilikler ile teknik bilgi kullanımını da içeren sürekli eğitim ve yayım programları düzenlenmesi, eğitim programlarının e-yaygın otomasyon sistemi üzerinden belgelendirilmesinin sağlanması, dezavantajlı grupların kendi işlerini kurabilmeleri amacıyla mesleğe yöneltilmesi ile iş ve meslek danışmanlığı yapılması faaliyetleri,

- Başta dezavantajlı kadın grupları olmak üzere kırsal alanda tarım dışı istihdam olanaklarını oluşturmaya yönelik alanların yaygınlaştırılması, bu gruptaki kadınların da sosyal güvenlik kapsamına alınmasının sağlanması, tarım dışı alanlarda istihdam ve gelir yaratacak projelere yer verilmesi ve desteklenmesi faaliyetleri,

- Kırsaldaki kadınların etkin ve aktif bir biçimde örgütlenmesine yönelik; kolaylaştırıcı hizmetlerin verilmesi, kooperatiflerde kadın üye kotasının bulunması zorunluluğunun getirilmesi, destek merkezlerinde sürekli eğitim hizmetlerinin verilmesi, iletişim ağı oluşturulması, başarılı kooperatifleri tanıtabilecek yayınların hazırlanması ve kooperatifler arasında ürün alışverişinin sağlanması (takas) faaliyetleri,

- Mevsimlik, gezici ve geçici kadın tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik; ürün ve bölgesel bazda işçi sayılarının ve çalışma koşullarının belirlenmesi, bu konudaki verilerin sürekli güncellenmesi ve veri bankasının oluşturulması, gezici tarım işçilerinin yerleştikleri birimlerde asgari insan ihtiyaçlarının giderilmesi için gerekli koşulların oluşturulması, gezici ve geçici tarım işçisi olarak çalışan kadınların çocuklarının bakımının sağlanacağı çocuk bakım ünitelerinin oluşturulması, illerde İŞKUR Müdürlüklerinin duyarlılıklarının artırılması, denetim sayısının ve denetimi yapacak personel sayısının artırılması, işverenlerin konu ile ilgili duyarlılıklarının artırılması ve aracılık koşullarına uyma konusundaki yasal yaptırımların takibinin yaptırılması faaliyetleri,

- Tarımda çalışan kadınların sosyal güvenlik kapsamına alınmasına yönelik; sosyal güvence prim ödemelerinde kadın çiftçilere devlet desteğinin sağlanması, kadınların sosyal güvenlik sistemine dahil edilmesine kolaylık getiren yasaların uygulanmasına yönelik Ziraat Odalarının etkin ve aktif hale getirilmesiyle izleme-değerlendirme çalışmalarının yapılması, sosyal güvenlik uygulamaları ile ilgili olarak tarımda çalışan kadınlara yönelik eğitim çalışmalarının yapılması ve mevcut prim ödeme gün sayısının kadınların çalışma koşulları ve ücret durumları dikkate alınarak yeniden düzenlenmesi faaliyetleri öngörülmektedir.

- **GTHB Stratejik Plan (2013-2017)**

GTHB tarafından 2013-2017 dönemine yönelik hazırlanan Stratejik Plan'da, tarımsal üretim ve arz güvenliği, gıda güvenilirliği, bitki sağlığı, hayvan sağlığı ve refahı, tarımsal altyapı ve kırsal kalkınma ve kurumsal kapasite olmak üzere 6 stratejik amaç ve bu amaçlar kapsamında gerçekleştirilmesi öngörülen 17 stratejik hedef belirlenmiştir. Tarımsal ve sosyal altyapı hizmetlerini geliştirmek, kırsal kalkınma ve refahı sağlayarak kırsal alanların cazibesini artırmak amaçları doğrultusunda kadınlar, gençler ve dezavantajlı gruplara öncelik verilmesi, hayata geçirilmesi, öngörülen strateji hedefleri arasında yer almaktadır.

2.6. Türkiye’de Tarım Sektöründe Kadınlara Yönelik Alternatif İstihdam Alanları

Ülkemizde entansif tarımın yaygınlaşması, tüketici tercihlerinin değişmesi, çevrenin kirlenmesi, erozyon, iklim değişikliği gibi faktörler, alternatif tarımsal tekniklerin geliştirilmesi ile doğal kaynakların ve ekosistemlerin korunması konularını gündeme getirmiştir. Bunun yanı sıra, kentlere olan yoğun göç sonucunda üretken ve gelir getirici iş imkanlarının artan kent nüfusunun özellikle kadın işgücünün istihdam talebini karşılamakta yetersiz kalması, verimli tarımsal istihdama yönelik yatırımlar ile tarım dışı istihdama yönelik yatırımların gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Kızılaslan, t.y.).

İstihdam kaynağı olarak yeni tarımsal iş kollarının oluşması kadınlar için oldukça önemlidir. Örnek olarak organik meyve, sebze, çiçekler ve hayvancılık ürünleri gibi ticari

değeri yüksek ürünlerin süpermarketlere ve ihracat pazarlarına arzları hızla artmakta, “yeşil tarım” olarak nitelendirilen çevreci ve çeşitlilik arz eden tarımsal faaliyetler başta AB ülkeleri olmak üzere ülkemizde ve dünyada hızla yükselmektedir. Yeni iş kolları, tarım sektöründeki yapısal değişiklikler açısından kadınların istihdamı için önemli sonuçlar doğurmaktadır (FAO, 2011b).

2.6.1. Organik Tarım Alanında Kadınlara Yönelik İstihdam Olanakları

Türkiye’de organik tarım, 1980’li yıllarda kuru üzüm ve incir gibi geleneksel ürünlerimizin organik olarak üretilmesi ve ihraç edilmesi ile başlamış olup, son yıllarda hızlı bir gelişme göstermiştir. 2004 yılında yayımlanan 5262 Sayılı Organik Tarım Kanunu ve 2013-2016 GTHB Organik Tarım Ulusal Eylem Planı ile sektöre yönelik tedbir ve teşvik içeren düzenlemeler getirilmiş ve GTHB’nin 2013-2017 Stratejik Planı’nda organik tarım, tarımsal üretim ve arz güvenliğinin güçlendirilmesi alanında belirlenen fırsatlar arasında sayılmıştır (TOBB, 2013).

Organik tarım, Bakanlığımız tarafından “*insan sağlığına ve çevreye zarar vermeyen ve üretimde kimyasal girdi kullanılmadan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı tarımsal üretim biçimi olup doğal dengeyi koruyarak hava ve su gibi yaşamsal kaynakların ve doğal hayatın korunmasını amaçlayan bir üretim yöntemi*” olarak tanımlanmaktadır (GTHB, t.y.c).

Organik tarım, toprağın yapısına zarar vermeden uygun bilgi ve teknoloji kullanılarak, tohumdan toprağa, girdiden işleme kadar belirli kurallar dahilinde denetim ve belgelendirmeyi gerektiren bir tarımsal üretim sistemidir (Anonim, 2013b). Arazinin verimli kullanılması, biyoçeşitliliği geliştirip iklim değişikliğine duyarlılığı azaltan sistemin emek yoğun olması kırsal alanlarda gıda güvenliği, beslenme ve sürdürülebilirliğe olumlu etki ederek küçük aile işletmeleri için önemli bir alternatif gelir kaynağı olma potansiyeli taşımaktadır (Usal, 2006).

Özellikle sürdürülebilir tarım uygulamalarında ekolojik ve ekonomik faydanın gözetilmesi, gıda güvenilirliği ve çevrenin korunması, bağ-bahçe tarımı olarak uygulanabilme imkanı, üretim, toplanma, hasat, kesim, işleme, tasnif, ambalajlama,

etiketleme, muhafaza, depolama, taşıma ile ürünün tüketiciye ulaşmasına kadar olan diğer tüm işlemlerde, kimyasal madde veya tarım ilacı kullanılmamasına yönelik eğilimler, ve pazarlama sürecinde aracılardan fazla olmaması ülkemizde kadınların organik tarıma olan ilgisini artırmıştır.

2013 yılı sonu verilerine göre 170 ülkede, dünya genelinde toplam tarımsal alanın %0,98'ine denk gelen 43.1 milyon hektarlık alanda, 1.9 milyon çiftçi organik tarımsal faaliyet ile uğraşmaktadır. Toplam organik tarım alanlarının 1/3'ü ve toplam üreticilerin %80'i gelişmekte olan ülkelerde bulunmaktadır (Anonim, 2014d). 1999 yılı verilerine göre, 11 milyon hektarlık alanda gerçekleştirilen organik tarımın 14 yıl içerisinde yaklaşık 4 katı oranında bir alana yayılmış olması sektörün gelişimi açısından dikkate değerdir.

Türkiye'de organik tarım Ege Bölgesi'nde çekirdeksiz kuru üzüm ve kuru incirle ihracata yönelik olarak 1984-1985 yıllarında başlamıştır (Bektaş, 2014). 2014 yılı itibariyle ortalama 33 bin üretici tarafından, 302 bin hektar gerçek üretim alanı ve 350 bin hektar doğadan toplama alanı, 8 bin hektar nadas alanı olmak üzere toplam 660 bin hektar alanda, 1 milyon 65 bin ton civarında organik üretim yapılmaktadır (GTHB, t.y.c).

Türkiye'de ÇKS'ye dahil olan ve en az bir yıl süre ile Organik Tarım Bilgi Sistemi'ne kayıtlı olarak organik tarım yapan çiftçilere, 2014 yılında dekar başına organik meyve ve sebze üretiminde, tarla bitkileri üretiminde, büyükbaş, küçükbaş hayvan, arı ve su ürünleri yetiştiriciliğinde ise hayvancılık desteklemelerine ilave olarak organik tarım destekleme ödemesi yapılmaya başlamıştır (Anonim, 2014e). Ayrıca, 2012-2016 Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı'nda ÇKS'ye kayıtlı kadın çiftçiler açısından sektörün cazip hale getirilmesi için optimum miktarda girdi kullanımlarının teşvik edilmesi hedefi kapsamında, kadınlara organik tarım konusunda eğitimler verilmesi ve bu metotlarla üretimde bulunan kadınlara yönelik destekleme mekanizmalarının oluşturulması faaliyetler arasında yer almaktadır (GTHB, 2012).

Türkiye'de organik tarım yapan çiftçilerin yararlanabileceği “temel destekler” olarak; alan bazlı destekler, düşük faizli yatırım ve işletme kredisi, Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması (ÇATAK) Programı, mazot, toprak analizi, Bombus Arısı ve biyolojik mücadele destekleri, hazine arazisi kiralama desteği, kalkınma ajansları

tarafından sağlanan proje desteklerinde organik tarım yapan çiftçilere öncelik verilmesi ve tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetleri sayılabilir (Ataseven, 2014).

ÇATAK Programı'nda, toprak ve su kalitesinin korunması, doğal kaynakların sürdürülebilirliği, erozyonun önlenmesi ve tarımın olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik alanların korunması amaçlanmakta ve program kapsamında destekleme yapılacak alanlarda, üç ayrı kategoride belirlenen uygulamalara 3 yıl süreyle ödeme yapılmaktadır. Bu kapsamda minimum toprak işlemeli tarım uygulamalarına, toprak ve su yapısının korunması ve erozyonun engellenmesi uygulamalarına ve çevre dostu tarım teknikleri ve kültürel uygulamalarına ödeme yapılmaktadır. Program 2015 yılı itibariyle 51 ilde uygulanmaktadır. 2015 yılı verilerine göre 2006-2015 yılları arasında 143.335 hektar alanda 44.122 üretici bu desteklemelerden faydalanmış ve bu üreticilere 151.360.989 TL ödeme yapılmıştır (GTHB, t.y.d).

Organik ürünlerin pazarlanması hususunda bir takım sorunlarla karşılaşılabilir. Türkiye'de üreticilerin büyük kısmının sözleşmeli tarım kapsamında organik tarım yapmaları ve bireysel kontrol ve sertifikasyon belgesine sahip olmamalarıyla paralel olarak, üreticilerin sözleşme yaptıkları firma ile fiyat konusunda anlaşamamaları, bu sebeple zaman zaman firma tarafından ürünün alınmaması veya verilen fiyat priminin yetersizliği, fiyat primlerinin zamanında ödenmemesi ve sonuç olarak ürünün konvansiyonel ürün olarak satılması sektörün büyümesini engellemektedir. Ayrıca verim dalgalanmaları ve kimyasal girdi kullanılmaması ürün kayıpları ve pazara girişe ilişkin diğer sorunları oluşturmaktadır (Bektaş, 2014).

Her ne kadar örgütlenme yetersizliğinin etkisiyle tüketiciye ulaşmada zorluk çekilse de organik üreticiler ile sözleşmeciler arasındaki anlaşmazlıkların etkisiyle bazı üreticilerin kendi birliklerini kurmaya başladıkları ve anlaştıkları kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarından sertifikalarını temin ederek, organik ürünlerini yurt içi ve yurt dışına pazarlamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu birliklere örnek olarak Organik Sebze Üreticileri Birliği, Organik Fındık Üreticileri Birliği ve Organik Tahıl Üreticileri Birliği verilebilir (Bektaş, 2014).

Bu sorunların çözümüne yönelik küçük aile çiftçilerinin sertifikasyon ve kontrol masraflarını karşılayarak pazara erişebilmelerine yönelik olarak söz konusu masrafların tamamının veya %50'sinin devlet tarafından karşılanması (Bektaş, 2014) ve sertifikaya yüksek meblağ ödeyemeyecek durumda olan çiftçilere yönelik olarak planlanan ve güven, sosyal ağlar, bilgi ve deneyim takası esasına dayanarak üretilmiş olma koşuluyla tüketicinin ürünü düzenli almayı taahhüt ettiği, üreticinin ise bu koşulları sağladığının sözünü verdiği ve örgütü aracılığıyla denetlenmeyi sağlayan katılımcı sertifikasyon sisteminin yaygınlaştırılması gerektiği görüşleri mevcuttur.

Türkiye'de katılımcı sertifikasyon sistemi, Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi, Çanakkale Ekolojik Yaşam İniyatifi (ÇAYEK), Doğal Besin ve Bilinçli Beslenme grupları tarafından uygulanmaktadır (Bektaş, 2014).

Semt pazarlarında organik ürünlerin satışının yaygınlaşması, alan tahsisi gibi kolaylıklar sağlanması, işletmelere geçiş sürecini (2-3 yıl) tamamladıktan sonra, işletme kredisi borcunu geri ödeme imkanları sağlanması içinde yasal düzenlemeler yapılması (Bektaş, 2014) ve kadınların oluşturduğu organik tarım üretici birlikleri kurulması ve desteklenmesi sektörün gelişimi için önem arz eden diğer etkenlerdir.

2.6.2. Kırsal Turizm ve El Sanatları Alanında Kadınlara Yönelik İstihdam Olanakları

Doğal çevre üzerinde kitlesel turizm sektörünün gelişmesi ve betonlaşmanın artmasının olumsuz etkileri son yıllarda artmıştır. 80'li yıllardan itibaren doğaya ve kültürel değerlere saygılı, koruyucu yeni turizm faaliyetleri gelişmeye başlamış ve ekolojik turizm anlayışı doğmuştur. Ekolojik turizm, "kırsal ve kültürel turizmin unsurlarını içeren, doğal kaynaklarının sürdürülebilirliğini güvence altına alan, yerel halkların ekonomik kalkınmasına destek olurken, sosyal ve kültürel bütünlüklerini koruyup gözetten bir kavram" olarak ifade edilmektedir. Bu turizm dalının alt kolu olan kırsal turizm dünyada yerel boyutta istihdam kolu olarak gelişmiştir (Dölekoğlu, Yıldırım, Atav, Polat, & Kurdular, 2014). Köy turizmi, yayla turizmi, tarım turizmi, çiftlik turizmi gibi kavramlarla da ifade edilmesine rağmen, bu faaliyet çeşidinde kırsal alan ortak payda olduğu için, kırsal turizm teriminin kullanılması savunulmaktadır (Karafakı & Yazgan, 2012).

Kırsal turizm, “temel olarak küçük çiftlikler olmak üzere, çiftliklere ek gelir sağlamak amacıyla bağ, bahçe, tarla, ahır, ağıl, kümes vb. tarımsal üretim alanları ile küçük ölçekli ve geleneksel gıda işleme tesisleri gibi faaliyet alanlarını ziyaret etmek, günlük işlerine katılmak, çiftlik evinde geceleme, gezinmek, eğlenmek, alışveriş yapmak ve bazen de eğitim almak gibi aktivitelerin bir veya birkaçını kapsayan bir turizm şekli” olarak tanımlanmaktadır (Türkben, Gül, & Uzar, 2012).

Kırsal turizm kapsamında agroturizm (çiftlik turizmi), yeme-içme turizmi gibi etkinlikler birçok bölgede kırsal alanların sportif, doğal, tarihi, kültürel açıdan turistik çekim merkezleri haline gelmesine yardımcı olmaktadır. Bu aktiviteler, yörelerde tarımsal faaliyette bulunan ailelere, yöresel tarım ürünlerinin tanıtılması ve pazarlanması, konaklama, yeme-içme, el işlerinin sergilenmesi, ata binme, ev ve el sanatlarını görme, yerel mimariyi görme, yöresel yiyecekleri tatma, geleneksel etkinliklere katılma, yöresel müzikleri dinleme gibi faaliyetlerle ek gelir alanı sunmakta, aile çiftçiliğinde girişimcilik ve yeniliği teşvik ederek kadınların kırsal ekonomiye aktif katılımlarının sağlanmasında etken olmaktadır (Kızılaslan, Ünal, Hanedar, Kızılaslan, & Kızıloğlu, 2014). İş alanlarının çeşitlilik kazanmasıyla kadınların üretkenlikleri ve kapasite gelişimleri artmaktadır.

Kırsal turizm, kırsalda yaşayan kadınlar için yenilikçi bir alan olup, faaliyetlerin çeşitlenmesine katkı sağlamakta, ürünlerinin ve hizmetlerinin değerlendirilmesine imkan tanımaktadır. Kadın ve genç çiftçilerin sosyo-ekonomik koşullarının iyileşmesini sağlayacak olan kırsal turizmin gelişmesiyle beraber söz konusu yörelere daha fazla ve daha iyi nitelikte sağlık, eğitim ve ulaşım hizmetlerine ulaşabileceği öngörülmektedir. Sektörler arası işbirliğinin güçlenmesiyle birlikte kadınların pazarlara ve finans kaynaklarına erişimine de katkıda bulunmaktadır (Karafakı & Yazgan, 2012).

Avrupa ülkelerinde çiftçilerin %10-20’si kırsal turizm alanında faaliyet göstermektedir. İtalya’da sadece Apulia bölgesinde 2000-2008 yılları arasında agroturizmden elde edilen gelir 4.114.286 avrodur (Dölekoğlu, Yıldırım, Atav, Polat, & Kurdular, 2014). AB’de 2000-2006 Kırsal Kalkınma Konsey Tüzüğü’nde turistik aktivitelerin ve turizmle ilişkili faaliyetlerin teşvik edilmesi çalışmaları programa alınmıştır (Kuşat, 2014). Bu gelişmelere paralel olarak Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF) tarafından mali destek sağlanarak, kırsal turizm altyapısının geliştirilmesi, mesleki

vasıfların artırılması, turizm işletmelerinin geliştirilmesi faaliyetleri desteklenmiş, konaklama ve diğer turizm tesislerinin ıslahı için bu mali destekler kullanıma sokulmuştur (Kuşat, 2014). AB Komisyonu'nun 2007-2013 dönemi AB Kırsal Kalkınma Politikası'nda da kırsal turizme ağırlıklı olarak yer verilmiş, hem üye ülkelerde hem de aday ülkelerde kırsal turizm faaliyetlerinin desteklenmesi hedeflenmiştir (Kuşat, 2014).

Türkiye'de kırsal turizmle bağlantılı olarak yöresel el sanatları ve geleneksel değerlerin ortaya çıkarılmasında ilk farkındalığı yaratan belgelerden biri, GTHB tarafından oluşturulan Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu Raporu'dur. IPARD Programı kapsamında da yer alan kırsal turizm, kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi alt başlığıyla değerlendirmeye alınmış olup (Kuşat, 2014), söz konusu destekleme ile küçük girişimciler veya çiftçiler tarafından kurulacak pansiyon, “yatak ve kahvaltı” konaklama ve restoran hizmetlerinin gelişimi, çiftlik turizmi tesislerinin kurulması, geliştirilmesi ve turistik tesislerin gelişimi amaçlanmaktadır. Uygun makine-ekipman alımı, yapım işleri, hizmet alımı (genel harcamalar) ve görünürlük harcamaları toplamının %50'si söz konusu destekleme kapsamında yer almaktadır (TKDK, 2015e).

Türkiye'de öne çıkan kırsal turizm faaliyetleri arasında Doğu Anadolu Turizm Gelişim Projesi, Kastamonu Azdavay'da Eko-turizmin Geliştirilmesi Projesi, Manisa İli Tekelioğlu Köyü Kırsal Turizm Gelişim Projesi, Küre Dağları ve Zümrüt Köyü örneği, Gökçeada örneği: Organik Yaşamı Adada Öğrenmek Projesi, İzmir ili Şirince köyü örneği, Göreme örneği, Mumcular örneği, Beypazarı, Pastoral Vadi Ekolojik Yaşam Çiftliği örneği ve Organik Çiftliklerde Tarım Turizmi ve Gönüllü Bilgi, Tecrübe Takası Projesi (Ta-Tu-Ta) yer almaktadır (Dölekoğlu, Yıldırım, Atav, Polat, & Kurdular, 2014). Ankara'nın Beypazarı ilçesindeki kırsal turizm faaliyetlerine yakından bakıldığında, ilçede çoğunluğunu kadın çiftçilerin teşkil ettiği 1500 ailenin ürettikleri yöresel gıdaları ve tarım ürünlerini satarak alternatif gelir gelir kaynakları elde ettikleri görülmektedir (Güneş & Keskin, 2014).

Kırsal turizmin Türkiye'de geliştirilmesi ve güçlenmesine yönelik, Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı 2013'de, Türkiye'nin doğal, kültürel, tarihi ve coğrafi değerlerini koruma-kullanma dengesi içinde sürdürülebilir turizmin tanıtılarak eko-turizm,

kırsal turizm ve agroturizm konularında kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarının bilinçlendirilmesi vizyona yönelik ilkeler arasında gösterilmektedir (Kuşat, 2014).

UKKS 2014-2020’de, kırsal alandaki doğal ve kültürel varlıkların zenginliği ve çeşitliliği potansiyeline, turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin geliştirilmesi açısından vurgu yapılarak, bu kapsamda “turizm ve rekreasyon faaliyetleri ile bunlarla ilgili hizmetlerin iyileştirilmesi, tanıtım faaliyetlerinin etkinleştirilmesi, kırsal alanlarda turizmde yapılanma ve fon yaratma, potansiyeli olan bölgelerde turizme uygun alt ve üst yapı geliştirme modellerinin oluşturulması, turizmin ekonomik ve çevresel etkilerinin tespiti ve takibinin kurumsallaştırılması, turizmin sürdürülebilir kılınması” yollarıyla turizmin kırsal alan ekonomisine katkısının artırılacağı vurgulanmaktadır (Anonim, 2014b).

Kırsal turizmin yeni gelişmekte olan bir alan olması sebebiyle yeterince yaygın ve bilinir olmaması, kırsal alanda yaşayanların doğal, kültürel kaynaklar, uzmanlaşma ve yabancı dil konularında bilgi birikim ve tecrübe eksikliği yaşamalarının iletişimde kopukluk ve tanıtım yetersizliği doğurması, bu faaliyet alanında yeterli sayı ve etkinlikte örgütlenme bulunmaması ve var olan örgütlenmeler arasında da koordinasyonsuzluk olması karşılaşılan zorluklar olarak sıralanabilir (Ün, Tutar, Tutar, & Erkan, 2012). Kırsal turizmin yeni bir iş kolu olmasından ötürü destekleme ve teşvikler, eğitim yayım faaliyetleri henüz yaygınlaşmış durumda değildir (Dölekoğlu, Yıldırım, Atav, Polat, & Kurdular, 2014). Bu alanda, kapsamlı strateji ve master planları hazırlanması durumunda (Karafakı & Yazgan, 2012), yatırımcıların istatistikleri, potansiyelleri, tehditleri ve fırsatları bilerek, uzun vadeli plan yapabilecekleri düşünülmektedir.

El Sanatları:

Turistik faaliyette bulunan insanların birincil beklentisi yeni yerler görme, yeni kültürler tanıma olsa bile, kırsal turizm amacıyla yola çıkan turistler, yöresel bazlı tarımsal üretim ile tarihi ve doğal değerlerin yanı sıra yöresel kültürü de tanımak istemektedirler (Kuşat, 2014). Bu bağlamda da yöresel el sanatlarının rolü oldukça büyüktür.

Yeni politik yaklaşımlar, kırsal alanlardaki doğal ve kültürel kaynakları korumak ve artırmak için çözüm önerileri ortaya koymaya çalışırken, sonuçta gelişmelerin avantajlarını

yakalamak için yerel insan sermayesinin kabiliyeti ve miktarının oldukça önemli olduğunu anlamışlardır (Nylander & Hall, 2004).

El sanatları; hayvanların lif ve derileri, boynuz ve kemik gibi atık materyalleri, bitkisel üretimde pamuk, keten, kenevir gibi bitkiler ile arpa, buğday, çavdar, mısır gibi bazı bitkilerin atık kısımları (sapları, koçan yaprakları vb.), bazı ayva, ceviz, soğan, nar gibi bitkilerin ise yaprak, meyve dış kabukları ve farklı aksamalarının kullanılması gibi çeşitlikler içermesi sebebiyle kırsalda kadınlar için alternatif bir tarımsal iş kolu olarak yer almaktadır. Bunların dışında kök boya, cehri, ılgın, söğüt ve benzeri bitkiler de el sanatları alanında kullanılan diğer araçlardır.

El sanatlarının avantajları “yöreye özgü hammaddenin kullanılması, aile çiftçilerinin ihtiyaçlarına cevap verirken diğer yandan ihtiyaç fazlalığının pazarlanarak ek gelir elde edilmesi, çevre kaynaklarının sürdürülebilir şekilde kullanılmasına yardımcı olması, kadın, erkek ve ailesel iş gücünün atıl kalmadan kullanılarak kırsal iş gücünün değerlendirilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır (TRGM, 2015a).

Küçük aile işletmelerinde en fazla üretilen el sanatları halı, kilim ve bez dokumacılığıdır. Dokumacılık özellikle kırsal yaşamda kadınlar için uygun iş alanıdır ve büyük sermaye ya da kaynak çeşitleri gerektirmemektedir. Ayrıca bu işteğal alanı günümüzde belediyeler ve halk eğitim merkezleri gibi kamusal kurum ya da kuruluşlarca eğitim, yayım, kredi gibi kaynaklarla desteklenmektedir. Bu faaliyetlerden elde edilen ürünler kırsal turizmde pazarlanma olanağı bulmaktadırlar.

Kırsal alanda el sanatlarının üretimden pazarlamaya kadar olan aşamaları incelendiğinde, aile çiftçilerinin öncelikle tarımsal faaliyetlerden elde ettikleri hammaddeyi (yün, tiftik, keçi kılı vb.) pazarladıkları gözlemlenmekte, pazarlanamayan ürünlerin ise örgü ve dokuma gibi el sanatları ürünleri haline getirilip ihtiyaçların karşılandığı gözlemlenmektedir. Bu el sanatlarına örnek olarak Rize geleneksel dokumalarından feretiko (Rize bezi), Karadeniz Keşan dokumaları, Eflani çemberleri, Kargı bezi, Merzifon potlu çarşafı, Babadağ çarşafı, Yeşilyurt dokumaları, Ayancık dokumaları ve benzeri dokumalar sayılabilir.

İpekböcekçiliği örneği incelenecek olursa; Hatay, Alanya, Bilecik, Bursa gibi bazı yörelerde ipekböcekçiliğinden elde edilen kuru koza, iplik ve dokuma olarak doğrudan yöresel ürüne dönüştürülmekte, bu ürünler iç ve dış pazarda pazarlanmasıyla gelir elde edilmektedir.

Bir diğer el sanatı örneği olan bitkisel örücülük faaliyeti, tarımsal ürünlerin (üzüm, fındık, çay vb.) hasadında, taşınmasında, saklanmasında ve ambalajlanmasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bazı yörelerde hayvansal üretim atıklarından olan boynuz ve kemikten tarak, bıçak ve baston sapları, deriden yer yaygıları, çanta, cüzdan, kemer, ayakkabı (yemeni), semer ve takı gibi ürünler diğer el sanatı iştiğal alanlarıdır (Söylemezoğlu, Yanar, Kayabaşı, & Erdoğan, 2014).

Kültür İl/İlçe Müdürlükleri ve Halk Eğitim Merkezleri, Çiftçi Eğitim Merkezleri gibi çeşitli kamu ve özel kurum/ kuruluşları, sosyal sorumluluk kapsamında yürüttükleri projelerle el sanatlarını desteklemektedir. Verilerin yetersizliğinden yöresel ürünlerin köy ve semt pazarlarında ne kadar yer aldığı ve bu ürünlerin pazarlanmasından ne kadar gelir elde edildiği bilinmemektedir. El sanatları ile uğraşanların belediye ve esnaf odalarınca kayıt altına alınması, ürettikleri ürünlerin değerlendirilmesi ve pazarlanması aşamalarında desteklenmeleri için avantaj sağlayacağı öngörülmektedir (Söylemezoğlu, Yanar, Kayabaşı, & Erdoğan, 2014).

Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Eylem Planı'nda, kadınların özgüven sorununun olması, örgütlü olmamaları, tarımsal üretim dışında yaptıkları gıda ve el sanatları ürünleri gibi üretimlerin küçük ölçekli, standart olmayan ve dolayısıyla pazar yaratamayan ürünler olması ve kayıtlı ölçek ekonomisine geçememeleri girişimcilik ve pazarlama konusundaki temel sorunlar olarak saptanmıştır. Plan'da, kadınların el emeklerini değerlendirebilecekleri alanların oluşturulması, kadınların el sanatlarına özendirilmesi-yönlendirilmesi hedefleri belirlenmiştir. Bu kapsamda, istihdama katkı sunacak proje fikirleri olanların İŞKUR'un düzenlediği girişimcilik kurslarına yönlendirilmesi, kadınların yeni beceriler edinebilecekleri sertifika programı bulunan kursların açılması, kurstan başarıyla mezun olan kadınlara ve genç kızlara iş imkanı sağlanması ya da girişimcilik, pazarlama gibi konularda eğitim verilmesi öngörülen faaliyetler arasında sayılmıştır.

Girişimcilik özelliği taşıyan kadınlara, bilgi ve beceri geliştirme yoluyla istihdamlarına yönelik katkı sağlamak, üretilen tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi, ambalajlanması, markalaşması ve satışa sunulması, yerel ürünlerin oluşturulması, korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, el sanatları, eko turizm gibi konularda iş kurmalarına imkân vermek ve hibe programlarından faydalanmalarını öğretmek amacıyla hazırlanan bir proje 2014 yılında İzmir ilinde hayata geçirilmiştir. Proje ile 50 kadın çiftçi KOSGEB işbirliği ile 10 gün süreli “Uygulamalı Girişimcilik” eğitimi alarak proje hazırlamıştır. Proje Değerlendirme Komisyonu tarafından 50 proje incelenerek puanlanmış birinci olan proje Bakanlığımızca desteklenmiştir. Kadınların projelerinin sunumlarının yapıldığı “Proje Pazarı” faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Proje puanları dikkate alınarak 18 kadın çiftçinin katıldığı, kadın girişimciliği üzerine işletme ziyaretlerinin yapıldığı Avusturya-Macaristan’a çalışma ziyareti gerçekleştirilmiştir (GTHB, 2015b).

2.6.3. Tıbbi ve Aromatik Bitki Yetiştiriciliği Alanında Kadınlara Yönelik İstihdam Olanakları

Bitkisel kökenli ilaç ve kozmetik kullanımı binlerce yıldan beri bilinen bir yöntem olmakla birlikte, 20. yüzyıldan itibaren tıbbi ve aromatik bitkiler sektörü, sanayileşme sürecinin etkisiyle sentetik ve yarı sentetik ham maddelerin kullanımıyla gerilemiş fakat bu maddelerin de yol açtığı medikal ve ekonomik sorunların baş göstermesi 1990’lardan itibaren tıbbi ve aromatik bitki sanayinin büyümesine yol açmıştır (Hasdemir & Ayhan, 2015).

Tıbbi ve aromatik bitkilerin genel geçer bir tanımı olmamakla birlikte tıbbi bitkiler “tamamı veya çeşitli kısımları doğrudan doğruya ilaç sanayide yarı sentez için ön madde bulunduran veya etkili maddesi elde edilerek çeşitli hastalıkların tedavisinde dahilen veya haricen kullanılan bitkiler” olarak tanımlanmaktadır (Arslan, 2015). Aromatik bitkiler ise güzel koku ve tat vermek için kullanılan bitkiler olarak tarif edilmektedir (Bayram, ve diğerleri, t.y.).

Günümüzde bu bitkiler; birçok kimyasal için ham madde olmakla birlikte ilaç, bitkisel çay, kozmetik, gıda takviyeleri, gıda boyaları, gıda katkı maddeleri, nutrasotikler, bitkisel kökenli veteriner ve zirai mücadele ilaçları, temizlik ürünleri, tekstil sanayii, balık

yemi, biyogübre, biyoyakıt, biyodizel, insektisit, süs ve kuru çiçekçilik ve fitokimyasallar vb. alanlarda kullanılmaktadır (Hasdemir & Ayhan, 2015).

Tıbbi ve aromatik bitkilerin üretimlerinin net olarak miktarı ve kapladığı üretim alanı istatistiklere yansımamakla birlikte dünyada tıbbi bitki türünün yaklaşık 4-6 bin, ticareti yapılan tür sayısının ise 3 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir (Schippmann, Leaman, & Cunningham, 2006). Tıbbi ve aromatik bitkilerin %50'si gıda, %25'i kozmetik ve %25'i ilaç sanayinde kullanılmaktadır (Faydaoğlu & Sürücüoğlu, 2011). Dünyada tıbbi ve aromatik bitkilerin en yoğun kullanıldığı ve ticaretinin yapıldığı ülke Çin olmakla birlikte (kültürü yapılan tür sayısı 100-250, ekim alanı 450-500 bin hektar) (Arslan, 2015), Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İspanya, İngiltere ve ABD bu alanda ticarete söz sahibi ülkelerdir. Avrupa ve ABD'de 1991-2011 arasında söz konusu ürünlerin ticaret hacminde %10 büyüme gerçekleşmiştir (Hasdemir & Ayhan, 2015).

Türkiye'de haşhaş, kimyon, safran, anason, rezene, kişniş, nane, fesleğen, çörekotu, çemen, kırmızıbiber yağ gülü, çay, kudret narı ve şerbetçi otu kültürü yapılan bitkiler olup bunlara yakın zamanda biberiye, ekinezya, kebere, kekik, lavanta, papatya, çöven, sarı kantaron yanında kardelen, salep, göl soğanı, yılan yastığı, yılan bıçağı, zambak, lale gibi bazı yeni bitkiler eklenmiştir. Ülkemizde 60 civarı tıbbi ve aromatik bitkinin kültürü yapılmaktadır (Arslan, 2015). Yeterli kültür yapılamadığı için, üretim ihtiyacı karşılamaya yetmemekte ve ithalat yapılmaktadır.

Tıbbi ve aromatik bitkilerin yayla, dağlık kesimler ve orman köylerinde de yetiştirilebiliyor olması bu dezavantajlı bölgelerde yaşayan kesim için alternatif istihdam alanı sağlamakta olup, kadınların üretime katılması ile bahse konu alan gelir artırıcı nitelik taşıyan bir üretim alanı haline gelmektedir. Çanakkale'nin Nusratlı köyünde üç yıl önce başlayan bir projeye köydeki kadınlar Kaz Dağı'ndan toplanan adaçayı, ısırgan otu, papatya, ebegümece ve kekik gibi bitkileri toplayıp satmaya ve gelir elde etmeye başlamışlardır (GTHB, 2015c).

Türkiye'nin coğrafik ve topografik özellikleri, bitki örtüsü çeşitliliği ile coğrafi konumu tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliğinin ve ticaretinin genişletilmesi için fırsat sunmaktadır (Arslan, 2015).

Bu alana yönelik uygulanan proje ve politikalar incelendiğinde, bu alanın iyi tarım uygulamaları alanında yer almakta olup bu kapsamda bu bitkileri yetiştiren çiftçilere IPARD kapsamında Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi tedbiri altında destekleme verilmektedir. Başvuru şartlarını sağlayan çiftçilere tıbbi ve aromatik özelliği olan bitkilerin ekilmesi, işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik makine-ekipman alımı, yapım işleri, hizmet alımı (genel harcamalar) ve görünürlük desteklemeleri verilmektedir. Bu destekleme oranı uygun harcamalar toplamının %50'si oranındadır (TKDK, 2015d).

GTHB'nin 2015 yılında destekleme kapsamına aldığı tıbbi ve aromatik ürünlerde; tarımsal üretimin iç ve dış talebe uygun bir şekilde geliştirilmesi ve doğal ve biyolojik kaynakların korunması yanında kırsal kalkınmanın sağlanması, Türkiye'de tıbbi ve aromatik bitkiler ile boyamada kullanılan bitkilerin üretimlerinin artırılması, ürünlerin çeşitlendirilmesi, kalitenin iyileştirilmesi amaçlarıyla 2015-2017 yıllarını kapsayacak İttri ve Tıbbi Bitkiler ile Boya Bitkileri Üretimini Geliştirilmesi Projesi başlatılmıştır. Proje kapsamında ilk etapta Denizli kekiği, Isparta gülü ve lavantası, Karabük safranı, Hatay defnesi ve Ege Adaçayı daha sonra diğer illere özgü bitkiler dünya standartlarında üretilerek mamul ürünler şeklinde dünya pazarlarına sunulacaktır (Gümüş M. , 2015). Bu proje ile, bu bitkilerin arz açığının kapatılmasında önemli bir adım atılmış olmakla birlikte kadın çiftçilerin ağırlıklı istihdamının gerçekleşmesi durumunda kırsalda yaşayan kadınlar için cazip bir üretim alanı oluşmuş olacaktır.

Kadın istihdamına yönelik olarak bu iş kolunun kamusal ve özel sektör desteklerinin artarak devam etmesi durumunda daha fazla türün kültüre alınarak üretim ve pazarlama imkanlarının gelişeceği, pazar odaklı nitelik ve nicelikte üretim gerçekleşeceği öngörülmektedir (Gürbüz & Karahan, 2014).

2.6.4. Örtüaltı Yetiştiriciliği Alanında Kadınlara Yönelik İstihdam

Olanakları

Örtüaltı tarım, bitkilerin mevsimleri dışında yetiştirilmelerine olanak tanıyan ve alçak plastik tüneller ile seralarda yapılan tarımsal faaliyet olup (Tüzel, ve diğerleri, t.y.), örtüaltı yetiştiriciliğinin kayıt altına alınması, izlenmesi ve raporlanması suretiyle ve

üretim geliştirilmesi, teşvik edilmesi ve planlı üretim politikalarının oluşturulabilmesi amacıyla Örtüaltı Kayıt Sistemi Yönetmeliği 25/06/2014 tarihli ve 29041 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

GTHB’nin verilerine göre Türkiye’de yıllık 6.5 milyon ton meyve-sebze ve 1.1 milyar adet süs bitkisi örtüaltı yetiştiricilikten elde edilmektedir. TÜİK 2014 verilerine göre, ülkemizde toplam örtüaltı yetiştiriciliği 64.911 hektarlık alanda yapılmakta olup en fazla uygulanan il Antalya’dır. Antalya ilinin toplam örtüaltı alanı 23.980 hektardır. Ülkemiz cam sera alanlarının %82,2’si (6.636 ha), plastik sera alanlarının %53,3’ü (14.849 ha) ve plastik tünel alanlarının %9,7’si (2.493 ha) Antalya ilinde bulunmaktadır. GTHB 2014 verilerine göre, Antalya ile birlikte Mersin, Adana ve Muğla örtü altı üretiminin %90’ını yapan illerdir.

Türkiye’de kadın çiftçiler açısından önemli bir istihdam alanı olan örtüaltı tarımın en yoğun olarak yapıldığı bölge olan Antalya Aksu’da gerçekleştirilen ve başlıca geçim kaynakları seracılık faaliyetleri olan çiftçileri kapsayan araştırmada, kadınların seracılık faaliyetlerine erkeklere oranla daha çok katıldığı tespit edilmiştir. Araştırma sahasında, kadınların günde ortalama 1.9 saat, erkeklerin ise 1.2 saat serada çalıştıkları gözlemlenmiştir (Kutlar, 2014).

Türkiye’de örtüaltı tarımın çoğunlukla güney kıyılarımızda yoğunlaşmasının sebebi ekolojik koşulların bu bölgelerde elverişli olmasıdır (Sevgican, Gül, Tüzel, & Eltez, t.y.). Bunun yanı sıra son yıllarda jeotermal alanlarda klima kontrollü büyük sera işletmelerinin kurulmasıyla iklime bağımlılık azalmaya başlamıştır. Jeotermal enerji, sıcaklığına bağlı olarak başta elektrik üretimi olmak üzere konut ısıtması, termal turizm-tedavi, sera ısıtması ve endüstri alanlarında kullanılmaktadır. Ancak bu kullanım düzeyi kaynakların yaklaşık %4’ü seviyesinde olup ülke kapasitesine oranla oldukça düşüktür (TOBB, 2013).

Son yıllarda ülkemizde örtüaltı tarımsal faaliyetlerin artış gösterme nedenleri; bu tarım metodunun birim alandan yüksek verim alınmasını sağlayarak dar alanların marjinal olarak değerlendirilmesine olanak vermesi ve aynı zamanda yıl içerisinde düzenli bir işgücü kullanımı sağlaması (Sevgican, Gül, Tüzel, & Eltez, t.y.), tarla kökenli ürünlere nazaran mevsiminden önce pazarlara sunulabilerek iç talebe cevap verebilmesi, aile

işletmeciliği olması ve 1990-95 yılları arasında sağlanan %25'lik kaynak kullanımı ve destek fonu teşvikleridir (Tüzel, ve diğerleri, t.y.).

Örtüaltı tarımla uğraşan işletmecilere GTHB tarafından hem yatırım hem de üretim aşamasında destek verilmektedir. Yatırım aşamasında;

- En az bir dekar büyüklüğündeki seralarda yetiştiricilik yapan üreticilere Ziraat Bankası veya Tarım Kredi Kooperatiflerince %25-%50 arasında indirim yapılmak suretiyle kredi kullanılabilmektedir,

- Alternatif enerji kaynakları (jeotermal, güneş enerjisi) kullanılarak yapılan sera projelerine belirli bir üst limite kadar %50 hibe desteği sağlanabilmektedir,

- Maliye Bakanlığı Milli Emlak Genel Müdürlüğü'nce yayımlanan 324 ve 335 sayılı Milli Emlak Tebliğleri uyarınca teknolojik ve jeotermal sera yatırımı yapacak müteşebbislere, belirli kriterler çerçevesinde hazineye ait taşınmazların kullanma izni veya irtifak hakkı tesis edilebilmektedir,

- Jeotermal kaynaklı teknolojik seralar için ihtiyaç duyulan yerlerin tahsis amacı değişikliği taleplerinde istenecek bilgi ve belgeler ile tahsis amacı değişikliği yapılabilmektedir,

- Örtüaltı Kayıt Sistemine kayıt yaptıran üreticiler, Tarım Sigortaları Havuzu (TARSİM), Bombus arısı, Biyolojik ve Biyoteknolojik Mücadele desteklemelerinden, ayrıca sübvansiyonlu kredilerden faydalanabilmektedir,

- Seracılık yatırımlarında bölgelere göre değişen oranlarda teşvikler sağlanmaktadır.

Üretim aşamasında ise, Örtüaltı Kayıt Sistemi'ne kayıtlı işletmeciler, TARSİM Sera Sigortası, Tarımsal Yayım ve Danışmanlık, Mazot, Gübre, Toprak Analizi, Örtüaltı İyi Tarım, Bombus Arısı, Biyolojik ve Biyoteknolojik Mücadele Desteklemelerinden ve Sübvansiyonlu Kredilerden faydalanabilmektedir. Ayrıca yerel bazda Kalkınma Ajansları'ndan, yerel yönetimlerden, IPARD Fonlarından destekleme, eğitim yayın, danışmanlık, projeler gibi konularda destek alınabilmektedir.

Kırsal alanda yaşayan kadınlar için mevsimlik işgücü göçünün önlenmesi, ücretsiz aile işçiliğinden, üretken gelir getirici işgücüne katılımın sağlanması avantajları sunan örtüaltı tarım faaliyetleri kapsamında, topraksız jeotermal seracılık faaliyetlerinin farklı

bölgeler düzeyinde kadın çiftçileri odak alarak genişlemesiyle daha fazla kadın işgücüne ulaşılması hedeflenmektedir.

3. AİLE ÇİFTÇİLİĞİNDE GENÇLERİN YERİ VE ÖNEMİ

Sanayi ve hizmetler sektörünün hızla büyümesi ve kırsaldan kente hızlı göçle birlikte, tarihte ilk kez, dünya genelinde kentlerde yaşayan nüfus, kırsal alanlarda yaşayan nüfusu geçmiş bulunmaktadır. BM Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün, 2050 yılında dünyada her 10 kişiden 7'sinin kentlerde yaşayacağına yönelik tahminlerine göre bu durum aynı zamanda kırsaldan kentlere yoğun genç nüfus hareketi anlamına gelmektedir (WHO, 2010).

Gençlerin tarım sektörünü yaşam planlamalarından çıkarması dünya genelinde politika üreticileri ve uluslararası camiada artan kaygılara neden olmaktadır. Dünya genç nüfusunun %85'inin, tarımın önemli iş kolu olduğu gelişmekte olan ülkelerde yaşıyor olması, gençlerin kırsal alanda ve tarımda tutulmasını dünya kalkınma gündeminin öncelikleri arasına getirmiştir. Fakat sorunun çözümüne yönelik girişimler yetersizliğini korumaya devam etmekte, Dünya Bankası'nın genç odaklı aktivitelerinin sadece %10'u kırsal alanları kapsamaktadır (ILO, 2012).

Tarım alanında yer alan genç nüfus, genellikle spesifik olarak sektörün gençlere yönelik zorlukları ve fırsatları kapsamında ülkeler ve uluslararası örgütlerce incelenmemiş, kırsaldaki genç nüfus istatistikleri çoğunlukla eksik kalmış ve mevcut istatistiklerin de yaş, cinsiyet ve coğrafi lokasyon gibi belirleyici faktörleri göz ardı ettiği tespit edilmiştir (FAO, IFAD, CTA, 2014).

Gelişmekte olan ülkelerde eğitim yayım faaliyetlerinin, finansal kaynakların, kırsal alt yapı hizmetlerinin, gençlerin aktif katılım sağladığı kooperatiflerin ve politika diyaloglarının yeterli düzeyde olmaması kırsal alanlardan kentlere göçü hızlandırmaktadır. Bu trendi tersine çevirebilecek ve genç nüfusu tarım alanında tutabilecek çevre ve sağlık odaklı inovasyon içeren yeni teknolojiler ve yeşil tarım uygulamaları gıda güvenliği, üretim artışının sağlanması ve kaynakların sürdürülebilirliği için yeni ve çeşitlendirilmiş fırsatlar sunmaktadır. BM Binyıl Kalkınma Hedeflerinden biri olan Çevresel Sürdürülebilirliğin Sağlanması Hedefi (MDG7) ve 2015 Sonrası Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri küresel çapta bu alana yönelimi teşvik etmekte, AB ise 2013 Sonrası OTP

kapsamında Greening ödemeleriyle yeşil ve verimli tarım uygulamalarını desteklemektedir. Bu gelişmeler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tüm üretken sektörlerinde olduğu gibi tarım sektöründe de politika ve programlarının bu yönde ilerlemesini hızlandırmaktadır.

Gençlerin tarımsal yeniliklere ve teknolojilere daha açık olmaları, geleneksel tarım ile yeni teknolojileri sentezleyen, verimli ve çevreci yeni gelişen alternatif tarımsal istihdam alanlarına erişim için fırsatlar sunmakta, tablet, cep telefonu, internet, sosyal medya gibi kitle iletişim araçlarını yoğun olarak kullanmaları, farklı niteliklerde spesifik pazarlara (niş pazarlar) açılmalarına yardımcı olmaktadır (IFAD, t.y.).

Gençlerin söz konusu istihdam alanlarına ve pazarlara erişim sağlamalarında genç çiftçi kooperatifleri en belirgin role sahip araçlardır. Kooperatif üyesi olmak genç çiftçiye üretim ve pazarlamada yardımcı olacak kaynaklara erişimi kolaylaştırırken diğer yandan entelektüel birikim, özgüven, kolektif çalışma ruhu kazandırmakta ve karar alma mekanizmalarına katılımı sağlamaktadır (FAO, 2012b).

Genç çiftçi organizasyonlarının insan ve finans kaynaklarından genellikle yoksun oluşu ve informal niteliği dezavantajlı bir durum olarak değerlendirilse de diğer çiftçi organizasyonlarında gençlerin karar alma mekanizmalarındaki temsil eksikliği, genç çiftçi organizasyonlarının yaygınlaştırılmasının önemini artırmaktadır.

2011 yılında Peru, Sri Lanka ve Senegal’de gerçekleştirilen çalıştaylarda genç çiftçi ve genç çiftçi organizasyonu temsilcilerince kooperatiflerde genç çiftçilerin temsili ve etkinliğinin güçlendirilmesine yönelik öneriler ele alınmış ve 2012 yılında düzenlenen IFAD Çiftçi Forumu’nda bu önerilere son şekli verilerek kooperatiflerin, hükümetlerin ve donörlerin dikkatine sunulmuştur (FAO; IFAD; MIJARC, 2012).

Bu kapsamda belirlenen altı öneri olarak;

1. Kooperatiflerde genç çiftçilerin temsili ve yönetim mekanizmalarına katılımları açısından genç hassasiyeti öne çıkarılarak, genç çiftçi kooperatiflerinin yaygınlaşmalarının teşvik edilmesi,

2. Kooperatiflerde genç çiftçilere izleme, değerlendirme ve tavsiye mekanizmalarında yer verilmesi,
3. Geleneksel tarımsal bilgi ve deneyim göz ardı edilmeden yenilikçi yaklaşımların teşvik ederek gençlerin tarıma ilgilerinin çekilmesine yardımcı olunması,
4. Kooperatifler, hükümetler ve donörlerin işbirliği ve koordinasyonunda genç odaklı tarımsal kalkınma proje ve programlarının tasarlanması ve genç çiftçilerin katılımlarıyla hayata geçirilmesi,
5. Kooperatifler, hükümetler ve uluslararası toplumun tarımın görünürlüğüne artmasında aktif rol oynamaları, çiftçi birlikleri başarı hikayelerinin paylaşılması veya genç kadın ve erkeklerin tarımsal eğitim veren okullara yönelmelerini sağlayabilecek platformların oluşturulması,
6. Donörler ve hükümetlerin genç çiftçi kooperatiflerinin kalkınması amacıyla spesifik finansal destek sağlamaları vurgulanmıştır.

3.1.Dünyada Aile Çiftçiliğinde Gençlerin Yeri ve Önemi

BM, 15-24 yaş aralığındaki insanları genç olarak tanımlamaktadır (UNESCO, t.y.). Bu tanımlama çerçevesinde Dünya’da 1.2 milyar genç nüfus bulunmakta ve bunun %90’ı gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Bu rakam, global nüfusun %18’ine ve toplam çalışma yaşındaki nüfusun %25’ine denk gelmektedir (BM, 2015b).

İstihdam rakamları incelendiğinde ILO küresel istihdam eğilimi 2014 raporuna göre dünyada 202 milyon iş arayan nüfus bulunmakta, bunun 74.5 milyonunu ise genç nüfus oluşturmaktadır. Genç nüfusta işsizliğin dünyada en fazla görüldüğü bölge Ortadoğu-Kuzey Afrika bölgesidir. Bu bölgede genç nüfus işsizliği 2014 yılı verilerine göre %29,5’tir (ILO, 2015).

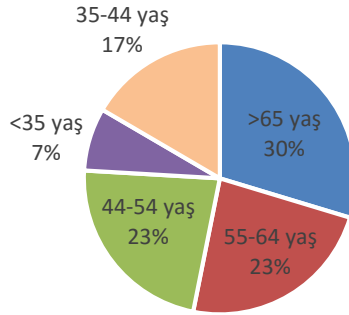
Sahraaltı Afrika ve Güney Asya’daki genç nüfusun yüzde 70’i kırsal alanlarda yaşarken, bu oranın yarıdan fazlası tarımsal faaliyetlerle istihgal etmektedir (ILO, 2012). Gelişmekte olan ülkelerde genç nüfusun %93’ü gelirin düşük olduğu sosyal güvencenin olmadığı, çalışma şartlarının güvensiz olduğu kayıt dışı ekonomide çalışmaktadır (ILO, 2012).

3.2.AB’de Aile Çiftçiliğinde Gençlerin Yeri ve Önemi

OTP’nin 2013 Reformuyla, kırsal alanlarda istihdamın sürdürülmesi ve yeni istihdam alanları açılması hedefiyle birlikte, AB’de yaşlanan tarım nüfusuna çözüm bulma amacı doğrultusunda genç çiftçiler odak noktası haline gelmiştir.

AB-28 ülkelerinde çiftçilerin %7,5’i 35 yaşından gençken, %53’ü 55 yaş üstü ve %30’u 65 yaş üstüdür. Aşağıdaki grafikte tüm AB ülkelerinde tarım nüfusundaki yaşlanma olgusu gösterilmektedir.

Grafik 11: AB Üye Devletlerinde Çiftçilerin Yaş Ortalaması (%)

Kaynak: EC, 2015

2013 OTP Reformu ile birlikte, üye ülkelerin ödeme planlarında genç çiftçilere yönelik zorunlu destek planı getirilmekte ve üye ülkelerden söz konusu çerçevede kapsamında uygun düzenlemeleri yapmaları beklenmektedir.

Reform sonrası doğrudan desteklere ilişkin hususlar, "OTP Kapsamında Destek Planları Altında Çiftçilere Doğrudan Ödeme Verilmesine İlişkin Kurallar Koyan ve 637/2008 ve 73/2009 Sayılı Konsey Tüzüklerini Yürürlükten Kaldıran 17 Aralık 2013 Tarih ve 1307/2013 Sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü" ile düzenlenmektedir. Genç çiftçiler için ödeme planı zorunlu destek planları arasında yer almaktadır (GTHB, t.y.a).

Bahse konu plan kapsamında, 2015 yılından itibaren yeni işletme kuran 40 yaşından genç ve programa başvurmadan önce 5 yıl süresince tarımsal işletme işleten çiftçiler, kırsal kalkınma kapsamındaki işletme kurulum yardımına ek olarak en fazla 5 yıl

olmak üzere faydalanacaklardır. Çiftçilerin yararlanacağı meblağ üye ülkelerce seçilecek program alternatiflerinden biriyle belirlenecektir.

Aile çiftçiliği bölümünde daha önce değinildiği üzere tarımsal faaliyete başlayan genç çiftçiler (40 yaş altı çiftçiler) için ilk 5 yıl boyunca üye devletlerin yıllık ulusal mali tavanın %2'si oranına kadar tarıma başlama ve kurulum yardımı verilmektedir. Bu oran her genç çiftçi için 70.000 avroya kadar çıkmaktadır. Ayrıca başlangıç ödeneğinin yanında genç çiftçilere yönelik fiziksel materyallere ulaşım, eğitim ve danışmanlık hizmetleri genel yatırımlar olarak bu program kapsamında yer almaktadır. Ayrıca üye ülke isterse, genç çiftçilerin ihtiyaçlarına cevap verecek tematik alt programlara yer verebilmektedir (EC, 2015).

AB'de genç nüfusun tarımsal faaliyetlerde yer almaları; besleyici ve yeterli gıdanın istikrarlı fiyatlarda temini, kuşaktan kuşağa çiftçilik faaliyetlerinin gelişerek ve kendini yenileyerek sürdürmesi, doğal kaynakların yönetimi ve biyolojik çeşitliliğin korunması, birim işgücü ve birim arazi açısından ortalamanın üstünde verimli sonuçlar almaları, tarım dışı ekonomiye sosyal ve kültürel hayatın devamlılığına katkıları açısından önem arz etmektedir.

3.3. Türkiye'de Aile Çiftçiliğinde Gençlerin Yeri ve Önemi

TÜİK'in 2014 yılı verilerine göre, Türkiye nüfusunun %16,5'ini 15-24 yaş grubundaki genç nüfus (12 milyon 782 bin 381 kişi) oluştururken; genç erkek nüfusu, genç nüfusun %51,2'sini, genç kadın nüfusu ise %48,8'ini oluşturmaktadır (TÜİK, 2015c). 2014 yılında genç işgücünde işsizlik oranı %17,9 olurken bu oran genç erkeklerde %16,6, genç kadınlarda ise %20,4 olarak gerçekleşmiştir. İstihdam edilen gençlerin %19,4'ü tarım, %32,7'si sanayi, %47,9'u ise hizmet sektöründe yer almıştır.

Türkiye'de kırsal alanda kalkınmayı ve dolayısıyla tarımsal istihdamı tehdit eden unsurlar 10. Kalkınma Planı, 2014-2023 Ulusal İstihdam Stratejisi ve 2014-2020 UKKS analiz edildiğinde; tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık yapıda olması, pazara erişim ve örgütlenmedeki yetersizlikler, eğitim-yayım hizmetlerinin yeterince yaygın olmaması, aynı işlev ve çalışma konularına sahip farklı türlerde üretici örgütlerinin bulunmasının ortak sorun alanları olarak tanımlandığı görülmektedir.

3.3.1. Kırsal Alanda Genç Girişimciliği ve İstihdam İmkanlarının Güçlendirilmesine Yönelik Proje ve Programlar

Türkiye’de daha önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi destekleme, teşvikler ve genel olarak eğitim yayım faaliyetleri cinsiyet ya da yaş kriterlerine göre değil konularına göre sınıflandırılmaktadır. Bununla birlikte, AB ile mali işbirliği kapsamında gerçekleştirilen IPARD desteklerinin bir kısmında 40 yaş altı genç çiftçilere yönelik özel destekler bulunmaktadır. Eğitim yayım faaliyetlerinde son yıllarda tarımsal genç nüfusa yönelik projelerin arttığı görülmektedir.

3.3.1.1. Eğitim Yayım Hizmetleri

Ülkemizde ve dünyada kırsal bölgelerin ekonomik ve sosyal açıdan kentlere göre daha geride olması kırsal bölgelerde eğitimleşme alanına da yansımaktadır. Tarım alanında faaliyet gösteren genç nüfusun tarımsal eğitim ve yayım faaliyetlerine sınırlı erişimi tarımsal üretimde kapasite gelişimini engellemekte ve yenilikçi metotların tarım faaliyetlerine adapte edilememesiyle sonuçlanmaktadır.

İlk ve orta öğretim düzeyinde uygulamalı tarım eğitimlerinin kırsal bölgelerde yaygınlaştırılması durumunda çocukların sıfırdan eğitim alarak modern tarım tekniklerini uygulamaya geçirebilen ve tarıma ilgi duyarak üretimde çeşitlilik sağlayabilen çiftçiler olarak yetişebilecekleri öngörülmektedir (Güzel, Bilgin, & Toprak, 2014). Bununla birlikte GTHB’nin öncülüğünde ilgili kurum ve kuruluşlarca nitelikli eğitim yayım programları artmaktadır. Söz konusu programlardan Tarımsal Nüfus Gençleşiyor Projesi kapsamı ve hedefleriyle dikkat çekicidir.

- **Tarımsal Nüfus Gençleşiyor Projesi**

GTHB, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü (İŞKUR) ve TZOB arasında imzalanan Aktif İşgücü Piyasası Programları İşbirliği Protokolü kapsamında “Tarımsal Nüfus Gençleşiyor Projesi” yürürlüğe konmuştur.

Genç nüfusun tarıma kazandırılması, modern üretimin gereklerini yerine getiren kişilerin yetiştirilmesi, tarımla uğraşan genç çiftçilerin profesyonelleştirilmesi, genç çiftçilerin yaşadıkları ortamda örnek birer çiftçi haline getirilmesi, gençlerin tarımsal yenilikleri takip etmesi ve uygulaması, eğitim verilen alanlarda ilgili sektör paydaşları ile gençlerin bağlantı kurmalarını temin etmek amaçlarını barındıran projenin eğitimleri sonunda alınan kurs bitirme belgesi ise aynı zamanda IPARD destekli projeler için istenen kriterlerden biri olan “sunulacak proje konusu ile ilgili olarak en az 60 saat süreyle eğitim aldığını belgelendirme” kriterine uygunluk sağlamakta ve ayrıca başarılı kursiyerlere projelerden yararlanma imkânı sunmaktadır.

Eğitime katılanların aldıkları eğitime uygun alanlarda faaliyet gösteren üretim, işleme, ambalajlama, pazarlama vb. tarıma dayalı sanayi tesisleri ile işbirliği ve pazarlama olanakları konusunda bağlantılar kurmaları için girişimlerde bulunulması sağlanmaktadır (Anonim, 2013c).

Ayrıca, GTHB tarafından Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) kapsamında verilen, makine ve ekipman desteklerinden yararlanma kriterleri içerisinde, genç çiftçi eğitimine katılmış olanlara proje hazırlamaları durumunda ek puan verilmesi uygulaması bulunmaktadır (GTHB, 2014).

2013 yılında 200 genç, eğitimlere katılarak ziraat ile ilgili konularda kendilerini geliştirip farkındalıklarını artırmışlardır (Anonim, 2013c).

3.3.1.2. Destekler ve Teşvikler

IPARD kapsamında et ve/veya süt üreten küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmelerin modernize edilmesi, ilgili AB standartlarına yükseltilmesi ve iyi tarım uygulamaları faaliyetleri gerçekleştirmeleri hedefiyle bahse konu işletmelerin makine-ekipman alımı, yapım işleri, hizmet alımı (genel harcamalar) ve görünürlük harcamaları desteklenmektedir. Desteğe esas olacak projedeki uygun harcamalar toplam tutarının %50’si destek kapsamında olup, başvuru sahibi (gerçek kişi durumunda kendisi, tüzel kişiliklerde ise tüzel kişiliği temsile yetkili kişi) başvuru sunulduğu tarihte 40 yaşın altında olan genç çiftçilerin sahip olduğu tarımsal işletmelere yatırımlar için destek oranı %55,

başvuru sunulduğu tarihte 40 yaşın altında olan genç çiftçilerin sahip olduğu dağlık alanlardaki tarımsal işletmelere ait yatırımlar için destek oranı %65 olmaktadır (TKDK, 2015c).

3.4. Türkiye’de Tarım Sektöründe Gençlere Yönelik Alternatif İstihdam Alanı: Yeşil Tarım

Brezilya’nın Rio kentinde 2012 yılında düzenlenen Rio Konferansı’nda gündeme gelen “sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmada yeşil ekonomi” kavramı, çevresel riskler ve ekolojik kıtlığın önemli ölçüde azalmasını, insan refahı ve sosyal eşitliğin artmasını sağlayan ekonomi alanı olarak ifade edilmektedir (FAO, IFAD, CTA, 2014). Doğal kaynakların verimli kullanımını temel alan bu yaklaşımın yansımalarının görülmeye başladığı sektörler; yenilenebilir enerji, düşük karbon, emisyonlu ulaşım, enerji verimliliğine sahip binalar, temiz teknolojiler, gelişmiş atık yönetimi ve temiz içme suyu sağlanması, sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir orman ve sürdürülebilir balıkçılıktır (Özçağ & Hotunluoğlu, 2015). Yeşil ekonomiye geçişin sağlanmasında;

- Ulusal düzenlemeler, politikalar, sübvansiyon ve teşviklerin zemin kazanması,
- Uluslararası piyasaların ve yasal altyapıların oluşması,
- Ticaret - yardım protokolleri,

öngörülen program ve politika tedbirleridir (Özçağ & Hotunluoğlu, 2015).

Sürdürülebilir tarımsal kalkınma, yoksulluğun azaltılması, küresel iklim değişikliğiyle mücadele, biyoçeşitliliğin korunması, enerji verimliliği saptanması kapsamında yeni tarımsal yeşil mesleklerin doğması ve büyümesi için önemli bir potansiyelin mevcut olması, gelişmekte olan bu alanda eğitim, danışmanlık hizmetleri sunan politika ve programlara ilgiyi artırmakta ve kırsal alanda istihdam çeşitliliği imkanı sağlamaktadır. Ayrıca sektörler arası ilişkilerin gittikçe iç içe geçmesiyle birlikte yeşil sektörlere girdi sağlayan sektörlerde ek istihdam alanları doğmaya başlamıştır.

ILO’nun 2012 yılında yayınlamış olduğu raporda, yeşil ekonomiye geçişin sağlanması ile birlikte, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, ilgili tüm sektörlerde küresel çapta 15-60 milyon kişi için yeni istihdam alanının ortaya çıkacağı belirtilmekte,

ormansızlaşmanın önlenmesi ve çevrenin korunması amacına yönelik olarak her yıl yapılacak 30 milyar dolarlık uluslararası yatırımın, gelişmekte olan ülkelerde 8 milyon insana tam zamanlı istihdam sağlayacağı vurgulanmaktadır. Bu rakamlar, geçimlerini büyük oranda tarım ve ormancılık faaliyetlerinden karşılayan kırsal kadın ve genç nüfus açısından oldukça önem arz etmektedir (Özçağ & Hotunluoğlu, 2015).

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)'na göre yeşil ekonomiye geçiş için öngörülen yatırımların dörtte biri (325 milyar dolar) temel sektörler arasında yer alan tarım, ormancılık, balıkçılık ve içme suyu sektörlerine yapılmalıdır. Hesaplamalara göre tarım sektörüne 2010 yılı ile 2050 yılı arasında yıllık 100 ila 300 milyar dolarlık yapılacak yeşil tarım yatırımları (UNEP, 2011), toprak verimliliği ve temel gıda maddeleri üretiminde mevcut stratejilerin %10 üzerinde bir verim artışı gerçekleşmesini sağlayacaktır (Özçağ & Hotunluoğlu, 2015).

ILO'nun yaptığı bir çalışmaya göre dünyada yeşil ekonomi uygulamalarının başarılı olmasının önündeki en önemli engel, kapasite geliştirme düzeyinin henüz ileri düzeye gelmemiş olmasıdır (FAO, IFAD, CTA, 2014). FAO ve IFAD'ın ortak bir çalışmasına göre istihdam piyasasına ilk kez girecek genç erkek ve kadın çiftçilerin işlerin niteliğine uygun eğitimlerle kapasitelerinin geliştirilmesi gerektiği ifade edilmekte, spesifik olarak ekonomi, eğitim, sosyal ve istihdam politikalarının, istihdam piyasası hizmetlerinin ve pazar hakkında bilinçlendirme uygulamalarının hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Türkiye'de yeşil ekonomi, her ne kadar yeni bir kavram olsa da yukarıda kadınlara yönelik tarımsal istihdam alternatiflerinde değinilen organik tarım ve kırsal turizm alanları yeşil tarımın kolları olarak genç çiftçilere de istihdam fırsatı sunan alanlardır.

Bu tarımsal kollara ek olarak yeşil tarım başlığında şu alanlar da sayılabilir (FAO, IFAD, CTA, 2014):

- Atıkların kullanımıyla gübreleme, arıcılık, su muhafaza faaliyetleri,
- Yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimi - biogaz üretimi (gübre veya ürün artıkları),
- Peyzaj ve biyoçeşitlilik odaklı sürdürülebilir arazi yönetimi faaliyetleri,

- İklim değışikliği ve çevresel araştırma, geliştirme ve politika üretme faaliyetleri.

Yeşil tarım kolunda nitelikli işgücü açığı olması yükseköğretimini tamamlamış tarımsal mesleklerde uzmanlaşmayı planlayan gençler açısından yeni istihdam alanları doğmasını sağlamıştır. Bu mesleklerden öne çıkanlar şunlardır:

- Organik Tarım Mühendisi / Uzmanı,
- Ekolojik yaşam danışmanlığı,
- Ekolojik turizm uzmanı,
- Atık su/atık yönetimi konusundaki uzmanlıklar.

Dünyada yeşil tarımda gençlere yönelik eğitim ve destekleme faaliyetleri içeren birçok başarılı örnek bulunmaktadır. Biri ABD’de bir diğeri ise Nepal’de gerçekleşmekte olan ve Türkiye’ye model olabilecek iki başarılı örnek şunlardır (FAO, IFAD, CTA, 2014):

- **Yeşil Tarım Çıraklık Programı (ABD)**

Amerikalı kar amacı gütmeyen YouthWorks kuruluşunun fon kuruluşları ve yerel organizasyonların katkısıyla başlatmış olduğu Yeşil Yakalı Meslekler Çıraklık Programı ile lise diploması olmayan gençlerin çevresel konularda bilinçlendirilmeleri, istihdam fırsatlarıyla tanışmaları hedeflenmekte ve YouthWorks tarafından bu gençlere ücret ödenmektedir. Peyzaj, bahçe bitkileri, su yönetimi, suyun muhafazası gibi alanlarda deneyimli şirketlerde uygulamalı eğitim alan gençlere sürdürülebilirlik ve yeşil ekonomi konuları tanıtılmaktadır. Çıraklık eğitiminden sonra katılımcıların %35-40’ı çoğunlukla yeşil meslekler olarak tanımlanan alanlarda iş bulmuş olup, aralarında bu alanda uzmanlaşmak için üniversite derecesi alanlar olmuştur.

- **Yeşil Tarım İçin Genç İstihdamı (Nepal)**

Nepal’de genç odaklı kar amacı gütmeyen Doğa ve Vahşi Yaşam Ekibinin girişimi ve BM Habitat Gençlik Fonunun katkısıyla 2009 yılında başlatılan bu projede 18-35 yaş aralığında olup eğitim imkanlarından mahrum kalmış 100 gence 18 ay boyunca kendi yeşil işletmelerini kurmaları hedefiyle eğitimler verilmiştir. Eğitimler sonucunda gençler

organik gübre, organik bal, organik sebze yetiştiriciliği alanlarında üretim faaliyetlerine başlamışlardır.

3.5.Kaynaklara Erişim Bakımından Gençler ve Dünya Örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde eğitim yayım kaynaklarına erişim, doğal kaynaklara erişim, finansal kaynaklara erişim, pazara erişim ve genç çiftçi birlikleri konularında dünyada öne çıkan programlara yer verilmektedir. Örnekler FAO, ILO ve Tarımsal ve Kırsal İşbirliği Teknik Merkezi (CTA) ile işbirliğinde hazırlanan “Gençlik ve Tarım: Temel Zorluklar ve Somut Çözümler” adlı 2014 yılı yayımından derlenmiştir.

3.5.1. Doğal Kaynaklara Erişim

- **Küçük arazi sahibi, büyük kiracılar programı (Tayvan)**

Tayvan Tarım Konseyi (COA)’nin 2008 yılında başlattığı bu programın amacı yaşlı çiftçilerin arazilerini uzun dönemli olarak genç çiftçilere ve genç çiftçi organizasyonlarına kiralamalarını teşvik etmektir. COA tarafından kurulan veri tabanında ilgili alıcılar ile kiraya verenler ya da satıcılar eşleşmektedir. Arazisini tahsis eden arazi sahiplerine uygun danışmanlık hizmeti çerçevesinde emeklilik sistemi olanakları sağlanmaktadır. 2010 yılında COA, küçük genç çiftçilere pazarlama ve eğitim hizmetleri yanında küçük faiz oranları uygulanarak, çiftlik ekipman ve tesislerini geliştirmeye yönelik destekte bulunmuştur. Ayrıca tarıma ilgi duyan gençlere, başarılı çiftlik sahalarında stajyerlik imkanları sunulmuştur. 2010 yılı sonunda 8121 arazi sahibi 703 kiracı ile eşleşmiş ve program sonu itibarıyla arazi kiralayanların ortalama arazileri 8 hektara ulaşmıştır.

- **Topraksız Gençlere Yamaç Arazilerinin Dağıtılması Projesi (Etiyopya)**

Etiyopyalı bir STK olan Tigray Canlı Toplum Kuruluşu (REST)’nin gençlerin güçlendirilmesi amacıyla, yamaç arazilerde toprak ve su muhafaza yapılarının inşasını hedefleyen bu girişim kapsamında, yöredeki gençlerin katılımıyla rehabilite edilen bölgeler proje bölgelerindeki genç çiftçilere dağıtılmıştır. Buna ek olarak, arazide tarımsal faaliyetlere başlamalarını teşvik amacıyla REST tarafından bitki yetiştiriciliği, arıcılık gibi

faaliyetler desteklenmiştir. Proje çerçevesinde topraksız 360 genç, 90 hektar arazi edinmiştir. Gençler edindikleri teknik ve yönetim becerileri ile arazilerinden elde ettikleri ürünlerden kar elde etmeye başlamışlardır. Proje bölgelerinde kentlere göç hızının söz konusu proje ile birlikte azaldığı rapor edilmiştir.

3.5.2. Finansal Kaynaklara Erişim

- **Kuruluş Yardımı Programı (Fransa)**

AB ile Fransa'nın işbirliğinde gerçekleştirilen bu projede tarım alanında faaliyette bulunmak isteyen genç çiftçilere finansal destek sağlanması hususunda, 3 seçenek sunulmaktadır. Bu seçenekler; başlangıç ödeneği, düşük faizli özel krediler ve vergi ve benzeri teşviklerdir.

Başlangıç ödeneği ve düşük faizli özel kredilerden başvurusunun faydalanması için 40 yaş altı olması ve eğitimle ilgili özel şartlara uyması gerekir. Ayrıca başvurusunun 5 yıllık dönemi kapsayacak iş planı sunması gerekmektedir. Bu planların hazırlanmasında farklı bölümlerden birçok danışman, başvuruca yardımcı olmaktadır.

Vergi ve benzeri teşviklere yönelik ise 2010 yılında Fransız Genç Çiftçiler (jeunes Agriculteurs) Sendikasının girişimleri sonucu genç çiftçilere yönelik özel bir vergi kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre tarımsal araziler tarım dışı amaçlara tahsis edilir ya da tarım dışı amaçlarla satılırsa arazisini elden çıkarandan ek vergi alınmakta, alınan bu vergiler çiftçilik faaliyetlerine başlayan genç çiftçiler için kurulmuş özel bir fona tahsis edilmektedir.

- **Kamusal-Özel Yatırım Fonu (Kanada)**

Tarımsal faaliyetlerde Quebecli gençlerin kaynaklara erişimlerinin sağlanması amacıyla, 2011 yılında Quebec Genç Çiftçiler Federasyonu (FRAQ) ve Quebec Tarımsal Üreticiler Birliği (UPA)'nın girişimleri, Kanada Hükümeti'nin öncülüğü ve ilgili finansal kuruluşların katılımıyla 75 milyon dolar bütçeli Tarımın Geleceği İçin Yatırım Fonu (FIRA) kurulmuştur. FIRA'nın amacı, tarımsal arazi kiralama anlaşmaları veya

kredileriyle tüm Quebec eyaletindeki bölgelerde tarımsal işletmeler ya da projelerin hayata geçirilmesidir.

18-40 yaş aralığındaki çiftçilerin ve tarımsal örgütlerin FIRA'nın finansal hizmetlerinden faydalanması için üç yöntem uygulanmaktadır. Bu yöntemler;

1. FIRA esnek ödeme şartlarıyla genç çiftçilere 3 yıl sonra geri ödemeli kredi sunmak,
2. FIRA'nın hissedar olduğu çiftliklerden hisse sunulabilmesi,
3. Arazi kiralayabilmek.

Faydalanıcıların yatırımın başlangıcından itibaren en az 5 yıllık güçlü ve öngörülebilir iş ve yönetim planı sunması gereken bu desteklerde, faaliyete başladıktan 3 yıl sonra en az 30 Bin Kanada Doları (29.115 \$) ciro gerçekleştirmeleri beklenmektedir. FIRA bugüne kadar süt ürünleri üretiminden arıcılığa ve organik sebze üretimine kadar çeşitli alanlardan 15 projeyi desteklemiş olup, her yıl 50 projenin desteklenmesi hedefiyle katkılarına devam etmektedir.

3.5.3. Eğitim Yayım Kaynaklarına Erişim

- **Tarımsal Yatırım Geliştirme ve Yönetim Programı (Kamboçya)**

Kamboçya'nın kırsal bölgelerinde Kamboçya Tarımsal Araştırma ve Çalışmalar Merkezince uygulanan ve çeşitli fon kuruluşlarınca finanse edilen bu projede, gençlere tarım alanında profesyonel kariyer yapma imkanlarının önü açılmaktadır. Ekolojik tarım, çiftlik eğitimi, kişisel gelişim, finansal yönetim gibi konularda öğrencilere eğitim verilmekte, eğitim süreci yatırım planı hazırlanarak uygulanmaktadır. Eğitim sonunda öğrencilerin kendi iş modellerini hayata geçirebilmeleri için 3 yıl sonra geri ödemeli kredi verilmektedir.

2001'den bugüne kadar 300'den fazla genç çiftçinin birçoğu kendi projelerini hayata geçirerek kendi işlerini kurmuş, çiftlik idarecisi ya da toplumsal kalkınma görevlisi olmuştur. Öğrencilerin ortalama geliri üçe katlanmıştır.

- **İşbaşı Eğitimi (Madagaskar)**

2009'da başlayan IFAD destekli bu projede belirlenen bölgelerde tarımsal alanda faaliyet gösteren işletmelerde eğitim almak üzere çırak statüsündeki gençlere eğitim ve materyal giderleri projeden karşılanmak üzere eğitim verilmektedir. Eğitim süreci sonunda katılımcılara proje tamamlandıktan sonra kendi işletmelerini kurma ya da çırak olarak eğitim aldıkları işletmelerde çalışan olabilme imkanı verilmektedir. Yeni işletme kuracak genç yatırımcılara, mikro finans kuruluşlarının desteğiyle başlangıç desteği verilmektedir. Bugüne kadar projeye katılanların %72'si kadın olmak üzere 2.694 çırak, eğitimlerini tamamlamıştır.

3.5.4. Pazara Erişim ve Genç Çiftçi Birlikleri

- **Genç Kahve Yetiştiricileri (Peru)**

Peru Ulusal Kahve Üreticileri Birliği (JNC), 52 kahve üretici örgütünü bünyesinde barındırmakta olup, JNC'nin yaşlı üyeleri, genç çiftçilerin JNC'nin karar alma mekanizmalarında yer alabilmeleri amacıyla JNC ulusal kurulunun bir bölümü olarak 2005 yılında Genç Çiftçi Yetiştiricileri Ulusal Koordinasyon Komitesini (CONAJOC) oluşturmuşlardır. CONAJOC faaliyetleri ve çalıştaylarıyla genç çiftçilere teknik destek verilmektedir. Bunun yanı sıra, Komite bünyesinde Gençlik İnovasyon Fonu kurulmuştur.

- **Genç Kahve Üreticileri İçin Yenilikçi Modeller (Kolombiya)**

Kolombiya çapında 34 kahve kooperatifini bünyesinde bulunduran Kahve Üreticileri Ulusal Federasyonu (NFCP), 2006 yılında InterAmerika Kalkınma Bankası ve Ulusal Tarım Bankası'nın destekleriyle Genç Kahve Üreticileri Yenilikçi Modeller Girişimini başlatmıştır. Genç çiftçilerin pazarlara erişim sağlaması ve işletme faaliyetlerine başlayacak olan ya da devam eden gençlere yol gösterici olması amaçlarıyla genç çiftçilere verilmek üzere, NFCP ve Ulusal Tarım Bankası işbirliğinde uygun araziler belirlenip satın alınmaktadır. Sürdürülebilir kahve üretimine yönelik yatırım yapacak genç çiftçiler için, yatırım bölgesinde en az 3 yıl ikamet etmek koşuluyla araziler genç çiftçilere tahsis

edilmektedir. Projenin ilk iki yılında 1300 genç çiftçi başvurmuş ve 225 parsel arazi çiftçilere dağıtılmıştır.

Girişimin bir diğer ayağı genç üreticilerin pazarlara erişiminin etkin ve verimli biçimde sağlanmasıdır. Bu kapsamda kolektif nitelikte kahve ticareti gerçekleştirecek kahve işletme birimleri oluşturulmuştur. NFPC kahve işletme birimlerinden tedarik ettiği kahveleri 540 satış noktasında uygun fiyatlardan satmakta ayrıca özel danışmanlık birimleriyle üretilen kahvelerin sıkı kalite kurallarına uygun olması amacıyla çiftçilere önerilerde bulunmaktadır. Girişimin ilk iki yılında yedi kahve işletme birimi tam kapasiteyle faaliyete geçmiş olup çeşitli pazarlara ulaşılmıştır.

- **Üretici ve Tüketicilerin Buluşması (Güney Avrupa)**

Küreselleşme ve kitle iletişim araçlarının teknolojiye paralel olarak gelişmesiyle internet üzerinden alışveriş hizmetleri hızla artmakta ve ürün yelpazesi hızla genişlemektedir. Bu eğilim göz önünde bulundurularak tarım, gıda ve gastronomi alanlarında uzmanlaşan bir grup genç girişimcinin 2013 yılında başlattığı “We Deliver Taste” platformu vasıtasıyla, genç aile çiftçilerinden ürettikleri ürünler satın alınarak, internet üzerinden Avrupa ve deniz aşırı ülkelere satış gerçekleştirilmektedir. Sosyal medya araçları ve etkin internet pazarlama ağlarıyla hızla gelişen bu platform ile pazarlara erişimde güçlü çeken genç çiftçilerin Avrupa çapına veya deniz aşırı üst düzey rafine pazarlara erişimi sağlanmaktadır. Hedef pazarların yüksek kalitede organik ürün talep eden pazarlar olması sebebiyle, seçilen genç çiftçilerden “yeşil tarım” çerçevesinde yerel geleneklere bağlı, üst düzey hijyen standartlarında, organik tekniklerle üretim gerçekleştirmeleri beklenmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüm dünyada bölgeden bölgeye oranları değişiklik gösterse de aile çiftçiliği, tarımsal üretimdeki payı, iş gücü kapasitesi ve arazi büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda kırsal bölgelerde hakim işletme modeli olup, gıda güvenliği, biyolojik çeşitlilik ve sürdürülebilir kırsal kalkınmanın sağlanmasında en önemli paya sahiptir. Aile çiftçileri, işletmeci niteliklerinin yanında bilgi ve deneyimlerini nesilden nesle aktararak kırsal bölgelerde tarımsal mirasın ve sosyal ve kültürel dokunun korunmasına yardımcı olmakta, küresel iklim değişikliği, erozyon, heyelan gibi doğal engeller karşısında geleneksel üretim metotları ile bilgi ve deneyimlerini sentezleyerek üretimde sürekliliği sağlayabilmektedirler.

Kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınma açısından eşsiz rolü bulunan aile çiftçileri, aynı zamanda dünyadaki yoksul nüfusun önemli kısmını oluşturmakta ve bu durum kırsal alanlardan kentlere yoğun göç dalgasını doğurmaktadır. Bu tezatlığın oluşmasında tarımsal üretkenliğin ve verimliliğin yetersizliğinin, kadın ve genç çiftçilerin doğal kaynaklar ile finans, eğitim ve yayım kaynaklarına erişim olanaklarının kısıtlılığının ve etkinlikten uzak örgütlenme yapılarının birçok ülkedeki ortak sorunlar olduğu göze çarpmaktadır.

Aile çiftçiliğinde kadın ve genç nüfusun üretim ve istihdamdaki etkinliğinin artması yoksulluğun azalmasını sağlamaktadır. Kadın aile çiftçileri, hem emek yoğun geleneksel tarımsal faaliyetlerde yer almakta, hem de hanelerin günlük gereksinimlerini karşılamaktadır. Kadınların kaynaklara erişim imkanlarının kısıtlılığı ve sosyokültürel normlardan ötürü tarım dışı istihdam alanlarının dışında kalmaları, genellikle ücretsiz aile işgücü olarak değerlendirilmelerine neden olmaktadır. OECD'nin SIGI endeksi verileri de göz önünde bulundurularak söz konusu engellerin azaltılmasıyla kadınların üretkenliği ve verimliliğinin artacağı ve bu durumun sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında tetikleyici rol oynayacağı rahatlıkla belirtilebilir. Başka bir deyişle, Binyıl Kalkınma Hedeflerinden “aşırı yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması” hedefine (MDG1) ulaşılması için, öncelikle “toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve kadının güçlendirilmesi” hedefine (MDG3)’e ulaşılması gerekmektedir.

Tarım sektöründe bir diğer güçlendirilmesi gereken dezavantajlı grup ise, gençlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde sanayi ve hizmetler sektöründe iş gücü talebinin artması, kadınlar için geçerli olan kaynaklara erişim problemlerinin gençler için de geçerli olması, kırsal alanlarda gelir getirici tarımsal ve tarım dışı istihdam olanaklarının yetersiz oluşu, kentlere genç nüfus göçünü hızlandırmakta, bu durum kırsal bölgelerde nüfusun yaşlanması sonucunu doğurmaktadır.

Aile çiftçiliğine yönelik politika ve programlar çerçevesinde kadınlara ve gençlere yönelik geleneksel tarımı güçlendirici uygulamalarla birlikte, küresel ısınma ve doğal kaynakların azalması tehdidine karşı çevreci, üretken ve katma değeri yüksek alternatif tarımsal istihdam alanlarının da geliştirilmesi, kayıt dışılığın ve ücretsiz aile işçiliğinin azalmasına ve tarımsal istihdamın artmasına yardımcı olacaktır. Bu nitelikleri bir arada bulunduran ve ULEP, ILO gibi uluslararası kuruluşların araştırmaları ile desteklenen tarımsal istihdam kolları arasında “yeşil tarım” uygulamaları öne çıkmaktadır. BM 2015 Sonrası Kalkınma Gündeminde sosyal kapsayıcılığı olan çevreci ve verimli istihdam kollarının teşvik edilmesi, AB’nin 2013 Sonrası OTP Reformu’nda kadın ve genç çiftçilere kapsamlı olarak yer verilmesi ve yeşil ödeme destekleme ve teşvik paketlerinin yürürlüğe girmesi, bu istihdam kolunun tarım sektörünün geleceğini teşkil edeceğini göstermektedir. Bu bağlamda hükümetlerin, tarımsal kalkınma alanında alternatif istihdam kollarına yönelik stratejilerinin ve politikalarının artarak gelişeceği öngörülebilir.

Konu, Türkiye açısından değerlendirildiğinde aile çiftçiliğinin henüz resmi olarak tanımlanmadığı, fakat tarımsal işletme büyüklükleri, yasal statüleri, aile işgücünün kullanımı ve gelirleri göz önünde tutulduğunda, ülkemizdeki çiftliklerin büyük kısmının aile çiftlikleri olarak değerlendirilebileceği ifade edilebilir. Hâlihazırda, ülkemizde uygulanan destek, teşvik ve eğitim yayım faaliyetlerinin büyük çoğunluğu, aile çiftçilerine yöneliktir. Bunun yanı sıra, kaynaklara erişim ve tarımsal istihdam alanlarına yönelik genel olarak atılması gereken adımlar ülkemiz aile çiftçiliği için de geçerlidir.

Ülkemizde, erozyon ve yanlış sulama gibi engellerin önüne geçilmesi amacıyla modern tekniklerle geleneksel tarım metotları sentezlenerek kimyevi tarım girdilerini azaltan, toprak ıslahını, su tasarrufunu sağlayan sistemler geliştirilmeli ve

yaygınlaştırılmalı, Tarım Kanunu'nda "aile çiftçiliği" tanımlaması yapılarak, bu yapı çerçevesinde, üretim türüne göre işletmelerin etkinlikleri artırılmalıdır.

Tarım Kanunu'nda bir diğer düzenlenmesi gereken konu "genç çiftçi" tanımlamasının yapılmasıdır. Söz konusu tanımlamada ülkemizdeki ortalama yaşam süresi, tarım sektöründe istihdamın önemli oranlarda devam etmesi ve kırsal alanlardaki genç nüfus oranı göz önünde bulundurularak, yaş sınırının da bu faktörlere göre belirlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kamu ve finans kuruluşlarının aile çiftçilerine yönelik kredi araçlarını kapsamlı biçimde belirlemeleri ve mevcut programların sosyal kapsayıcılığının artırılmasına yönelik spesifik düzenlemeler getirilmesi gerekmektedir. İş planı ve pazar araştırması yapılması, risk yönetimi, yatırım fizibilitesi gibi alanlarda danışmanlık hizmetlerinin verilmesi, bölge ve işletme tiplerine uygun kredi araçlarının ve mikro kredi faaliyetlerinin yaygınlaştırılması yatırım olanakları için teşvik edici nitelikte olacaktır. Fransa'da uygulanan "Kuruluş Yardımı Programı" ve Kanada'da uygulanan "Kamu-Özel Yatırım Fonu" uygulamaları, gençlere ve kadınlara seçenekler sunan finansal hizmetler olarak ülkemiz için model alınabilir.

Modern tarım teknikleriyle, ekolojik tarım, pazarlama ve liderlik gibi konularda kapasite geliştirme çalışmalarının eğitim yayım faaliyetlerinin bileşenleri olması gerekmektedir. Bununla birlikte Kadın Çiftçi Tarımsal Yayım Projesi, Tarımsal Nüfus Gençleşiyor Projesi gibi örnekler, cinsiyet ve yaş grubu odaklı projelerin ülkemizde gelişerek yaygınlaştığını göstermektedir. Bu faaliyetlere çeşitlilik katması açısından Kamboçya'da uygulanan "tarımsal yatırım geliştirme ve yönetim programı" örneğindeki gibi eğitim-yayım faaliyetlerinin sonunda öğrencilerin kendi projelerini hayata geçirebilecekleri programların geliştirilmesi, genç nüfusun tarım alanında tutulmasına, kayıt dışılığın önlenmesine ve nitelikli işgücünün oluşmasına önemli katkı sağlayacaktır.

Çiftçi örgütleri, aile çiftçilerine girdi temin edilmesinde, çiftçilerin pazarlara erişiminde, desteklemeler ve eğitim yayım faaliyetlerinden faydalanmalarında kritik rol oynamaktadır. Üretici örgütlerinin en yaygın modelini oluşturan kooperatifler, ülkemizde sayıca fazla olmakla birlikte, aynı işlev ve çalışma konularına sahip farklı türde üretici

örgütlerinin bulunması kooperatiflerin etkinliğini kısıtlayıcı olmaktadır. Yeni kooperatiflerin kurulması yerine, mevcutların etkinliğinin artırılması, aynı konularda tek bir kooperatifin faaliyet göstermesi, kadın ve gençlerin karar alma mekanizmalarında aktif olarak yer alması ve bu grubun temsilinin sağlanması amacıyla mevcut kooperatiflerde kota uygulamalarının yaygınlaştırılması pazarlara erişimde kooperatiflerin rolünü daha fazla etkin kılacaktır. Ayrıca, gençlerin ve kadınların etkin olacağı çiftçi kooperatiflerinin artması yenilikçi teknoloji ve sosyal iletişim araçlarından aktif olarak faydalanılmasına ve üreticilerin alternatif pazarlara açılmasına yardımcı olacaktır.

Ülkemizde kadınlar ve gençleri kapsayan alternatif istihdam alanlarının gelişmesi, kayıt dışı istihdamın önlenmesini ve iş gücünde niteliğin artmasını sağlayacak, göç olgusunu yavaşlatacaktır. Bu çerçevede, çeşitlilik ve istihdam açısından potansiyel teşkil eden, aynı zamanda çevreci ve sosyal kapsayıcı nitelikleri haiz bulunan alternatif tarımsal istihdam alanları içinde organik tarım, kırsal turizm, tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği ve örtü altı yetiştiricilik kolları öne çıkmaktadır. Son yıllarda bahse konu alanların taşıdığı potansiyeller göz önünde bulundurularak yasal mevzuat düzenlemelerinin yapıldığı, eylem ve strateji planlarının hazırlandığı ve önemli oranlarda destek ve teşviklerin sağlandığı görülmektedir. Bu alanlara yönelik belirlenecek strateji ve politikalarda dikkate alınabilecek hususlar şunlardır:

- Organik tarım alanında, tüketicilerin organik ürünlere aracısız ulaşmalarını sağlayacak, ürünlerin uygun fiyatlarda satılmasını sağlayacak, pazar imkanlarını genişletecek katılımcı sertifikasyon sisteminin yaygınlaşması, genç ve kadın çiftçilere uygun iş başlangıç destekleme ve kredilerinin sunulması, bu alanda kurulacak kooperatiflerin teşvik edilmesi, AR-GE çalışmalarıyla verimli üretim tekniklerinin geliştirilmesi, Nepal’de uygulanan “Yeşil meslekler için genç istihdamı” gibi organik tarım konusunda gençlere uygulamalı eğitim veren faaliyetlerin artırılması,

- Kırsal turizm alanında kapsamlı master ve iş planları ile veri analizleri yapılarak sektöre yatırım yapacak yatırımcıların bu sektörde istatistikleri, potansiyelleri, tehditleri ve fırsatları tanımlarına ve yatırım planlarına bu sektörü dahil etmelerine yardımcı olunması,

- Tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği alanında daha fazla türün kültüre alınarak pazarlama imkanlarının genişletilmesi, bitki türü ve ekolojik şartlara göre yetiştiricilik olanaklarının belirlenmesi, tohumluk temini ve çeşit geliştirmeye yönelik alt yapı ve ıslah çalışmalarının yaygınlaşması,

- Örtüaltı yetiştiriciliği, birim alanda sağlanan marjinal faydanın fazla olduğu ve yıl içinde faaliyetlerin süreklilik arz ettiği bir alan olmasının yanı sıra, kadın çiftçiler için uygun fiziki yapısıyla önemli bir tarımsal istihdam alanı olarak görülebilir. Bu alanda topraksız jeotermal seracılık faaliyetlerinin elverişli bölgelerde yaygınlaşması daha fazla kadın işgücüne ulaşılmasına yardımcı olacaktır.

Küresel ısınma, gıda fiyat dalgalanmaları, kentlere yoğun göç hareketi ve doğal çevrenin hızla bozulması bugün, aile çiftçiliğinin stratejik önemini her zamankinden daha fazla öne çıkarmaktadır. Bu realite göz önünde bulundurularak üretkenlik, verimlilik, kapsayıcılık ve çevrecilik odaklı geliştirilecek politika ve programlar, tarımsal ekonominin sürdürülebilirliği ve kırsal alanlarda sosyal dokunun korunmasında ülkemizde ve dünyada belirleyici olacaktır.

KAYNAKÇA

- AB Bakanlığı. (2013, Şubat 5). *TÜRKİYE – AB MALİ İŞBİRLİĞİ*. T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı: <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=5> adresinden alındı
- Abedi, M., Allahyari, M. S., & Khodamoradi, S. (2011). Role of agricultural extension and education on rural women's trends toward micro-credits programs. *African Journal of Business Management*(5(15)).
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2015). *Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı ve İstihdamı*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı: <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/542a8e86369dc31550b3ac33/KSGM%20%C4%B0%C5%9EG%C3%9CC%C3%9C.pdf> adresinden alındı
- Anonim. (1992). *Convention on Biological Diversity*. CBD: <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf> adresinden alındı
- Anonim. (2013a). Family farming: a way of life. *Farming Matters*.
- Anonim. (2013b). *Organik Tarım Ulusal Eylem Planı 2013-2016*. Kalkınma Bakanlığı: http://tarim.kalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/Ulusal_Organik_Tarim_Eylem_Plani-04-11-2014.pdf adresinden alındı
- Anonim. (2013c). *Tarımsal Nüfus Gençleşiyor*. TZOB: http://www.tzob.org.tr/Portals/0/Dokumanlar/Projeler/tarimsal_nufus_genclesiyor_projesi.pdf adresinden alındı
- Anonim. (2014a, Mart). Cultivating Diversity. *Farming Matters*.
- Anonim. (2014b). *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020*. Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150221-12-1.pdf> adresinden alındı
- Anonim. (2014c). *İpekyolu Kadın Kooperatifi*. İpekyolu Kadın Kooperatifi: <http://www.ipekyolukadinkoop.com/haberDetay.aspx?id=21> adresinden alındı
- Anonim. (2014d). *The World of Organic Agriculture 2014 Statistics and Emerging Trends*. FIBL: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1636-organic-world-2014.pdf> adresinden alındı
- Anonim. (2014e, Nisan 12). *2014 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Karar*. Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/04/20140412.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/04/20140412.htm> adresinden alındı

- Anonim. (2015, Mayıs 7-8). *G20 Agriculture Ministers Meeting Final Communiqué*. G20: <https://g20.org/wp-content/uploads/2015/05/G20-Agriculture-Ministers-Final-Communique.pdf> adresinden alındı
- Anonim. (t.y.). *Sosyal Destek Programları*. GAP ÇATOM: <http://www.gapcatom.org/programlar/sosyal-destek-programlari/#> adresinden alındı
- Arısoy, H. (2014). Türkiye’de Tarımsal Destekler ve Aile Çiftçiliği. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 456-462). Ankara: FAO-SEC.
- Arslan, N. (2015). Dünyada ve ülkemizde tıbbi-aromatik bitkilerin tarımı. *Türktarım*, 26-35.
- Ataseven, Y. (2014). Organik Tarıma Verilen Destekler Aile Çiftçiliğini Destekliyor Mu? *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 243-250). Ankara: FAO-SEC.
- Atılğan, G. Ş. (2013). Ortak Tarım Politikası Reformu. *Uzman Gözüyle(7)*, s. 9-14.
- Bayram, E., Kırıcı, S., Tansı, S., Yılmaz, G., Arabacı, O., Kızıl, S., & Telci, İ. (t.y.). *Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretiminin Arttırılması Olanakları*. ZMO: http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/09e9d4bcc8157c0_ek.pdf adresinden alındı
- Bektaş, Z. K. (2014). Türkiye’de Organik Aile Çiftçiliğinin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 236-242). Ankara: FAO-SEC.
- Bioversity International. (2014, Haziran 17). *Biodiversity: a key player in the International Year of Family Farming*. Bioversity International: <http://www.bioversityinternational.org/news/detail/biodiversity-a-key-player-in-the-international-year-of-family-farming/> adresinden alındı
- BM. (2015a). *Millennium Development Goals and Beyond 2015*. UN: <http://www.un.org/millenniumgoals/bkgd.shtml> adresinden alındı
- BM. (2015b). *Population Division*. United Nations: <http://esa.un.org/unpd/wpp/> adresinden alındı
- Braun, J. v. (2008). *Food And Financial Crises Implications for Agriculture and the Poor*. Washington, D.C.: International Food Policy Research Institute.
- Brown, J. (2003). *Rural Women's Land Rights In Java, Indonesia: strengthened by family law, but weakened by land registration*. University of Washington: <https://digital.law.washington.edu/dspace-law/bitstream/handle/1773.1/737/12PacRimL%26PolyJ631.pdf?sequence=1> adresinden alındı
- Çivioğlu, S., Tatlıcan, A., & Kıymaz, T. (2014). Gelişmekte Olan Ülkeler ve Aile Çiftçiliğine Yönelik Politikalar. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 165-169). Ankara: FAO-SEC.
- ÇSGB. (2013). *Uluasl İstihdam Stratejisi 2014-2023*. Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140530-7-1.pdf> adresinden alındı

- Davidova, S., & Thomson, K. (2014). *Family Farming In Europe: Challenges And Prospects*. European Parliament:
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2014/529047/IPOL-AGRI_NT\(2014\)529047_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2014/529047/IPOL-AGRI_NT(2014)529047_EN.pdf) adresinden alındı
- Davidova, S., Bailey, A., Dwyer, J., Erjavec, E., Gorton, M., & Thomson, K. (2013). *Semi-Subsistence Farming - Value And Directions of Development*. European Parliament:
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/495861/IPOL-AGRI_ET\(2013\)495861_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/495861/IPOL-AGRI_ET(2013)495861_EN.pdf) adresinden alındı
- Dioula, B., Deret, H., Morel, J., Vachat, E., & Kiaya, V. (2013). *Enhancing the Role of Smallholder Farmers in Achieving Sustainable Food and Nutrition Security*. FAO:
http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/agn/pdf/Dioula_Paper_ICN2.pdf adresinden alındı
- Dölekoğlu, C. Ö., Yıldırım, Ş., Atav, M., Polat, N. G., & Kurdular, N. (2014). Aile Çiftçiliğinde Agroturizm ve Swot Analizi. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 305-309). Ankara: FAO-SEC.
- EC. (2015). *Young farmers and the CAP*. Belgium: European Union.
- European Commission. (2012, Haziran). *Women In EU Agriculture and Rural Areas: Hard Work, Low Profile*. European Commission: http://ec.europa.eu/agriculture/rural-area-economics/briefs/pdf/07_en.pdf adresinden alındı
- European Commission. (2013, Aralık). *Overview of CAP Reform 2014-2020*. European Commission: http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf adresinden alındı
- European Parliament. (2014). *Policy Department Structural and Cohesion Policies*. European Parliament:
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2014/529047/IPOL-AGRI_NT\(2014\)529047_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2014/529047/IPOL-AGRI_NT(2014)529047_EN.pdf) adresinden alındı
- FAO. (2001). *The State of Food Insecurity in the World 2001*. Roma: FAO.
- FAO. (2011a, Mart). *The Role of Women in Agriculture*. FAO:
<http://www.fao.org/docrep/013/am307e/am307e00.pdf> adresinden alındı
- FAO. (2011b). *The State of Food and Agriculture Women In Agriculture Closing the gender gap for development*. Roma: FAO.
- FAO. (2012a). *Smallholders And Family Farmers*. FAO:
http://www.fao.org/fileadmin/templates/nr/sustainability_pathways/docs/Factsheet_SMALLHOLDERS.pdf adresinden alındı
- FAO. (2012b). *Youth: the future of agricultural cooperatives*. FAO.
- FAO. (2013). *Gender Equality And Food Security Women's Empowerment as a Tool against Hunger*. Philippines: Asian Development Bank. FAO. adresinden alındı

- FAO. (2014, Aralık). *Identifying the “family farm” An informal discussion of the concepts and definitions*. FAO: <http://www.fao.org/3/a-i4306e.pdf> adresinden alındı
- FAO. (2014a). *The State of Food and Agriculture Innovation in family farming*. FAO.
- FAO. (2014b). *Çiftçi Aileler Dünyayı besle, yeryüzünü önemse*. FAO:
http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/iyff/pdf/Family_Farming_leaflet-print-tu.pdf
adresinden alındı
- FAO. (2014c). *What is family farming?* 2015 tarihinde FAO: <http://www.fao.org/family-farming-2014/home/what-is-family-farming/en/> adresinden alındı
- FAO. (2015a). *World Food Situation*. FAO:
<http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> adresinden alındı
- FAO. (2015b). *Cooperatives and Producers Organizations*. FAO:
<http://www.fao.org/partnerships/cooperatives/en/> adresinden alındı
- FAO. (t.y.). *Labour*. FAO: <http://www.fao.org/docrep/015/i2490e/i2490e01b.pdf> adresinden alındı
- FAO, IFAD, CTA. (2014). *Youth and agriculture: Key Challenges and Concrete Solutions*. FAO.
- FAO, IFAD, WFP. (2011). *The State of Food Insecurity in the World 2011*. FAO:
<http://www.fao.org/docrep/014/i2330e/i2330e.pdf> adresinden alındı
- FAO, IFAD, WFP. (2014). *The State of Food Insecurity in the World 2014*. FAO:
<http://www.fao.org/3/a-i4030e.pdf> adresinden alındı
- FAO, IFAD, WFP. (2015). *The State of Food Insecurity in the World 2015*. FAO:
<http://www.fao.org/3/a-i4646e.pdf> adresinden alındı
- FAO; IFAD; MIJARC. (2012). *Facilitating access of rural youth to agricultural activities*. MIJARC.
- Faydaoğlu, E., & Sürücüoğlu, M. S. (2011). *Geçmişten Günümüze Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanılması ve Ekonomik Önemi*. Doğa İnsan İşbirliği Derneği:
http://www.dogainsanisbirligidernegi.org.tr/makaleler/Gecmisten_Gunumze_Tibbi_ve_%20Aromatik_%20Bitkiler.pdf adresinden alındı
- Garner, E., & O Campos, A. P. (2014, Aralık). *Identifying the “family farm” An informal discussion of the concepts and definitions*. FAO: <http://www.fao.org/3/a-i4306e.pdf> adresinden alındı
- GTB. (2012, Aralık). *Kooperatifçilik Ve Kadın Kooperatifleri*. Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü:
<http://koop.gtb.gov.tr/data/51f7a6fe487c8e14b4454624/Kooperatif%C3%A7ilik%20ve%20Kad%C4%B1n%20Kooperatifleri%20Kitap%C3%A7%C4%B1k%2018.12.2012.pdf>
adresinden alındı

- GTHB. (2011, Aralık 19). *Kadınlar kooperatifi bir ilçenin kaderini değiştirdi*. Eğitim Yayım ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı: http://www.tarimtv.gov.tr/hd721_kadınlar-kooperatifi-bir-ilcenin-kaderini-degistirdi.html adresinden alındı
- GTHB. (2012). *Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı*. T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı: <http://www.tarim.gov.tr/EYYDB/Belgeler/ULUSAL%20EYLEM%20PLANI%20K%C4%B0TABI.zip> adresinden alındı
- GTHB. (2013). *Stratejik Plan 2013-2017*. T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı: <https://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/Stratejik%20Plan%202013-2017.pdf> adresinden alındı
- GTHB. (2014). *Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Çerçevesinde Makine ve Ekipman Alımlarının Desteklenmesi Programı*. Ankara.
- GTHB. (2015a). *Makro Ekonomik Göstergeler*. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı: <http://www.tarim.gov.tr/Sayfalar/Icerikler.aspx?IcerikId=f0d3b296-4442-4c1e-aa46-5e8133b1d8c9> adresinden alındı
- GTHB. (2015b). *2014 Yılı Faaliyet Raporu*. Strateji Geliştirme Başkanlığı: http://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakan%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/2014%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU.pdf adresinden alındı
- GTHB. (2015c, Mayıs-Haziran). *Kazdağları'nda üretip nöbetleşe satıyorlar*. *Türktarım*. Ankara: GTHB.
- GTHB. (t.y.a). *Fasıl 11 Tarım ve Kırsal Kalkınma*. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü: <http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Menu/6/Fasil-11-Tarim-Ve-Kırsal-Kalkınma> adresinden alındı
- GTHB. (t.y.b). *Türkiye- AB Mali İşbirliği*. Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü: <http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Menu/48/Turkiye-Ab-Mali-İsbirligi> adresinden alındı
- GTHB. (t.y.c). *Organik Tarım*. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı: <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarım> adresinden alındı
- GTHB. (t.y.d). *ÇATAK (Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programı)*. GTHB: <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Tarla-Ve-Bahce-Bitkileri/CATAK> adresinden alındı
- Gümüş, İ. U., & Kaya, C. (2014). GAP Tarımsal Eğitim ve Yayım Projesi Çiftçi Örgütleri Merkezli Çoğulcu Yayım Modeli. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 407-411). Ankara: FAO-SEC.
- Gümüş, M. (2015). Tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği destekleniyor.
- Güneş, E., & Keskin, B. (2014). Gıda Güvencesinin Sağlanmasında Aile Çiftçiliği. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 50-54). Ankara: FAO-SEC.

- Güneş, S. (2009, Mayıs). Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Proje Destekleri. Ankara.
- Gürbüz, İ., & Karahan, H. (2014). Küçük Aile İşletmelerinde Tıbbi ve Aromatik Bitki Yetiştirme ve Pazarlama Olanakları. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 12-15). Ankara: FAO-SEC.
- Güzel, T., Bilgin, A. A., & Toprak, A. (2014). Aile Çiftçiliği ve Sürdürülebilirlik. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 341-345). Ankara: FAO-SEC.
- Hasdemir, M., & Ayhan, F. (2015). Dünyada ve Türkiye'de tıbbi ve aromatik bitkiler sektörü. *Türktarım*, 50-53.
- Hazell, P., & Rahman, A. (2014). Introduction. P. B. Hazell, & A. Rahman içinde, *New Directions for Smallholder Agriculture* (s. 3). Oup OXFORD.
- Hennessy, T. (2014). *CAP 2014-2020 Tools to Enhance Family Farming: Opportunities And Limits*. European Parliament:
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2014/529051/IPOL-AGRI_NT\(2014\)529051_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2014/529051/IPOL-AGRI_NT(2014)529051_EN.pdf) adresinden alındı
- HLPE. (2013). *Investing in smallholder agriculture for food security*. Roma: Committee on World Food Security.
- Hoppe, R., & Banker, D. (2010, Temmuz). *Structure and Finances of U.S. Farms*. United States Department of Agriculture: http://www.ers.usda.gov/media/184479/eib66_1_.pdf adresinden alındı
- Hossain, M., & Jaim, W. M. (2011, Haziran). *Empowering Women to Become Farmer Entrepreneur*. IFAD: <http://www.ifad.org/events/agriculture/doc/papers/hossain.pdf> adresinden alındı
- IFAD. (2014). *Investing in smallholder family farmers... for the future we want*. IFAD: http://www.ifad.org/events/gc/37/doc/concept%20note_e.pdf adresinden alındı
- IFAD. (t.y.). *Access to markets*. IFAD: <http://www.ifad.org/english/youth/regional/markets.htm> adresinden alındı
- Ik Dahl, I. (2008). *Go home and clear the conflict": human rights perspectives on gender and land in Tanzania*. Universitet i Oslo:
http://www.uio.no/studier/emner/jus/jus/JUS5910/v13/undervisningsmateriale/ikdahl_g o-home-and-clear-the-conflict-1-1.pdf adresinden alındı
- İkincikarakaya, S. Ü., Beyaz, K. B., & Rezaei, F. (2013). Doğal Kaynaklar ve Tarım. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 104-109.
- İlkdoğan, U., & Toprak, F. (2014). Aile Çiftçiliği ve Avrupa Birliği Politikalarındaki Rolü. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 158-164). Ankara: FAO-SEC.

- ILO. (2012). *Rural Development through Decent Work*. ILO:
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_182750.pdf adresinden alındı
- ILO. (2015). *World Employment And Social Outlook 2015*. Geneva: PRODOC.
- Kadim, F., Ar, H., & Gülçubuk, B. (2014). Gıda Güvenilirliği Açısından Kırsal Alandaki Kadınlar ve Aile Çiftçiliğinin Önemi. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 261-267). Ankara: FAO-SEC.
- Kaleli, N. (2013). *Kırsal Kesimde Kadın Kooperatifleri*. Amasya İli Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği:
http://www.amasyadsyb.org/docs/Semp02_02_Kırsal_Kesimde_Kadin_Kooperatifleri.pdf adresinden alındı
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı*. Kalkınma Bakanlığı:
http://tarim.kalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2014/12/Onuncu_Kalkinma_Planı.pdf adresinden alındı
- Kalkınma Bakanlığı. (2014a). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Tarımsal Yapıda Etkinlik ve Gıda Güvenliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. T.C. Kalkınma Bakanlığı:
http://tarim.kalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2014/12/Tarimsal_Yapi_oik-16-05-2014.pdf adresinden alındı
- Kalkınma Bakanlığı. (2014b). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Tarım Arazilerinin Sürdürülebilir Kullanımı*. Kalkınma Bakanlığı:
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zet%20htisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/227/Tar%C4%B1m%20Arazilerinin%20S%C3%BCrd%C3%BCrebilir%20Kullan%C4%B1m%C4%B1%20%C3%87al%C4%B1sma%20Grubu%20Raporu.pdf> adresinden alındı
- Kan, M., Küçükçongar, M., Demirtaş, M., & Kan, A. (2014). Aile Çiftçiliğinin Küresel İklim Değişiminin Olumsuz Etkilerini Azaltmadaki Rolü. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 109-119). Ankara: FAO-SEC.
- Karafaki, F. Ç., & Yazgan, M. E. (2012). Kırsal Turizme Kavramsal Yaklaşım, Kırsal Turizmin Önemi ve Etkileri. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 55-58. Nobel International Journals. adresinden alındı
- Karahan, H., & Gürbüz, İ. (2014). Orman Köylerinde Tarımsal Faaliyette Bulunan Aile İşletmelerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 120-125). Ankara: FAO-SEC.
- Keskin, G. (2004, Nisan). Avrupa Birliği'nde Tarımda Kadının Yeri. *T.E.A.E - BAKIŞ*(5).
- Kızılaslan, N. (t.y.). Türkiye'de Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmada Kadının Rolü.
- Kızılaslan, N., Ünal, T., Hanedar, C., Kızılaslan, H., & Kızıloğlu, R. (2014). Kırsal Kalkınma Aracı Olan Kırsal Turizmde Aile Çiftçiliğinin Rolü. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 310-315). Ankara: FAO-SEC.
- Köse, N. (2014). Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunundaki Değişikliğin Tarım İşletmelerine Olası Etkileri. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 133-139). Ankara: FAO-SEC.

- Kulak, E. (2011). Tarımsal Üretim Süreçlerindeki Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri: 1980 Sonrası Gelişmeler. Ankara.
- Kuşat, N. (2014). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Bir Alternatif Olarak Kırsal Turizm ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *The International Journal of Economic and Social Research*, 65-87. AİBÜ - İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi: <http://www.iibfdergi.ibu.edu.tr/index.php/ijesr/article/view/645/939> adresinden alındı
- Kutlar, İ. (2014). Örtüaltı Sebze Yetiştiriciliğinde Kadınların İşgücüne Katılımının. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 207-212). Ankara: FAO-SEC.
- Lewis, S. (2011, Mart 15). *Can small-scale farmers feed the world?* International Institute for Environment and Development: <http://www.iied.org/can-small-scale-farmers-feed-world> adresinden alındı
- Matthews, A. (2013, Kasım 27). *Family farming and the role of policy in the EU*. CapReform.eu: <http://capreform.eu/family-farming-and-the-role-of-policy-in-the-eu/> adresinden alındı
- Mitchell, D. (2008, Temmuz). *A Note on Rising Food Prices*. WorldBank: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6820/WP4682.pdf?sequence=1> adresinden alındı
- Nylander, M., & Hall, D. (2004). Rural Tourism Policy: European Perspectives. D. Hall, I. Kirkpatrick, & M. Mitchell içinde, *Rural Tourism and Sustainable Business* (s. 17-40). Great Britain: Cromwell Press.
- OR-KOOP. (t.y.). Kooperatif Politikası ve Mevzuatı.
- Özçağ, M., & Hotunluoğlu, H. (2015). Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi. *CBÜ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ*, 303-324.
- Özkurnaz, M., & Güven, V. N. (2014). Aile Çiftçiliği Örgütlenmesinde Kooperatifleşmenin Önemi. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 62-67). Ankara: FAO-SEC.
- Rahman, A., & Smolak, J. (2014). Financing smallholder farmers in developing countries. P. Hazell, & A. Rahman içinde, *New Directions for Smallholder Agriculture* (s. 215). Oup Oxford.
- Saçlı, Y. (2014). Tarımsal Üretimin ve Tarımsal İşletmelerin Sürdürülebilirliğinin Sağlanmasında Aile Çiftçiliğinin Rolü ve Türkiye. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 251-260). Ankara: FAO-SEC.
- SAPO. (2011, Haziran 20). *Agrónomo brasileiro José Graziano poderá ser director-geral da FAO*. O Pais: <http://opais.sapo.mz/index.php/economia/38-economia/14703-agronomo-brasileiro-jose-graziano-podera-ser-director-geral-da-fao.html> adresinden alındı
- Schippmann, U., Leaman, D., & Cunningham, A. (2006). *A Comparison of Cultivation and Wild Collection of Medicinal and Aromatic Plants Under Sustainability Aspects*. Wageningen UR Frontis Series: <http://library.wur.nl/ojs/index.php/frontis/article/view/1225/797> adresinden alındı

- Science Direct. (2008). The evolving story of rice evolution. *Plant Science*.
- Sevgican, A., Gül, A., Tüzel, Y., & Eltez, R. Z. (t.y.). *Türkiye’de Örtüaltı Yetiştiriciliği*. ZMO: [http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/0192e936ba11d0a_ek.pdf?tipi=14&sube=adresinden alındı](http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/0192e936ba11d0a_ek.pdf?tipi=14&sube=adresinden%20alindi)
- Silva, J. G., Grossi, M. E., & França, C. G. (2011). *the Fome Zero (Zero Hunger) Program The Brazilian Experience*. FAO: <http://www.fao.org/docrep/016/i3023e/i3023e.pdf> adresinden alındı
- Söylemezoğlu, F., Yanar, A., Kayabaşı, N., & Erdoğan, Z. (2014). Aile Çiftçiliğinde El Sanatlarının Yeri ve Önemi. *Ulusal Aile Çiftçiliği Sempozyumu* (s. 450-454). Ankara: FAO-SEC.
- Şenel, A. (2006). *İnsanlık Tarihi*.
- Taşkaya, B. (2004). TARIM VE ÇEVRE. *T.E.A.E - BAKIŞ*(5).
- TKDK. (2015a). *IPARD Başvuru Seçimine Esas Sıralama Kriterleri*. TKDK: <http://www.tkd.gov.tr/Content/File/BasvuruFiles/BrosurBilgiKartlari/BilgiKartlari/SiralamaBilgiKartlari.pdf> adresinden alındı
- TKDK. (2015b, Nisan 13). *TKDK, IPARD-2 Programı Üzerinden Hibe Vermeye Devam Edecek*. TKDK: <http://www.tkd.gov.tr/Duyuru/tkd-ipard-2-programi-uzerinden-hibe-vermeye-devam-edecek-33> adresinden alındı
- TKDK. (2015c). *Desteklenen Tedbirler*. TKDK: <http://www.tkd.gov.tr/AltTedbir/sut-ureten-tarimsal-isletmelere-yatirim-1> adresinden alındı
- TKDK. (2015d). *Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve Geliştirilmesi*. TKDK: <http://www.tkd.gov.tr/AltTedbir/ciftlik-faaliyetlerinin-cesitlendirilmesi-ve-gelistirilmesi-7> adresinden alındı
- TKDK. (2015e). *Kırsal Turizm*. TKDK: <http://www.tkd.gov.tr/AltTedbir/kirsal-turizm-9> adresinden alındı
- TOBB. (2013). *Türkiye Tarım Sektörü Raporu*. TOBB: http://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2014/turkiye_tarim_meclisi_sektor_raporu_2013_int.pdf adresinden alındı
- TRGM. (2015a). *Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı 2014 Çalışma Raporu*. Ankara: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.
- TRGM. (2015b). *Tarımsal Örgütlenme Tablosu (31.08.2015 tarihine kadar.)*. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü: <http://www.tarim.gov.tr/TRGM/Belgeler/Tar.%20%20C3%96rg%C3%BCtenmeTablosu%2031.08.2015%20.pdf> adresinden alındı
- TÜİK. (2015a, Mayıs 5). *Kadınlarda işgücüne katılma oranı artıyor*. Türkiye İstatistik Kurumu: http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2015_25_20150505.pdf adresinden alındı

- TÜİK. (2015b, Temmuz 9). *Türkiye’de kayıt dışı istihdam azalıyor*. Türkiye İstatistik Kurumu: http://tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2015_43_20150709.pdf adresinden alındı
- TÜİK. (2015c, Mayıs 14). *İstatistiklerle Gençlik, 2014*. TÜİK: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18625> adresinden alındı
- Türkben, C., Gül, F., & Uzar, Y. (2012). Türkiye’de Bağcılığın Tarım Turizmi (Agro-Turizm) İçinde Yeri ve Önemi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* , 47-50.
- Tüzel, Y., Gül, A., Daşgan, H., Öztekin, G., Engindeniz, S., Boyacı, H., . . . Uğur, A. (t.y.). *Örtüaltı Yetiştiriciliğinin Gelişimi* . ZMO: http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/db30d43f3791ae8_ek.pdf adresinden alındı
- UNEP. (2011). *Towards a Green Economy Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication*. United nations Environment Programme: http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/GER_synthesis_en.pdf adresinden alındı
- UNESCO. (t.y.). *LEARNING TO LIVE TOGETHER*. UNESCO: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/youth/youth-definition/> adresinden alındı
- Usal, G. (2006). *Toros Dağ Köylerinde Organik Tarım Yoluyla Üretici Gelirlerini Arttırma Olanakları*. Çukurova Üniversitesi: <http://traglor.cu.edu.tr/objects/objectFile/Zg6tkNyy-23122012-6.pdf> adresinden alındı
- Ün, E., Tutar, F., Tutar, E., & Erkan, Ç. (2012). *Ekonomik Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü: Türkiye Örneği*. International Conference on Eurasian Economies: <http://avekon.org/papers/486.pdf> adresinden alındı
- WHO. (2010). The Dawn of An Urban World. WHO, & U. HABITAT içinde, *Hidden Cities* (s. 1-30). Switzerland.
- WorldBank. (2010). *Labor Force Participation in Turkey: Trends, Determinants and Policy Framework*. World Bank: <http://documents.worldbank.org/curated/en/2009/11/17363835/female-labor-force-participation-turkey> adresinden alındı
- Ziraat Mühendisleri Odası. (2015). *Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı-1*. Ankara: TMMOB.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : GÜRESİNLİ, Serhat Burak

Uyruğu : T.C.

Doğum yeri ve tarihi: Sivas, 13 Haziran 1986

Medeni hali : Evli

Telefon : 0 (312) 287 33 60/4481

E-posta : burak.guresinli@tarim.gov.tr

Eğitim Derecesi Okul/Program Mezuniyet yılı

Lisans : Marmara Üniversitesi/Hukuk Fakültesi, 2008

Lise : Selçuk Anadolu Lisesi, 2004

İş Deneyimi, Yıl Çalıştığı Yer Görev

2012-halen : GTHB Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, AB
Uzman Yardımcısı

Yabancı Dili : İngilizce (A)
Fransızca (A1)

Hobiler : Futbol, basketbol, tenis

ETİK BEYAN

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Serhat Burak GÜRESİNLİ